UTVECKLINGEN AV
SAMNORDISKT Ē
I SVENSKA SPRÅKET

EN DIALEKTGEOGRAFISK
UNDERSÖKNING

AKADEMISK AVHANDLING

AV

GÖSTA BERGMAN

UPPSALA 1921

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG

UTVECKLINGEN AV
SAMNORDISKT Ē
I SVENSKA SPRÅKET

EN DIALEKTGEOGRAFISK UNDERSÖKNING

AKADEMISK AVHANDLING

SOM MED TILLSTÅND AV

VITTBERÖMDA FILOSOFISKA FAKULTETENS

I UPPSALA HUMANISTISKA SEKTION

FÖR VINNANDE AV FILOSOFIE DOKTORSGRAD

TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES

LÖRDAGEN DEN 29 OKT. 1921 KL. 10 F. M.

Å LÄROSALEN N:R IV

R. UNIV. BIBLIOTHEEK LEIDEN

AV

GÖSTA BERGMAN

FIL. LIC. AV VÄRMLANDS NATION

UPPSALA 1921

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

FÖRORD.

Föreliggande arbete utgör ett försök att följa utvecklingen från samnordisk tid till våra dagar av alla de ord i svenska språket, vilka i samnordisk tid innehöllo vokalen ę i stammen. Jag har därvid tagit min utgångspunkt i de moderna dialekterna och genom tillbakaslut identifierat de ifrågakommande orden med de äldre urkundernas belägg. Det är för var och en som sysslat med dylika frågor klart, att det erbjuder stora svårigheter att komma till rätta med ett så vidsträckt och i många avseenden olikartat material. Enskildheter vid behandlingen av de moderna dialekterna kunna måhända tolkas på ett riktigare sätt av den som äger intimare kännedom om de enskilda målen, och detsamma gäller behandlingen av de äldre svenska urkunderna. Jag har dock ansett det äga sitt stora intresse att låta samtliga svenska dialekter belysa en skarpt avgränsad detaljfråga. — Även om den ordgrupp, det här är fråga om, icke är särdeles omfattande, kräver den dock sin utredning och bidrager i sin mån att belysa vårt språks utveckling och alltjämt försiggående förändring.

Willst du dich am Ganzen erquicken,
So musst du das Ganze im Kleinsten erblicken.

Jag begagnar detta tillfälle att till mina vördade lärare professorerna ADOLF NOREEN, OTTO VON FRIESEN och BENGT HESSELMAN framföra ett varmt tack för alla de impulser till vetenskaplig verksamhet, som de givit under min akademiska studietid. Till professorerna von Friesen och Hesselman står jag i särskild tacksamhetsskuld för de värdefulla råd och upplysningar, som jag vid utarbetandet av denna avhandling av dem erhållit.

Uppsala i oktober 1921.

Gösta Bergman.

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/IA41523715_0041

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Förord 3
Inledning 7
Kap. I. Samnordiskt ē utom i ställning framför tt 10
A. Nysvenska dialekter 10
1. Målen söder om Mälaren och Vänern . . 10
2. Nordvästsvenska mål 19
3. Målen norr om Mälaren och Vänern . . . 26
Exkurs: Samnordiskt ǣ i de moderna dialekterna 34
B. Medelsvenska dialekter 41
1. Typen pret. *gret, let* 41
a) *ä*-vokal 41
b) *e*-vokal 43
c) *ä*- och *e*-vokal promiscue 46
2. Typen subst. *fä, knä, trä* 48
3. Övriga fall 52
C. Fornsvenska dialekter 55
1. Typen pret. *gret, let* 55
a) *ä*-vokal 55
b) *e*-vokal 56
c) *ä*- och *e*-vokal promiscue 56
2. Typen subst. *fä, knä, trä* 58
3. Övriga fall 60
4. Irrelevanta fall 63
Kap. II. Samnordiskt ē framför tt 69
A. Den kvantitativa utvecklingen av lång vokal + *tt* 69
1. Västra Sverge 69
2. Östra Sverge 70
B. Den kvalitativa utvecklingen av lång vokal + *tt* 96
1. Samnordiskt *ā, ō, ǭ* 97
a) Östra Sverge 97
b) Västra Sverge 97
2. Samnordiskt *ē* 99
Sammanfattning 104
Starkare förkortningar av angivna källor 105

INLEDNING.

I sin skarpsinniga uppsats Preteritum av *gråta, låta* (sonare) och behandlingen av samnordiskt ē, SoS 1905 har Hesselman angivit riktlinjerna för utredningen av den fråga, som här skall upptagas till granskning. Det uppvisades, att i nämnda pret. den samnordiska vokalismen kvarstår i de nord- och uppsvenska dialekterna nedtill Mälaren. Såsom slutresultat av undersökningen anger därför H., att överg. till æ inträtt blott i en del av det svenska språkområdet. Samtidigt påvisades, att några former av de bägge verben, som göra troligt antagandet av äldre grundformer med diftongen *æi*, hittills icke framdragits.

Det senaste bidraget till frågan om samn. ē har lämnats av Wigforss i en 1918 i NoB ingående betydelsefull uppsats, En fornsvensk ljudlag, där med stöd av framför allt ortnamnsbelägg regeln framställes, att samn. ē framför vokal redan i fsv. tid skridit till ī inom hela det egentliga fornsvenska språkområdet, men kvarstått såsom ē väsentligen i landskap som gränsa till Norge.

Hesselman hade i sin framställning väsentligen hållit sig till pret. *gret, let* etc. och endast här och där berört övriga till ordgruppen hörande exempel. Tager man emellertid hänsyn även till dessa, så visar det sig, att de så gott som samtliga förete *ä*-vokalism t. o. m. så långt norrut som i Medelpad, Bergslagsdalarna och Värmland (delvis). Ifrågakommande ord äro t. ex. *fä, knä, trä, fläta, stäta, rät, slät, tät.* Och även i de msv. och fsv. urkunder, vilkas dialekter kunna med någorlunda säkerhet lokaliseras till trakter norr om Mälaren, visar sig vokalen *ä*, t. ex. i subst. *fä, trä,* adj. *rätt, slät* o. s. v.,

medan *e*-vokalen ofta är bevarad i preterititypen. En granskning av hela materialet ger till resultat, att inom många av dialekterna norr om Mälaren vokalen *ä* är regel och *e* nästan endast förekommer i pret. Till trots av denna disproportion nödgas man antaga, att vokalen *ē* ljudlagsenligt bevarats i dialektområdet norr om Mälaren och Vänern och att *ä*-vokalen, där den förekommer, i allmänhet är en novation. Att *ä*-formerna fått en så stor utbredning måste tillskrivas en kraftig inverkan från sydligare svenska dialekter, en inverkan som börjat göra sig gällande redan tidigt (1000—1200-talen). Se s. 102.

Den av Wigforss behandlade ordgruppen med *ē* framför vokal har i min framställning icke medtagits. Ej heller har hänsyn tagits till lånord, då man alltid måste vara oviss om deras uttal i det långivande språket liksom om tiden för deras inlåning. — Att den runsvenska tiden förbigåtts beror på den fonetiskt onöjaktiga beteckningen av *e*- och *ä*-ljuden på de yngre runstenarna.

I sammanhang med undersökningen av det samnordiska *ē* behandlar jag i en exkurs utvecklingen av samnordiskt *ǣ* i de moderna dialekterna, och i samband med behandlingen av ordgruppen *-ētt-* (Kap. II) har jag ansett det nödvändigt att taga ställning till frågan om utvecklingen av lång vokal + lång konsonant (*tt*) i allmänhet.

För flera upplysningar om de moderna dialekterna har jag att tacka följande personer: Blekinge mag. H. Dijsing (Ö. Härad); Småland lic. T. Ålander, kand. A. Andersson (Rydaholm, Östbo hd); Östergötland lic. F. Tydén, lic. Ålander, mag. E. Törnqvist; Västergötland d:r J. Götlind, mag. S. Borg (Öm, Kåkinds hd); Södermanland lic. T. Ericsson, kand. A. Ericsson (Torpa, Åkerbo hd); Närke kand. T. Borg (Örebro); Värmland rektor G. Kallstenius (Väse), lic. J. Hedlund, fröken K. Johansson (Ransäter), kand. R. Olofsson (Kristinehamn), kand. Gullberg (Karlskoga); Västmanland lektor E. Brate (Norberg), mag. A. Thorfors (Romfartuna); Uppland lic. A. Isaacsson (Norrby, Simtuna hd), lic. A. Fägersten (Enköping); Gästrikland kand. E. Lindkvist (Hamrånge); Dalarna d:r L. Levander, lic. P. Envall (Svärdsjö m. fl.), doc. A. Gagnér (Gagnef); Medelpad lic. A. Vestlund, kand. M. Johansson (Attmar); Jämtland doc. H. Geijer, doc.

H. Faxén; Ångermanland kand. V. Sjöberg (Arnäs), Y. Sjödin (Bjärtrå), P. Norell (Nätra); Norrbotten mag. Carin Pihl (Ö. Kalix).

Med avseende på ljudbeteckningen må anmärkas, att jag tillämpat en »grov» fonetisk beteckning, varvid dock undantag gjorts för de olika kvaliteterna av *e*- och *ä*-ljud, vilka återgivits med resp. typer i Lundells landsmålsalfabet. De använda bokstavstyperna äro följande: *a b d*[1] *ḍ e*[2] *f g h i ɤ j k l ɭ ḷ m n ṇ ω p r s ṣ t ṭ u v w y å ɑ ä ɑ ö ɵ ʃ tj ng*. Konsonantlängd uttryckes genom dubbelskrivning, vokallängd, där så erfordras, medels längdstreck över vokalen. Förbindelsen kort vokal + kort konsonant betecknas medels korthetstecken över vokalen.

---

[1] Betecknar även det tonlösa *d* i Ö. Kalix-målet, t. ex. *så̊ωd* sjukdom, fsv. *sōt*.

[2] Betecknar även *ə* och *ɑ* i svagtoniga stavelser.

KAP. I.

Samnordiskt ē utom i ställning framför *tt*.

A. Nysvenska dialekter.

1. Målen söder om Mälaren och Vänern.

Under denna beteckning sammanfattas här dialekterna i s. Bohuslän, Västergötland, Närke, Södermanland, Östergötland, Småland, Halland, Skåne, Blekinge, Öland. Gottland intar en särställning. De karakteriseras av en allmän övergång av samn. ē till ǣ. I flera av dialekterna utmed Östersjöns kust har en övergång av ǣ till ē ägt rum, varför mångenstädes icke desto mindre vokalismen ē föreligger. Jfr Exkursen!

Bohuslän. — Gränsen mellan syd- och nordbohuslänskan går i närheten av den gamla ecklesiastika och administrativa gränsen mellan Ranrike och Älvsyssel, resp. Viken och Bohuslän i inskränkt bemärkelse. Se Lindroth i Skr. utg. av Göteborgsinst. 2,9 f. Söder om gränslinjen heter det *knä, trä (fä)*.

Västergötland. — LArk. typordl. utvisa *fä, trä, knä*. Hof *fä, fänadd*. Leander *fe, tre*. Sundén *fägust* fähuset (s. 54)[1], Leander *fegus*. Hof anför mansnamnet *Wäbiörn*[2] samt *lärett, lärefft*, Leander *leet* lärft. Hof *näka* neka, Leander *feṇaka* för-

[1] Detta ord uppträder med *g (g)* i flera landskap (Nk., Vm., Sdm.). Sahlgren har säkert rätt, när han i Skagershults sockens naturnamn s. 89, noten förklarar *g* ur ett parasitiskt *v*. Efter främre vokal hade man ju närmast väntat sig *j* som inskottskonsonant. Denna föreligger också i biformen *fäjs*. De intressanta och mycket växlande formerna av ordet *fähus* kräva en särskild utredning.

[2] Jfr *wäbärno* i ett diplom från Säckstad, Vg., SD, nr 984 (år 1288).

neka.[1] För prefixet *tvä-* med biformen *tve-* se Förf. i Arkiv 37, 160 ff. Av preterita uppta LArk. typordl. *bl̥äs* blåste, vilken form även Belfrage och Hof känna. Den förre anger vidare *grät* l. *gråt, lät* l. *låt;* alternativformerna med *å* utgöra uppenbarligen nybildningar med vokalen lånad från inf. Hof *lät* sonavit, *låt* sivit, *grät* (Dial. vestr. s. 60). Från Kåkinds härad känner jag genom muntl. medd. av Borg *väv* vävde, som på analogisk väg glidit in i den reduplicerande verbalklassen, och som därigenom visar huru starkt liv denna verbgrupp ännu lever i västgötskan. LArk. typordl. *här* adv. allmänt, Leander *hær*. Beckman s. 101 uppger från Vadsbo *hēr*. Jag har icke kunnat kontrollera denna uppgift. Däremot visa LArk. typordl. för Vadsbo rent *ä* i subst. *fä, knä, trä.*

Närke. — LArk. typordl. *fä, knä, trä* (eller *ǣ*) allmänt. Djurklou samt Hofberg V. Närke *fäghus, fäjs.* Hofberg V. Närke *läritt,* Borgström *lǣṭe.* Rietz *hela* s. och v. (betäckas med) rimfrost, *hel-frusen* betäckt med rimfrost. LArk. saml. *tetä* fågel av messläktet, *jökätetä, taljtetä, snötetä, brotatetä* (v. Närke), *jöktät, jöktätä* Jynx torqvilla (s. Närke).[2] LArk. typordl. för Skagershults sn nämner preterita *grät* och *lät* (illa), likaledes Hofberg Närke. Rietz anmärker, att pret. *bles* »stundom» förekommer. Kanske att formen hör hemma på gränsen till Södermanland och Västmanland; jämför att *gret* är upptecknat i Åkerbo hd, Sdm. (Vm. län). Adv. *här* heter *hær* i Örebro (Borg muntl.). LArk. typordl. *især* Skagershult. Borg medd. *sæfilt* särskilt (Örebro).

Med de moderna dialekterna stämmer Olaus Petri språkbruk i allmänhet överens. O. P. var född i Örebro. Ex., hämtade från Palmér, äro *fää, fänat, knä, trää* med ssgr, *grä(ä)tt, gräte, gräto, läät, förläte sich, wplät(e)*[3] samt *här* l. *her* l. förkortning, *serdeles* (alltid med *e*)[4], *lärefft, lerefftz*[4].

---

[1] Se om detta ord under Halland.

[2] Härledningen av detta ord beröres s. 22, not 3.

[3] Några skrivningar *wplet, vplete, oplet* anser Palmér återgå på mlt. former. I Krön. stil B: *greet, leet, leeth* torde enl. Palmér 61 en dialekt med kvarstående samno. *ē* avspeglas.

[4] Om ordet *serdeles* säger Palmér 60, att »sannolikt är *e* här endast tecken för kort *ä*-ljud alldeles som i *lerde, lerdom*». En sådan förklaring saknar emellertid stöd i det moderna uttalet och är väl även fonetiskt mindre

Södermanland. — I subst. *fä, knä, trä* visa LArk. typordl. *ä*-vokal (*ɑ, ä, a*). Detsamma gäller G. Ericsson och Upmark (Södertörn). T. Ericsson s. 107 fäster emellertid uppmärksamheten på att det i landskapets östra och sydöstliga del finnes »några otydliga spår av det (historiska) förhållandet, att det *ä*, som återgår på äldre *ē*, skulle behålla ett slutnare uttal än vanligt i ord som *knä, trä, fä, ʔ rät, slät, grät, fläta, stätta, läka* (om båt) o. s. v.; i ordet *här* dessutom allmänt norrut.» Från nordost finnas också exempel på diftongerade *knēe* knä och *hēer* här (ib. s. 108). A. Ericsson (muntl.) *i lä* Åkerbo hd. Upmark s. 15 *fägghus*, G. Ericsson *fägus*, i Toresund *fäggus*. Rörande pref. *tve-* se Förf. a. a. Rietz *väḷän(d)e* matstrupe (jfr fvn. *vélindr*), T. Ericsson (muntl.) *väḷa*, G. Ericsson *väḷän(d)e;* se om detta ord nedan s. 23. Upmark s. 10 upptar *tenare* tjänare. Att här föreligger den från Härjedalen belagda motsvarigheten till fvn. *þénare* är icke sannolikt. Upmarks beteckning medger nämligen flera tolkningar: *e* kan även betyda diftong[1] eller *ɑ*. Troligen betecknar det här diftong (fsv. *þiæna*).[2] G. Ericsson *läritt, lärrt, lär(ft)sgarn*. LArk. saml. upptager från Jäder vid Mälaren fågelnamnet *jökteta*[3]. De bägge preterita *grät, lät* ha i regel *ä*-vokal (*ɑ, ä*). Några undantag finnas dock. Dels torde nämligen Södertörn — åtminstone delvis — ha *gret, let* (så Upmark, vars beteckning dock är något oviss; *gret* är även upptaget i LArk. sedés från Mörkö), och dels är pret. *gret* upptecknat från Torpa sn, Åkerbo hd (Vm. län), medan det däremot i samma sn heter *lät* sonavit. G. Ericsson

---

sannolik. Beteckningen med *e* bör enligt min mening såväl i detta ord som i *her* och *lereffiz* i st. sammanställas med de msv. och fsv. handskrifternas beteckningssätt för *-är-*. Se därom s. 53.

[1] I Ljudl. s. 6 säges, att de långa vokalerna i allmänhet uttalas med ett lindrigt efterslag såsom av ett öppet *e* eller *ä*.

[2] Vilket är så mycket sannolikare som verbet och motsvarande subst. i fsv. regelbundet uppträder med diftong. Ett undantag utgör cod. Skokloster 156, som är skriven på birgittinernorska vid mitten av 1400-talet. Ex. *thente* MD 11, *tene* 26, *tenisth* 43.

[3] Härmed är väl att sammanhålla G. Ericsson *råtetä* oduglig kvinna, mager, dålig märr. Jfr *teta* farmor, som i Ihres dialektlexikon uppges från Gottland, och som jag även funnit i Godtländskt Dialect Lexicon. Visby 1799. Hskr. Ups. R 633.

här, Upmark *her* (jämte *der*). LArk. typordl. *isär* Selebo hd (Toresund).

Från ä. nsv. tid må anföras, att Var. rer. vocabula (1538), som av Hesselman Bidr. nsv. rspr. 389 anses innehålla mälardialekt och snarare sörmländska än uppländska, genomgående skriver *fää, knä, trä* etc.

Östergötland. — LArk. typordl. visa i regeln *ä*-vokalism *(e, ä)* i *fä, knä, trä.* Samma vokal hos Rääf och Rietz. Pref. *två-* förekommer hos Rääf och t. ex. i Kvillinge (Bråbo hd) *tväkļövet* LArk. sedés. Rääf *läret* lärft. Pret. *grät* är oftast ersatt av andra verb, såsom 'bölade', 'tjöt', men är antecknat från t. ex. Regna (Finspånga läns hd) *grät* LArk. sedés. Rääf *grät, lät* sonavit. Hofberg Läsning *grät* Vikbolandet. Ålander (muntl.) *re om* ägde Kisa sn, Kinda hd (fvn. *réþ*). Detta senare pret. är ovanligt i de svenska dialekterna. Jag känner det eljest endast från Ångermanland. Det är påfallande, att verbet i denna trakt har *ē*-vokal, ty någon allmän övergång av *ǣ* > *ē* har här icke ägt rum. Kanske är det felupptecknig för *e.* Rääf *här* och *sär* åtskils. I Motalatrakten *her,* troligen med sekundärt *e,* ty enligt medd. av Tydén uppträder i Motalatrakten *ē* för rikssprākets långa *ä.* Jfr Exkursen!

Småland. — Även i detta landskap har en allmän övergång av *ē* > *ǣ* ägt rum. Men i ö. Småland (S. Möre, Tjust) torde *ǣ* sedermera ha återgått till *ē,* som kvarstår i Tjust men diftongerats i S. Möre.[1] Även samn. *ǣ* har undergått denna utveckling. Diftongen skiljer sig från den som representerar samn. *æi̯*; se Exkursen! Jämför den enahanda utvecklingen i Skåne. LArk. typordl. utvisa *ä*-vokalism (*e, ä*) för S. Vedbo (Solberga, Flisby), Tunaläns (Misterhult, Tuna) och Aspelands hd (Mörlunda) i subst. *fä, knä, trä.* I N. och S. Tjust uppges stundom rent *e* (N. Tjust, Loftahammar, enl. Grip; S. Tjust, Gamleby), stundom *e* (N. Tjust, Loftahammar enl. Gabrielsson, Dalhem, Tryserum) och slutligen även *ä* (S. Tjust, Hjorted; N. Tjust, Gärdserum). Linder *knæj* knä, *yngfæj* ungnöt, *træjgarr* trädgård, *twæjhågader* tvehågsen. Gadd *fägår* plats framför ladugårdshusen. Ålander (muntl.) *veļe* arbeta träget, omsorgsfullt Sevede hd (fsv. *väla um* syssla med, fvn. *véla*). I

[1] Jag betecknar i det följande diftongen i enlighet med Linder *(æj).*

denna senare dialekt motsvaras rikssprākets långa *ä* av *ē* (Ålander). Rietz *häsk, häske* (läs: *hässj, hässje*); *heske* n., *häskap* n. hushåll, matlag (Kalmar län).[1] Gadd *läret.* Preterita äro ofta ombildade. Så LArk. typordl. *gråt* (jfr Vg.) i S. Vedbo hd, Solberga sn och samma form hos Linder samt enl. Andersson (muntl.) i Östbo hd, Rydaholms sn. Den senare meddelar även för samma sn *lωt* sonavit, vilket, liksom dialektens — låt vara betydligt yngre — *lωs* läste synbarligen är en anslutning till 6 klassens st. verb, t. ex. *fara, for.* Andersson (muntl.) *här,* Ålander *her* från Sevede.

Halland. — Wigforss *fä, knä, trä, knäre* n. propr. Knäred, *fänad.* Wigforss och Möller *fälad* betesmark, utmark. Rietz uppger *häske* n. hushåll, matlag. Pref. *två-* och *tve-.* Wigforss *läret* lärft, *näga, näka* neka[2], *här, sär* egendomlig, tvär.

Skåne. — E. Tuneld har verkställt en utredning rörande förekomsten av äldre *æ* i Skånemålen. Den är otryckt men återgives i sammandrag av Wigforss Sö. Halland 154 ff. Tuneld säger, att »alla *æ,* som vid en viss tid voro långa, blevo (oavsett sitt ursprung eller ursprungliga längdförhållande) *ē.* Här stannade sydskånska dialekterna; de nordskånska fortsatte till

---

[1] Jfr Skåne, Halland *häske,* Blekinge *häske, häsch,* Bornholm *häskje,* Jutland *hæske.* Nyno. *hyske,* fvn. *hýski.* Enligt Torp s. v. *hyske* förutsätta de västnordiska formerna ett germ. **hîwiskia-,* avlett av ett adj. **hîwisk-* till subst. **hîwa-.* De östnordiska orden böra till sin förra led *(hä-)* sammanhållas med fsv. *häskaper,* varom se s. 59.

[2] Wigforss Sö. Halland 150, not 10 menar, att verbet kan ha fått sin vokal från negativa partikeln *nä* nej. Denna partikel är till sitt ursprung oklar. Kock Arkiv 11, 140 anser nsv. *nä* vara en kompromiss av fsv. *nē* och *näj.* I Ljh. I, § 209 antar Kock likväl alternativt direkt motsvarighet till fvn. *né* och härtill ansluter sig Wigforss, ehuru han samtidigt vill framhålla möjligheten av en alldeles individuell utveckling av ett ord med så stark emotionell betoning. »Ett överlångt *nääj* kan väl ha mistat sista komponenten.» Såsom prof. von Friesen för mig påpekat, kan man emellertid även tänka sig, att negativa partikeln *nä* är svagtonsformen av *näj* (jfr *mäj, mä* mig etc). Sannolikt är *näka,* där det förekommer (Dalsland, Västergötland, Halland, Skåne), en ombildning av äldre *neka* < **nœi̯ka,* som eljes är den normala formen av ordet i de svenska dialekterna, varvid vokalen lånats från den negativa partikeln, vare sig denna motsvarar fvn. *né* eller är svagtonsform till *näj.* Märk, att neg. partikeln uppträder såsom *nä* i Skåne (Billing), Västergötland (Hof *nä [näj]* s. 40), Dalsland (egna ant.).

diftong, som dock i de flesta fall kvalitativt skilde sig från diftongen av *ē < æi.*» Olséni, Billing *trä, knä.* Olséni *fä, fälad.* Malm (hos Kock Sv. Lm. 10, 4, s. 6, 8) uppger för Vemmenhögs härad *fe.* Rietz *traj* trä N. Sk., *fedröft* etc. S. Sk. Billing *tvätw̄sla* hermafrodit, *träsätta* 'tresätta', dvs. sätta tre torvor i lutande ställning mot varandra, att de må torka bättre. Rietz *tve-* och *två-* samt *häske* hushåll, matlag. Billing *näka* neka. Billing, Olséni *läred* lärft. Olséni, Billing *gräd,* Malm a. st. *gred* S. Skåne. Olséni *här* och *sär* egen till lynnet.

Blekinge. — Att åtminstone v. Blekinge följt med i den skånska utvecklingen *ǣ > ē̄ >* diftong är sannolikt. Dijsing (muntl.) *fä, knä, trä* Ö. Härad. Nilsson *träjskoknöl* förhårdad knöl, som bildas på foten, där en träsko klämmer eller trycker. Rietz *knaj, knäj* knä. Pref. *tsvä-* förekommer hos Nilsson men *tve-* hos Rietz Ö. Härad. Rietz *häske* Gemshög, Öllers *häsch* hushål (från samma trakt). Dijsing uppger pret. *gråt, låt* från Ö. Härad. Rietz känner adv. *hjär* här från Ö. Härad.[1,2]

---

[1] Brutna former av detta ord möta i flera Östersjödialekter, Gottland *ier,* Estland *siär,* Finland *hjär, jär, sjer,* Västerbotten *jär* samt dessutom i Dalarna *tär.* Den brutna formen kan säkerligen icke återgå på samn. *ē̄.*

[2] Dahlgren anför ordet *slää* n. slån, slånbär från Spegel Guds verk 121. Det vore väl teoretiskt möjligt att återföra detta ord på en germ. grundform **slihō-* biform till **slaihō- >* sv. *slå,* men formen låter sig tillfredsställande förklaras på annat och enklare sätt. Hos Lyttkens 742 anföres *slär* efter Linnés flora suecica (1755) såsom det gottländska namnet på busken ifråga. Samma form upptages utan ursprungsbeteckning av Rothof (1760, tryckt i Skara), Oeder (1769), Wendt (1816, övers. från danskan, Kristianstad). Här kan mycket väl föreligga en efter typen sing. *tå,* plur. *tär* ombildad plur. Formen *slär* synes egentligen förekomma i s. Sverge. Härmed går ju även bra i stycke, att typen *tå, tär* i denna del av landet synes vara produktiv. Billing anför s. 26 de tre analogibildningarna *är* åar, fvn. *ár, slär* slår, fvn. *slár* och *vrär* vrår, fvn. *rár.* En särskild svårighet erbjuda de gottländska formerna av namnet. Rietz uppger *släia* (pl. *släiur*) f., *släiu-tyrni* m. Prunus spinosa. Schagerström Namn på *-on* s. 9 uppger också från Gottland *slee* n. med pl. på *-ar* (jfr *päre* päron, *linge* lingon, *alde* ållon, *halde* hallon, alla ntr. med pl. på *-ar*). Enl. medd. av mag. Gustafsson (Fårö) förekomma formerna *släjå,* pl. *-år* samt *släje,* plur. *-ar.* Även här torde plur. vokalen *ä* vara på analogisk väg införd, och det är mindre sannolikt, att vi till grund för gottl. *släjå* ha att lägga ett forngutn. **slīa <* samno. **slēa,* liksom för gottl. *täjå* tå, som av Kock återföres på **tīa* (Arkiv 22, 216).

Öland. — Bodorff *trä, knä, fäggål* fähus samt preterita *grät, lät* l. *låt* sonavit(?) och adv. *här*.

* * *

Gottland. — Liksom det gutniska ljudsystemet i sin helhet skiljer sig starkt från fastlandets har även samn. ē kommit att utvecklas på ett sätt som skiljer sig från de götiska dialekterna men har sin motsvarighet — sannolikt utan direkt dialektgeografiskt samband — i övre dalmålet och nordsvenska dialekter.

Noreen Fårö *trēi* trä, *knēi* knä, *lēi* lä. Klintberg (hos Kock *i*:*e*) *fä, knäi*. Klintberg *träibukk* m. fl. ssgr, *lerät* lärft. Noreen Fårö *grēit* grät, *blēis* blåste, *lēik* lekte, *hēit* hette. Klintberg (hos Kock a. a.) *gret, bles*. Rietz *vajlunde*[1] matstrupe på djur. Om man undantar *fä,* vars form säkerligen icke är autokton, uppträder sålunda samn. ē numera konsekvent såsom ē eller diftong.

De moderna gutniska dialekterna ha utvecklat sig ur de forngutniska. Av praktiska skäl diskuterar jag på denna plats även de äldre gutniska beläggen. I fg. svarade mot samn. ē dels ē och dels ī. Följande hithörande ord äro belagda i fg.:

a) Vok. ē.

fe fä, *lerept* lärft, *reþ* rådde över, *vela um* syssla med, *sueverþa* ringakta. Härtill komma med ē före *tt* (i vilken förbindelse vokalen i de moderna målen bevarat sin längd, medan geminatan förkortats; se nedan s. 92 f.) *retr* rät(t), *retta* rätta.

b) Vok. ī.

kni knä, *tri* trä, *vi* helig plats, *hit* hette, *lit* lät, *litu* läto, *hiskepr* hushåll. Om *vitr* som även förekommer i fg. se s. 85 f.

Laumålet bevarar ännu växlingen mellan ī (i dialekten *äi*) och ē, men Fårömålet har genomgående ēi, som förutsätter fg. ē. I vissa fg. dialekter har sålunda samn. ē under vissa betingelser skridit till ī, och Söderberg 7 f., 21 anser detta vara regel för de fg. urkundernas språk. I andra fg. dialekter har en dylik ljudskridning däremot icke förefunnits.

Gentemot Söderberg hävdar Kock i Sv. Lm. 10, 4, s. 3, att samn. ē i allmänhet kvarstått i fg. och endast i tvenne fall övergått till ī, nämligen slutljudande efter två kons. (*kni, tri*)

[1] Visar en oregelbunden behandling, i det *aj* återgår på samno. *æi*.

och framför vokal (*friadagr, si* pres. konj. av 'vara', *filɛþi*[1]). Härvid bli *vi, hiskepr, lit* med pl. *litu* och *hit* föremål för specialförklaringar. Riktigheten av den senare av dessa två regler är nog ställd utom allt tvivel. Även i fastlandssvenskan och de östsvenska dialekterna har ju *ē* före vokal blivit *ī*. Den första regeln torde däremot vara för trång: till de två exemplen böra läggas även *lit, litu* och kanske *hiskepr*. Ordet *vi* är tvivelaktigt; det kan antingen återgå på samn. *ē* och står då ursprungligen på samma linje som det götiska *vē* (se om detta von Friesen Rök, s. 51), eller kan det återgå på samn. *ī* såsom i n. Sverge.[2] Ordet *hiskepr* anses ha ursprungligt *ī*, emedan got. äger formen *heiwafrauja*. Fråga är dock, om det icke är riktigare att sammanställa det gutn. ordet, som även är belagt i det moderna Runömålet (se s. 33), med motsvarande fsv., som är *häskäp*, om vars ursprung se s. 59. Slutligen anser Kock *lit, litu* ha varit korta. Fg. *litu* identifieras med msv. *litu* (Jöns Budde), som bevisligen varit kortstavigt. Från pl. skulle så vokalen och kortstavigheten ha överförts till sing. En sådan process är dock svår att förstå. Kock ger följande förklaring: »de reduplicerande verben hade nämligen i regeln samma vokal i pret. sing. och plur.». Nu är ju dock Jöns Buddes pl. *litu* en anslutning till 1 klassens st. verb, och skulle pret. sg. ombildas efter pret. pl., borde resultatet ha blivit *leit* efter analogien pl. *bitu* : sg. *beit*. Men det är över huvud taget tvivelaktigt, om en kortstavig form *litu* kunnat uppkomma redan i fg. Man kan nämligen numera icke för denna nybildning förutsätta en sg. *leit* såsom utgångspunkt. Detta har Hesselman tydligt ådagalagt i Pret. s. 120. De i moderna östsvenska dialekter förekommande pl. *litu, gritu* förklaras av Hesselman ib. s. 108 på följande sätt. Man utgår från pl. *gretu,* som »fått sin vokal förkortad i överensstämmelse med det vanliga kvantitetsskiftet. Men de estsvenska målen» — Hesselman utgår från dem — »besitta i regel ej något kort slutet *ĕ*-ljud. Och framför *u* och *i* i följande stavelse kvarstår i alla östsvenska

[1] Pipping vill i Finl. ortnamn, Skr. utg. av Åbo Akad. kom. nr 7, s. 90 förklara fg. *fi-* ur den jämte *u*-stammen **fehu* tänkbara sidostammen **fehiz* (jfr lat. *pecus,* gr. πέκος skinn). Förslaget bör såsom onödigt avböjas.

[2] Bugge uppfattar fsv. *vi* såsom utgående från dativ **wihē* (Arkiv 4, 134).

dialekter ursprungligen kort *ĭ*, fastän det i andra ställningar ofta övergår till *e, ä* (se Hultman och förf. i Stavelseförlängning och Vokalkval. I). I vissa östsvenska dialekter (åtminstone Österbotten och Houtskär: se Hultman Östsv. Dial. §§ 11 och 39) har t. o. m. *ä,* ursprungligt sådant eller i senare tid uppkommet av *ă,* övergått till *i,* ex. *läsi* > *lisi, fari* > *färi* > *firi.* Det är sålunda i full överensstämmelse med de östsvenska målens allmänna ljudkaraktär, om vi för estsvenskan konstatera en ny s. k. ljudlag: kort slutet *ĕ* övergår till *i* framför *i, u* i nästa stavelse: *grĕtu* > *gritu.* Till denna form har nybildats sg. *gräit* efter typen *bäit, bitu.*» På enahanda sätt böra väl de i msv. codices — som misstänkas vara östsvenska — förekommande *litu, gritu* förklaras. Men att förutsättningarna för omformningen förefunnits redan i fg. är mycket ovisst. Därför och framförallt emedan pret. sg. heter *lit* (icke *lait*) är det osannolikt, att fg. pret. pl. *litu* varit kortstavigt. Men har *litu* varit långstavigt, så måste även *lit* och *hit* ha varit långstaviga, och vi ha i dessa att se en övergång *ē* > *i* liksom i *kni, tri.*

Sammanfatta vi det ovan sagda, vill det synas, som om fg. haft tvenne dialektområden, ett varinom det samn. *ē* representerades av *ē* (Fårö) och ett annat där det i regeln(?) övergått till *ī* (fg. urkunderna, Lau).

Anm. Man kan här framställa den ur dialektgeografisk synpunkt intressanta frågan: har det samn. *ē* genomlupit ett stadium *ǣ*, innan det i fg. uppträder såsom *ē*? Söderberg a. a. 8 antar, att i de fg. ord, som visa *ē*-ljud, en dylik övergång skulle ha skett, medan i dem, vilka i fg. hava *ī*-vokal en övergång samn. *ē* > *ī* skett direkt. De ord, som i fg. hade *ī*-vokal, måste uppenbarligen direkt gå tillbaka på samn. *ē*, men de, vilka hade fg. *ē*, kunna ju i och för sig närmast återgå på ett ur samn. *ē* uppkommet *ǣ*, ty i fg. skrivas ju även ord, innehållande samn. *ǣ* med *ē*. Den fg. dialekt, som ligger till grund för Fårömålet, kan sålunda ha genomlupit stadierna samn. *ē* > *ǣ* > *ē*. Den skulle i sådant fall stå på samma linje som fastlandsdialekterna i nö. Småland (Tjust) och Östergötlands s. skärgård, där det långa *ē* i de hithörande orden utan tvivel måste betraktas såsom sekundärt. Den fg. dialekt åter, som ligger till grund för Laumålet på ö. Gottland, skulle i vissa fall ha bevarat samn. *ē* för att sedan låta det övergå till *ī*. De fg. urkundernas dialekt slutligen skulle i regeln ha bevarat samn. *ē* och låtit det övergå till *ī* utan något mellanstadium med *ǣ*. Med dessa fg. dia-

lekter torde man böra jämföra de estländska, i vilka samn. ē delvis bevarats. En övergång ē > ī identisk med den gutniska, torde även spåras i Ormsö *lit* lät, *grit* grät, Nuckö *lit*, samt *hiskap* hushåll Runö, Dagö, Gammalsv.by.

2. Nordvästsvenska mål.

Under denna beteckning sammanfattas här målen i n. Bohuslän, n. Dalsland, v. och n. Värmland, övre Dalarna, Härjedalen, Jämtland, Ångermanland, Västerbotten och Norrbotten. De kännetecknas alla därav, att samn. ē i dem uppträder såsom *e* (någon gång såsom *i*).

Bohuslän. — Nilén, Lindberg *fe, kne, tre.* Lindberg *fannahuset* fårhuset[1]. Nilén *gred, led, bl̥este,* Lindberg *gråd, låd.* Nilén, Lindberg *ve* pron vi, *de* I (jfr fvn. *vér, þér*). Nilén *lärt* lärft, Lindberg *laret*[2]. Nilén, Lindberg *väl̥e* strupe, *sär* blyg, nogräknad, *här.* Nilén *isar,* Lindberg *iser.* Nilén *fel* n. filbunke, *felebønke,* Lindberg *fel̥ebønke*[3].

[1] Sammanhang med fvn. *fénaþr* är omisskännligt. Den långa stamvokalen har förkortats, och ordet har blivit kortstavigt, varefter det utsatts för tilljämning. Även i no. dialekter har samn. ē i detta ord förkortats. Se t. ex. Seip Åsdøl s. 20 *fænår* och Tinnmålets *fönå* (hos Seip a. a.). Seip påpekar s. 19, att samma utveckling ägt rum med ordet *þénesta,* som i dialekten heter *tänest* (verbet heter däremot *tena*). Här kan *ä* icke återgå på långt samn. ē, ty detta kvarstår alltid oförändrat. Däremot övergår i dialekten kort *e* till *ä* före nasal. Även på n. Dal förekommer ordet *fäna,* vanligen i betydelsen 'får'; se t. ex. E. Noreen s. 66, not 3. Även här är nog den riktiga förklaringen, att samn. ē tidigt förkortats, varigenom ĕ kunnat övergå till *ä*.

[2] Vokalen *a* hör ursprungligen hemma i ssgsformer, ty före *r*+ kons övergår *ä* till *a*, t. ex. *sad̥eles* särdeles (Lindberg).

[3] Hör hit, om Lidéns härledning är riktig. Han sammanställer det (närmast nyno. *fēl(e)*) Studien s. 39 ff. med nyisl. *þél.* Uddljudet beror på en kompromiss mellan två ord, dels ett mot nyisl. *þél* freshcurded milk, kärnmjölk svarande och dels ett »*file* oder *fil*» med betydelsen grädde. Härtill ansluta sig Noreen Aschw. Gr. § 274, anm. 1 och Kock Ljh. I § 171. Vanligen har ordet i svenska dialekter *i*-vokal (jfr s. 22 not 1). Så vitt mig är bekant, uppträder *e*-ljud endast i Bohuslän.

Dalsland. — De bägge nordliga häradena Tössbo och Vedbo samt en del av Valbo, som gränsar till Bohuslän, bevara ē med några undantag. E. Noreen *fe* men *fähunn* (skällsord), *kne, tre, vebω* n. propr. Vedbo härad (fvn. *vé* helig plats; se SOÄ 19, 1), *lelann* strand, där det är lä (fvn. *hlé*), *lelång* n. propr. Lelång (fvn. *hlér;* se SOÄ. 19: 218, 278), *tvereshωmmel* det trä, som förbinder två par skaklar, *blęs, blęste* blåste, *gręt, lęt* sonavit, *hęll* höll och *fęll* föll, det senare från Gunnarsnäs sn, cit. av E. Noreen s. 66, not 5.[1] E. Noreen *här* (förf. anser s. 67, att vokalen lånats från *där*), *laręt* lärft, *iser, ve* vi, *de* I. Om *fäna* se ovan under Bohuslän.

Värmland. — Enligt LArk. typordl. ha följande hd formerna *fe, tre, kne:* Älvdals[2], Fryksdals, Jösse[3], Nordmarks[3]. Övergångsområde utgöra Kils hd, där växelformer med *ä* ofta påträffas, nordligaste delen av Näs hd, där Kila sn har *knä, tre, fä* samt Gillbergs hd, där Gillberga sn likaledes har *tre* men *ä* i de två andra subst., och Långserud har *tre* men *knä fä.* För övrigt upptaga typordlistorna för detta hd nästan undantagslöst *fä.* Genomgående *e*-vokal förete även Noreen Fryksdals Gr. och Ordb., i vilken senare dock är antecknat *fä, fädåkter* veterinär, skällsordet *fähunn* etc.[4] Magnusson *trenes*

---

[1] Jfr Värmland. Man torde få utgå från samn. grundformer **hēlt, *fēll* och antaga, att ē icke förkortats i denna ställning förrän sent. Hade förkortningen ägt rum på ett tidigt stadium, borde resultatet ha blivit **hàll, *fàll.* Jfr Västgötamålets *hält, häll* (Belfrage s. 31, Hof s. 60), där dock vokalen kan återgå på redan tidigt förkortat *ē.* Även Vg: I skriver *hælt.*

[2] Dock i Sunnemo sn *kne, trä, fä (fe-),* Gustav Adolfs sn *knä, trä, fä.*

[3] Dock i de flesta socknar *fä* (som skällsord?) men däremot i allmänhet *fe-* i sammansättning. Märk att i Järnskogs och Skillingmarks socknar diftong förekommer i *trä (träj, trɑ̆j)*, beroende på »hyperdialekticism». I målen motsvaras fvn. *ei* av samma diftonger.

[4] Märk även *kve* f. (best. form vanligen *kvejja;* jfr *lêjj* lie) fäfålla från Övre Fryksdalen (Noreen), *kvejj* f. dets., även: timmer i sjö, omslutet av länsa och *kvêjj* sv. v. 1 gödsla åker genom att hålla kreatur i flyttbar inhägnad (Magnusson). Noreens obest. sing. *kve* är väl den ursprungliga, Magnussons *kvejj* är sannolikt subtraherad ur den best. formen. Ordet, vars etymologi är oviss, svarar till fvn. *kví* f. fold, no. dial. *kvi* Jæ, *kve* Gbd Va, *kvæ* Smaa Rom, *kvên* Va Ha, *kvîe* Snm (Torp). I sv. dial. äro de tvåstaviga formerna vanligast: *kvia, kvea, kveja* (pl. *kvier, kveer, kvejer*) Värml. (Älvd.) *kvi* l. *kvia* Vm., *kya* Vm., Ul., *kotkya* instängd plats utanför

avtaga, förtvina (jfr nyisl. *trénask* bli stiv, kold, tape sig och no. dial. *trena* enligt Torp); jfr *träni* från Ransäter s. 27. Noreen Fryksdals Gr. och Idem Dalby *bles, gret, let.* Noreen Fryksdals Gr. och Dalby *hell, fell;* jfr Dalsland s. 20. Ibidem *ve* vi, *ne* I. Noreen Fryksdals Gr. *iser,* Ordb. *här* (vid sidan av *där*) men Idem Älvdal *her* (vid sidan av *der*). Noreen Fryksdals Gr. s. 48 *läret,* Dalby *laret.*[1]

Dalarna. — Liksom fallet var på Gottland möta vi även här *i*-former, och som det synes i regeln. Noreen Dalmålet (= Älvdalen, Mora, Orsa), Levander och Boëthius uppta ordet *knä* med *i*-vokal. *Fä* saknas. *Trä(d)* förekommer med *a-*, *ä-* och *ö*-diftonger, som likväl torde återgå på *ī.*[2] Vokalen i pret. växlar hos de tre författarna mellan *i-e,* t. ex. *grit, lit, blis* Orsa, *grɪt, ḷɪt, rɪð* Älvd., *gret, ḷet, bḷes, ḷep* parades (om kor)[3] Mora. Noreen *ḷɪ̄ɐrte* lärft Älvd., *lärtä* Orsa, *uɐ̄ḷ* hjul av ett enda trästycke (jfr fvn. *hvél*) Älvd. Noreen Arkiv 3, 19 *ti·e·ta* kvittra (om talgmesens läte) Älvd. Med *i*-vokal uppträda slutligen

fähuset V.Dl., *rovkya* gärde, där rovor sås Vg. (Skarab.), Vm., *kviar, kväjar* f. trång körväg mellan tvenne gärdesgårdar, därav *kväjäminne* n. mynningen på en sådan körväg Gottl., *kyar* f. plur. fäbovallar Dl. (Äppelbo), *kyå* f. liten inhägnad, kätte Fl. (Österb., Nyland) Rietz.

[1] Ett ovisst exempel är sjönamnet *velen* (tunnt *l*) från Fryksdals hd, Fryksände sn (Kgl. Ortn. kom. ms.). Enligt benäget medd. av doc. E. Noreen äro äldsta belägg följande: *Veten*(!) 1657, *Welen* (Lacus) 1645, Sjön *Velen* 1663, *Welen* 1742, Sjön *Weln* 1783 etc. Ortn.-kom. antar, att ordet är best. form av fsv. *väle* stjärt i en med dess isl.-no. motsvarighet *véle* överensstämmande form (jfr värml. *kne, tre*). Anledningen vore då sjöns form. Förekomsten av tunnt *l* endast stöder jämförelsen, ty såsom Falk uppvisat i Arkiv 5, 122 återgår ordet på ett **u̯e-þlo-* av roten *u̯e-*, got. *waian*, gr. ἄ-η-μι; jfr ty. *Wedel* svans, som ursprungligen betyder Werkzeug zum Wehen. Emellertid kan sjönamnet även tolkas på annat sätt. Man kan t. ex. ansätta äldre *æi̯.* Se härom Hellquist 734.

[2] Enligt Boëthius s. 108 skulle *ī* ha diftongerats i inljud men icke i slutljud. Frågan, när långt *i,* såväl samn. som av äldre *ē* uppkommet, diftongerats i dalmålet, är ännu icke utredd. Det ser ut som regeln vore, att samn. *ī* diftongerats, medan mot samn. *ē* svarande *ī* kvarstått oförändrat. Men undantag finnas.

[3] Till verbet *ḷωpa* löpa, paras. Då pret. nu har *e*-vokal, beror det väl på sekundär anslutning till *e*-gruppen av de reduplicerande verben. Att denna anslutning kan ha varit tidig, härför talar, att samma övergång kan konstateras i fno. och fda. *læp,* varom se Noreen Gesch 3, § 240, c.

även följande ord: *ila* rimfrost Orsa, *i̯la* Älvd., bägge enligt Noreen samt *tvika* tveka i Älvd. och Mora enligt Rietz (hos Noreen *tu̯ī-* Älvd.). Om det förra ordet se Västerdalarna, Närke, Västmanland och Hälsingland. Det senare torde icke innehålla samn. *ē*, ty vi observera det även i dialekter, där en sekundär övergång av *ē* > *ī* icke är känd, t. ex. i hela Norrland; se Förf. Arkiv 37, 160 ff. Noreen *fil* Orsa, *fi̯l* Älvd. filmjölk hör säkerligen icke hit. Sannolikt föreligger samn. *ī*.[1] — Särna och Idre skilja sig från det egentliga dalmålet, i det LArk. typordl. förete *kne, tre* (Idre även *fa*), *let, bles* och med östnordisk vokalism *vi* vi.

Härjedalen. — LArk. typordl. *kne, tre, fe* Svegs hd, Lillherrdal. Jessen *tre* Sveg, Hede, *tene* tjäna (fvn. *þéna*) Sveg, *tena* Hede men *tjene* (fsv. *þiæna*) Lillherrdal, *gret, bles* Lillherrdal, Sveg, *gret* Hede, *her* Hede, *mö*[2] vi, *dö*[2] I Lillherrdal, Hede, Funnäsdal, *vi* men *dö* Sveg.

Jämtland. — LArk. typordl. *fe, tre, kne* Hammerdal (nordjämtska), *fa* etc. Hallens tingslag, Hallens sn (framlänningsmål). Jessen *tre* Föllinge och Ström (nordjämtska). Hülphers II *fje, fi*. Sundberg Jemtskan *fje, wje* fä, boskap. Österberg *läi̯t* lärft. Faxén (muntl.) från Lids-Rödöns tingslag, Näskotts sn *läret, tôt* Parus.[3] Pret. av *gråta* och *låta* lyda i allmänhet *gråte, låte* (Geijer muntl.). Österbergs *lät, grät* äro med all sannolikhet icke autoktona. Jessen *her* Frösön, Föllinge, *mä* vi, *dä* I ibidem och Offerdal, *ve, ne* Stugun och Ragunda (östjämtska).

Ångermanland. — Här liksom i Västerbotten och Norrbotten råder en allmän övergång av långa *ä* till *e*, varför vi endast hava att vänta att möta *e*-vokal i hithörande ord. LArk. typordl. *kne, tre, fe* Nordingrå 1915 men *knä, trä, fe* ibidem

[1] Jfr nämligen Jämtland *fil* grädde, Norrbotten (Kalix, Luleå) *fäjl*, Västerbotten, Ångermanland, Medelpad *fil*, allt efter Rietz, samt östsv. *fil*, filmjölk, grädde (Österbotten, Eg. Finland, Nyland) enligt Vendell. Se även s. 19, not 3.

[2] Är väl svagtonsutveckling ur *mē*, varvid den långa vokalen förkortats och labialiserats. *Dö* torde ha lånat vokalen från *mö*.

[3] Jfr no. dial. *tjeet, teet, tita* f. liten fågel (Torp). Germ. grundformer efter Torp **tēt-* < **tēit* och **tīt-*. De no. formerna och även de norrländska belägen på detta ord utesluta en samn. form med geminata, såsom av Noreen Arkiv 3, 19 med tvekan framkastades.

1910, *ngje, tre* l. *tre, fe* Viksjö, *nge, tre, fe* Ullånger, *knä, trä, fe* Nora. Enl. muntl. medd. av Norell (Nätra), Sjödin (Bjärtrå), Sjöberg (Arnäs) råder i deras hemsocknar *e* i de tre subst. Detsamma gäller Sidenbladh. För ordet fvn. *vélindi* matstrupe på djur föreligga växlande former: Sidenbladh *vela,* Rietz *valä, våla, valanljus* ljus, stöpt i v., Sjödin *väḷanne.* Det är klokast att av detta brokiga formbestånd icke draga några slutsatser angående den normala utvecklingen av samn. *ē* i landskapet. Såsom av Rietz' belägg framgår har ordet på sina håll övergått till kortstavighet och därefter utsatts för tilljämning. En sådan behandling av ordet kan även konstateras i Medelpad, Hälsingland och Uppland. Jfr *fannahuset* Bohuslän. LArk. sedés *tete* f. en fågel och *fel* fil att fila med[1], bägge orden från Resele. Sidenbladh, Sjöberg *gret, let,* Norell *re* ägde, *het* hette.[2] Sjödin *här.* Sidenbladh *vä, va, vi* vi, *jä, ja je* I, Jessen *ji* I Sollefteå.[3]

Med de moderna målen stämma *gret, let* i Tiällmans Gr. suec. 1696, s. 213. Pron »*ji* pro idher» i Ångermanland anföres av Buréus i Sumlen s. 42: »*Gådh ärä ji (aut jedh)*».

Västerbotten och Norrbotten. — Lindgren, Åström Ljudl. *tre, fe, kṇe (ng(j)e), je* lä. I Råneå och Kalix även *kni, tri* enligt Widmark. Unander *fe* (s. Vb.). Rietz *tri* Råneå, Nysätra, N. Kalix. Lindgren *feṇes* börja gro (jfr fvn. *féna* frodas),[4] Rietz *fenäs* börja gro, rotbildas, spricka ut (om sädeskorn och frö) Vb. Lindgren *feḷasfus* fähus (fsv. *fälaþer*). Åström Ljudl. *jeta* best. f. mes, tita[5]. Lindgren *weḷeṇ,* Rietz *välände* Kalix, *velän* n. Vb, Unander *veländ.* Lindgren *lärrt,* Unander *leräft, lerätt,*

[1] Jfr fsv. *feel* s. 63.

[2] Se härom s. 47.

[3] De växlande formerna äro svagtonsutvecklingar av äldre *vē(r)* och *ē(r)* med brytning på nordsvenskt vis *(ē > iē). Ji* är en kontamination av det ur *ē(r)* uppkomna *je* och det östnordiska *ī.* Jfr Lindgren s. 128.

[4] Uppfattas av Torp s. v. *fe* såsom en avledning av fvn. *fé* med betydelsen »det øker med fæ, gods».

[5] Åström s. 56 anser ordet närmast svara till no. *tjeta* mes och förmodar, att begynnelse-*t* har fallit i den vanliga ssgn *spitjejeta* för **spitjeta* l. **spit-tjeta,* vars förra ssgsled troligen betyder 'hackspett' (i dialekten *hakkspit*). Åström har säkert rätt i förklaringen av *jeta.* F. leden i ssgn *(spitje-)* torde däremot icke hava något med *hakkspit* att göra, som har långt *i.* Antingen kan det sammanhållas med talgmesens namn *spikeköttäfågel* i Ö. Närke (LArk. saml.) eller också utgör det helt enkelt härmning av fågellätet.

Åström *läṭ*. Lindgren, Unander *let* lät. Åström Forml. upptager *leit* sonavit, en anslutning till ɪ klassens st. verb, varom se ovan s. 17. Lindgren, Åström Ljudl. *fel, felˌ* (jfr ovan s. 23 not 1). Lindgren *fevelˌ* troll, odugling (jfr fvn. *fífl*), Widmark *fevel* Nysätra.[1] Åström Ljudl. *ve, je,* Lindgren *ve, ji,* Unander *ve, vä, je, ji,* Pihl (muntl.) *vĕ, ĭ* Ö. Kalix.

Regeln, att samnord. *ē* i den nu avhandlade dialektgruppen kvarstår oförändrat, måste såsom av det anförda materialet framgår vidkännas en del undantag.

1. Vi sågo s. 16 ff., att samnord. *ē* på Gottland numera i flera ord uppträdde såsom *i*. En dylik förskjutning av det samnord. *ē* kunna vi nu även iakttaga i Norrbotten, t. ex. *kni, tri*.[2] I Jämtland har Hülphers antecknat *fi*. Härmed kan sammanhållas *fi* i tröndemålet i Norge. Se Ross IX, 43. Även i andra norska dialekter kan ljudet bliva slutet, närmast = *i*, t. ex. i innhordemålet *kni, fi* (särskilt i Sogn). Se Ross XVI, 140. I samtliga nu nämnda dialekter går parallellt med förskjutningen *ē* > *i* en förträngning av samnord. *ǣ* > *ē*. Denna senare förskjutning gäller däremot icke för övre dalmålet, som icke desto mindre företer rikligt med exempel på överg. *ē* > *i*. Såsom utlöpare från dialektområdet med överg. *ē* > *i*, närmast från övre dalmålet, får man väl betrakta hälsingemålets *knibälte* och *hila* samt Västerdalarnas och Västmanlands *hila*. — I flera dialekter, som gränsa till de nu nämnda, och även på sina håll inom dessa, omväxlande med *i*, uppträder en diftong *ie* eller *je* etc. Sådana dialekter äro framför allt de norrländska: Jämtland och i synnerhet Västerbotten och Ångermanland. Inom dalmålet finnes diftongen *ie* (fallande) i orden *tieta* kvittra, *sliet* slät och *liertä* lärft. Med dalmålets diftong besläktad är den som uppträder i vissa nordöstliga uppländska mål (samt i Gästrikemålet?), t. ex. *jöiktieta* göktyta Vessland, Ö.-Löfsta, *friedag, griet, liet* Skuttunge. Enstaka exempel på sådan uppländsk diftong föreligger även från Hälsingland (Delsbo): *flietta* (se s. 100). Även i de finländska dialekterna träffas diftonger,

[1] Antages av Lindgren § 61, anm. 1 vara äldre **fēfl* i enlighet med Noreen Arkiv 3, 40.

[2] Vokalen har dock icke sammanfallit med ursprungligt långt *i*, som givit diftongen *äj*.

som utan tvivel närmast äro i släkt med de uppländska och dalmålets. Så framför allt i Nyland. Ex. se nedan i materialsamlingen s. 76, 80 under *lätt, slät.* I enstaka ord, såsom *tjetuks* synes dift. vara spridd över större delen av det finländska dialektområdet.

Att diftongeringen står i ett genetiskt sammanhang med *i*-vokalen har antytts av Hesselman, Om *e*- och *ä*-ljuden i uppländskan, SoS 1906, s. 61. Jfr även Larsen Selbu s. 162, som påpekar, att överg. *é* > *ie* förekommer i N. Trondhjems amt, och menar, att det är »den som ligger bag udtalen med *i* i en del ord, mest foran palatal, eller i sådanne som har havt vokalforkortelse eller delvis svagt betonet anvendelse: *mī (mér), dī (þér), hī (hérna?), liť* (præt. til oldn. *láta* i tonløs anvendelse) . . . *hil'l'* (holdt), *fikk, jikk, liť'ť (létt), sliť'ť (slétt), tiť'ť (þétt)* . . .» Diftongen *je* etc. förekommer som nämnt i tröndemålet. Ross IX, 43 anför ex. *fjèset* Fésetr (jämte *fi;* se ovan) och *liett* l. *ljett, tiett* l. *tjett.* I de senare exemplen är förkortningen framför *tt* sannolikt sen, och diftongeringen torde ha inträtt, medan förbindelsen *ē* + *tt* ännu var bevarad. Även på Island har överg. *é* > *ie* inträtt. Här är den kanske att förlägga till 1600-talet. B. Magn. Ólsen har nämligen i Arkiv 3, 190 ff. dragit fram ett brev av biskop Brynjólfur Sveinsson från 1651, i vilket denne säger, att ifrågavarande uttal (*ie* för *é*) börjat på Nordlandet och därifrån spritt sig till andra delar av ön. På sina håll och i biskopens eget språk torde *é* ännu ha varit monoftongiskt. F. Jónsson anser sig i Det islandske Sprogs Historie i kort Omrids, Kbhvn 1918, s. 16, kunna säga, att »det gamle *é* er nu (=tiden 1550—1800) helt gået over til *je*». S. 11 säges, att uttalsförändringen börjat redan under tidsperioden 1300—1550. Vad dateringen av diftongen i svenska dialekter beträffar, kunna vi endast röra oss med en relativ kronologi. Man torde vara berättigad utgå ifrån, att diftongeringen skett på en tidpunkt, då vokalen var lång. När vi därför i jämtländskan, härjedalskan och västerbottniskan möta diftonger i *jett* lätt, *tjett* tät etc., bör diftongeringen ha inträffat före uppgivandet av den gamla överlånga stavelsen.

2. Mot regeln uppträder *ä* här och där i orden *här* [Bhl., Dls., Vrm. (dock *her* i Älvdalen), Hrj., Jtl., Åm.], *sär, isär*

(Bhl., Dls.; vid sidan härav förekommer dock *iser* inom bägge landskapen), *väl̨e* (Bhl.), *läret* lärft (allmänt; *e*-vokal vid sidan i övre dalmålet, Vb. och Nb.). Möjligen kan det följande *r* och *l̨* tänkas ha öppnat vokalen. För ordet *här* kan förklaringen till vokalismen möjligen också ligga i svagtonighet, för *isär* är detta återigen omöjligt. Kanske har även i *läret* etc. svagtonighet varit grunden till *ä*-vokalen; Kock a. a. § 176 räknar med att första ssgsleden ursprungligen stått under semifortis.

3. I orden *väl̨anne* etc., *fannahuset (fänaʔ)* har samn. *ē* förkortats och tilljämning inträtt.

4. Svagtonsutveckling av samn. *ē* föreligger i pron. *mö, vä* etc. vi samt *dö, jä* etc. I.

Anm. I delar av Jämtland, i Ångermanland, Väster- och Norrbotten har — liksom även på andra sidan Bottenhavet — en allmän övergång av långt *ä* till *e* inträtt, varför ett eventuellt ur samn. *ē* uppkommet *ä* ändå skulle uppträda såsom *e*.

3. Målen norr om Mälaren och Vänern samt de östsvenska målen.

Till denna grupp räknar jag dialekterna i s. Dalsland, s. och ö. Värmland, Västerdalarna och Bergslagsdalarna, Västmanland, Uppland, Gästrikland, Hälsingland och Medelpad, ävensom samtliga östsvenska dialekter. Bortser man från de områden, där en allmän övergång av långa *ä* till *e* inträtt, karakteriseras de alla därav att samn. *ē* i vissa ord kvarstår, medan det i andra numera uppträder såsom *ä*.

Dalsland. — I häraderna Nordal, Sundal och större delen av Valbo råda *trä, knä*. Ordet *fä* är sällsynt, vanligen ersatt av *kräk, krätur* o. d.; likväl är *fegata* anträffat i Grinstad sn och *figata* i Högsäters sn. Det senare kan förutsätta ett äldre **fēa(r)-gata* med övergång *ē* > *ī* på västgötskt vis.[1] Om *näka* neka se ovan s. 14, not 2. Över hela s. Dalsland förekomma pret. *gret, let, bl̨es* l. *bl̨åste*, adv. *här* och *isär* l. *iser*.[2]

[1] Eljes kvarstår ju samn. *ē* även före vokal i Dalsland. Se E. Noreen, Ärtemark. Märk dock *si* se från Grinstads sn (s. Dalsland).

[2] Enligt egen undersökning på ort och ställe (1918—1921).

Dalslandsdialekt från ä. nsv. tid föreligger hos Dahlstierna. Han var från Örs sn i Nordals hd. I Sv. författare utg. av Sv. Vitterhetssamfundet 7, 110 läses: »*Bleess* Nordan åter up; och wij strax Segel hyste; Och lemnade i *Led* så mången Backe gröön». Ordet *Led* är säkerligen identiskt med *Le* = lä för vinden.[1] S. 156 rimmar *Fee* med *tree* (= 3). S. 55 möta pret. *greet* och *leet*. Vokalismen i *Fee* och *Led* strider visserligen mot den moderna Örsdialekten. Men Örs socken befinner sig endast ett par mil från det nordliga område, där *e*-vokal är det normala. Endast 2 mil från Örs kyrka, i Tisselskogs sn, heter det sålunda ännu *tre, kne*. Sannolikt utvisa Dahlstiernas skrivningar, att *ä*-vokalen är på marsch norrut.

Värmland. — LArk. typordl. ha i följande härader formerna *fä, knä, trä:* nästan hela Näs, Grums (i Borgviks sn dock *kne, tre*), Karlstads, Nyeds (men *fegata*), Färnebo (men *fe* i ssg), Ölme (men *feväg*), Visnums samt Karlskoga hd. Enligt Kallstenius (i brev) gäller detsamma även Väse hd och sn, men även här möter *feväg*. Och samma förhållande gäller i hela Bergslagen, dock att *fä* där är nästan obrukligt såsom självständigt ord och huvudsakligen användes såsom skällsord samt i det stående uttrycket *fɵl̥k å fe;* se Kallstenius Ljudl. Från Kils hd, Ransäters sn känner jag *fä, knä, trä* men i ssg *febrɵten* samt *träni* styv, seg (i sht om betor)[2]; jfr för det sistnämnda ordet fryksd. *trenes* s. 20, nyisl. *trénask; ä*-vokalen beror utan tvivel på anslutning till subst. *trä*. Kgl. Ortn.-kom. mskr. för Värmland upptar *väsäre* Väshärad, Väse hd, fsv. **væs hærraþ*, fsv. *vé*.[3] Kallstenius Ljudl. *bl̥es, gret, let*. I

[1] Jag har blivit benäget uppmärksamgjord på stället av prof. Hesselman.

[2] Enligt benäget medd. av fröken Karin Johansson, Munkfors.

[3] Detta namn synes visa, att övergången samn. $\bar{e} > \bar{æ}$ är gammal åtminstone på denna trakt. Bland äldre skrivformer märkas enl. Ortn.-kom. ms. *Weesee* h. 1633, *Wässä* h. 1551, *Wässe* h. 1568, 1542, *Wäszeherradz* 1532, *Wäsh.* m. 1300 t. (Vg: I). Om nu ordet *vǣ* redan i fsv. tid haft *ä*-vokal, synes man böra anta, att detsamma gällt de övriga subst. Ssgrna med *fe-* kunna då förklaras på samma sätt som i Dalsland: vokalen har stått i hiatus. Att samn. *ē* i denna ställning icke blivit *ī* i Väse visas av de bägge orden *se* se och *leje* lie (det senare visserligen från grannsn Ö. Fågelvik, medd. av Kallstenius). Ett ytterligare stöd för antagandet av kvarstående *ē* i hiatus vill jag se i gårdnamnet *Ve* från samma sn. Dess äldre namnformer äro

Nyeds och Kils socknar pret. *grått* (muntl. medd. av lic. J. Hedlund)[1]. Gullberg (muntl.) *grät, lät* Karlskoga; enl. Olofsson (muntl.) detsamma i Kristinehamn. I Ransäter har jag antecknat *gret, let, bļes.* Kallstenius Ljudl. *iser* men *säfilt.* I Ransäter *iser, här.*

Från ä. nsv. tid må anföras Gyllenius Diarium *blä(ä)ss* blåste 11, 20, 82, 95, 143 (SAOB). Gyllenius föddes 1622 i Ölme härad, Värmland, blev student i Åbo 1648, skollärare i Mariestad 1657, i Karlstad 1660, kyrkoherde i Bolstad (Dalsland) 1667. Diariet fördes under tiden 1622—1667.

Dalarna. — I Västerdalarna förmärkes samma motsättning mellan pret. och subst. som i ö. Värmland. Sålunda LArk. typordl. *knä, trä, fä* Malung, men *kne, tre* Lima *: let* Malung, Lima. LArk.-saml. *let* Nås. Levander medd. *hiļa* frost Transtrand, Malung, Nås, *iser* Malung, *lärät* Transtrand.

I Bergslagsdalarna är motsättningen mellan pret. och subst. än mer markerad. LArk. typordl. *knä, trä, fä* Sundborn, Vika, By, *knä, trä* Grangärde. Magnevill skriver *ä* i alla subst. med ssgr; märk dock *tetar* m. tätting. I Gagnef samma vokal enl. Gagnér (muntl.). Magnevill *lärit, lärtä, hiļa* rimfrost, *hiļu(gän)* belagd med rimfrost, *härrtäls* hittills. LArk.-saml. *här* Söderbärke. LArk. typordl. *gret* Grangärde, *let* Vika, Thorfors (muntl.) *let* sonavit Söderbärke, Magnevill *gret, let;* Gagnér medd. samma vokal för Gagnef.

Författare från ä. nsv. tid äro bl. a. Stiernhielm och Columbus. Den förre föddes i Vika sn, ej långt från Falun 1598. Han skriver *greet* 31[2], *heet* 38 men *lät vp* (hjälpverbet) 282. Däremot *fänad* 372, *fänat* 456. Columbus föddes i Husby

---

Wää 1540, *Wee* 1576, 1877, *Wehe* 1600, *Wäe* 1621, *Wedh* 1669, *Weegårdarne* 1732, *Weegårdar* 1790-t., *We* 1740, *Wi* 1773. Namnet måste uppenbarligen återgå på en fsv. kasusform med hiatus. De enstaka skrivningarna *Wä* och *Wäe* förklaras lätt såsom ortografisk anslutning till socken- och häradsnamnet.

[1] Det är rimligt att antaga, att denna nybildning på inf. och pres. uppkommit i kontaktområdet mellan *gret* och *grät.* Formens förekomst i Vg. och Sm. visar visserligen, att den även kunnat uppkomma spontant.

[2] Citaten efter Tamms avtryck av Hercules.

prästgård, c:a 1 mil norr om Hedemora 1642. C. skriver *fäfoot* 28[1], *trä* 109.

Västmanland. — LArk. typordl. *fä, knä, trä* (allmänt). LArk. sedés *fägus* ladugård Heds sn, Skinnskattebergs hd, *fägata* Hjulsjö sn, Nora och Hjulsjö hd. Brate (muntl.) *fä, knä, trä* Norbergs sn. Thorfors (muntl.) *lä* skydd för vinden Romfartuna sn. LArk. saml. *tåfsteta* Parus cristatus, *teta, enteta* P. palustris, *jökteta* Jynx torquilla, *ötjeteta* Totanus hypoleucus (Strömsholm), *enteta* P. palustris (Norberg). LArk. typordl. *gret* Ramsberg. Brate medd. för Norberg och Thorfors för Romfartuna *gret, let.* Från Västerås stad känner jag själv[2] *gret,* från Ljusnarsberg *let* sonavit. LArk. saml. *bl̥äs* blåste från Strömsholm är anmärkningsvärt, då såväl Västerås stad som Romfartuna å ena sidan och å andra sidan Torpa sn i Södermanland på gränsen till Västmanland ha *e*-ljud. Däremot är det tydligt, att västligaste Västmanland har den sydsvenska vokalismen. Hesselman Pret. uppger från Linde (efter Bore, Bergslagshistorier, Lindesberg 1884) *grät, lät* och tillägger: »men bergslagsmålet i denna del av Västmanland är av en sydlig typ och närmar sig närkiskan». Jag har varit i tillfälle att kontrollera riktigheten av dessa Bores former. Rietz anför ordet (vinter)*hela* rimfrost, *helfrusen* betäckt med rimfrost, *heli(g)* l. *helu(g)* idem Bergslagen. Samma ord fanns även i Närke. Här torde den direkta motsvarigheten till fvn. *héla* föreligga. Från Romfartuna är upptecknat *hil̥u* betäckt med rimfrost, vilken form tydligen sammanhänger med ovan anförda från Dalarna. Här föreligger en utlöpare av dalmålets *hil̥a* med *i* ur samn. *ē*. Märk att ordet även är anträffat i Hälsingland, där ett annat belägg på sådant sekundärt *i* är funnet, nämligen Säves *knibälte;* jfr s. 31.

Från ä. nsv. tid må nämnas Peder Swart. Denne anträffas i offentliga handlingar först 1541, då han kallas officialis i Västerås stift. Han påbörjade sin krönika 1561 och dog året därpå. Enligt Palmér, s. 6 företräder P. Sw. bergslagsmålet i nordvästra Västmanland. P. Sw. skriver pret. sg. *greet(t)* 25,

[1] Cit. efter Hesselmans ed. av Ordeskötsel.

[2] Efter iakttagelse på Västeråsbo, vars mor även är född i staden.

91, 95, 105, 128, pret. sg. *letz* låtsade sig 148, *heet* 36, 51 men *knä(ä), trä, trädt* best. f.[1]

Uppland. — LArk. typordl. (160 st.) visa vokalen *a* i subst. *knä, trä* (*fä* saknas) såsom regel. Undantagen förtjäna anföras. De äro *knä, trä* Simtuna hd, Enåker; *kne, trä* (grov beteckning!) Vallentuna hd, Hammarby; *kne, tre* Åsunda hd, Sparrsätra, Teda; *knēɾ, trēɾ,* Frösåkers hd, Börstil; *kne, trēɾ* Forsmark; *knēɾ, trēɾ* Valö, *knäɾ, träɾ* Olands hd, Hållnäs, Ö. Lövsta (endast *knäɾ*); *knęi* Tegelsmora; *knai* Örbyhus hd, Tierp, Vessland; *knei, knāi, trāi* Tolvta. Flertalet av undantagen härrör från n. Uppland, där en allmän diftongering av långa *ä* (av olika ursprung) inträtt. Vokalen *a* möter även hos Schagerström, Upplysn. och Ordl.; märk dock individuellt *knīā;* från Väddö uppges *le(are)* mera i lä. Även Tiselius och Grip skriva *a* för subst. LArk. sedés *tresta* by vid Väddö kanal (Schagerström 1898). Schagerström, Tiselius, Grip *laṭ* lärft. Björk *vällan'n* (»för *välanden*»), Rietz *väḷände.* Enligt Erdmanns anteckningar från 1874 (framdragna av Hesselman Pret. 118) *grīet, līet* Skuttunge. Samma former hos Schagerström Upplysn. (dock vid sidan av *gret, let*). Bergman *grīet, līet.* Isaacsson (muntl.) *gret, let* Simtuna hd, Norrby. Samma former i Enköping enl. Fägersten (muntl.). Själv känner jag från Sandhamn, Värmdö skeppslag *gret.* Grip Ljudl. *grɛt.* Tiselius *är* här, Schagerström Ordl. *ar,* Bergman § 21 *hɛr;* LArk. typordl. uppvisa för detta ord genomgående *ä*-vokal, resp. diftong i de socknar, som i subst. hade sådana. I gammaldags Stockholmsuttal »användes alltjämt *her* och (genom analogi) *der* med *e*-ljud», säger Lindroth hos Kock Ljh. I, s. 147, not 2.

Äldre uppländska föreligger väl i Synon. lib. (1578). Hesselman Uppl. skr. spr. 510 anser dialekten vara uppländsk, även om vissa former peka mot Hälsingland, där väl Helsingius var född. Man vet, att H. studerat i Gävle och Uppsala. Se även Hesselman Bidr. nsv. rspr. 385. Exempel äro *fää, fäheerde, fähund, knä, knäslånd, trä, lärefft, här* (aldrig *her*).[2] — Schroderus inskrevs som student i Upplands nation 1625 och kallar sig Upsaliensis, icke Roslagensis eller Fjerdhundrensis efter den

[1] Citat efter Vendell Peder Swart.

[2] Citat efter Palmér 196.

tidens nationsindelning (Hesselman Uppl. skr. spr. 513). Om lokaliseringen av hans dialekt se även Exkursen s. 37. Exempel från Jan. lingv. (1641) *fäät* 49[1] och 7 ssgr, *knään* 56 och 2 ssgr, *trään* 21, *-trää* 7 ggr, *lärft* 116. — Aurivillius föddes i Knutby socken 1643. Insattes i Gävle skola 1653, inskrevs som student vid Uppsala universitet 1656. Fadern blev samma år som sonen föddes skolrektor i Uppsala (Hesselman i Biogr. lex. utg. B. Boëthius). Hans svenska är ej heller präglad av uppländsk färg i så hög grad som Schroderus' (Idem Uppl. skr. spr. 519). Exempel äro *fää* 26[2], *knää* 26, *trä*, *trään* 31, *greet* 142. — I Bibeln 1541 skrives i regeln *greet, greto*. Hj. v. *lät* har däremot *ä*-vokal och *lät* sonavit förekommer 1 g Es. 38. Hesselman Pret. 103 påpekar, att Bibeln i allmänhet utmärkes av en renare uppsvensk språkbehandling än Nya Test. 1526. Härtill kan påpekas, att Laurentius Petri var bosatt i Uppsala. — Pret. *gret, let* återfinnas hos en hel rad stockholmska och uppländska författare i nysv. tid. Jag nämner här endast Bellman.[3]

Gästrikland. — LArk. typordl. *knä, trä* Åmot, Torsåker, Järbo, Hille, Ovansjö, Högbo (även *fä*), Årsunda (även *fä*), *knæ, træ* Ockelbo, *knä* (l. *knæ*), *træ* Valbo, *knä* Hedesunda. Enligt Lindkvist (i brev) *ä*-vokal i Hamrånge. Uppström, Lindkvist, Hesselman *gret, let*. LArk. typordl. *här* Järbo, Hamrånge, Torsåker (även *han*), *hær* Ockelbo.

Hälsingland. — LArk. typordl. *fä, knä, trä* Forssa, Arbrå, Norrala, Söderala, *knæ* Ljusdal, *trä* l. *træ* Alfta, *träa, fäa* Delsbo. Lénström *okynnes fä* odygdig människa, Wennberg *fä* nötkreatur, *fägåḷ, fäggåḷ, fäggs, fäjs* fähus(gård), *knäslå, knäslånn* knäskål. Säve Hels.-målet *knibälte* knäband av läder med mässingsspänne och holkar (Delsbo), *knäbälte* dets. (Bjuråker), *brestträ* bröstbom i väv (Bjuråker), *trä-klov* klyfta i trä (Bjuråker). Wennberg *lar, laret, laṣt* lärft, Säve *larit* Söderala. Wennberg *väḷa* m. matstrupe på kreatur, Säve *väḷa* f. Bjuråker, *väḷän* m. el. *väḷen* n. Delsbo. Säve *täta* tita, tätting.[4] Rietz, Säve *hiḷa,*

[1] Sida i den tryckta upplagan.
[2] Siffrorna avse sida i Stjernströms avtryck.
[3] Så rimmar han i Ep. Nr 27 *förtret* och *gret*.
[4] Se s. 103, not. 2.

i̯la rimfrost Delsbo, Bjuråker. Landgren *gret* s. 42 men *lät* (hj. v.?) s. 44, Hesselman Pret. 118 *grēət* Delsbo, Säve *gret, let* Bjuråker. Landgren *här,* LArk. typordl. *hær* Ljusdal, Wennberg *härsian* på denna sidan. Jessen *e* pron. I Ytterhogdal (Jämtlands län).

Lexikografen Lind, som föddes 1701 i Hudiksvall och efter att ha tjänstgjort som pastoratsadjunkt vid Skeppsholmen 1734 utnämndes till kyrkoherde i Söderhamn 1756, skriver i sitt lexikon (1749) *gret* l. *grät, lärft, wäle* matstrupe.

Medelpad. — LArk. typordl. *knä, trä, fä* Borgsjö, Stöde, Selångers hd och sn, *kne, tre, fe* Haverö sn (märk, att denna gränsar till Överhogdal i Härjedalen). Stenbom Njurunda *knä, trä.* Bogren *fe* (skällsord), *fehunn* fähund (skällsord), *femattaske* väska, vari vallhjonet förvarar salt och mjöl åt kreaturen, *skröfe* ett slags maskar (larver), men däremot *knäen* knä, *träen* träd. Från Tynderö, som ligger vid kusten ej långt från Ångermanland, är antecknat *le* lä (Vestlund muntl.). Rietz *febovall, femattaskä.* Rietz *valä, våla,* Vestlund (muntl.) *väl̤an,* Johansson (muntl.) *väl̤ene* Attmars sn, Bogren *väeeṇ.* Vestlund *läṭ, larät,* Johansson *läret.* Vestlund *tetä* Parus, Bogren *tete* tita. Bogren *iser* isär. Vestlund, Johansson *här.* Rietz *e* I, tilltalsord till dem man vill visa aktning, Bogren *e* I, ni, *ve* vi; Stenbom känner däremot endast de östnordiska formerna av pron. *vi, I* (Viby-i). LArk typordl. *let* Selångers hd och sn, Stenbom, Bogren *gret, let.*

Finland. — Mångenstädes råder allmän övergång av *ä* till *ē,* såsom i Närpes, Vörå, Kökar, Pyttis. Här möta även våra subst. med vokalen *e.* Vendells Östsv. ordb. uppger eljes såsom regel *trä, knä* (*fä* saknas) med ssgr. Enstaka undantag utom från nyssnämnda socknar även från Fasta Åland, Eg. Finland (Korpo, Houtskär), Nyland (Karis, Sibbo, Esbo, Sjundeå, Borgå). Hagfors, Vendell Ped. Purmo (*lä, hä läar* det är lä), Thurman, Vendell Nyland (*läsidä* läsida) ha genomgående *ä*-vokal. Märkligt är vbt *rän(a)* avtaga, minskas, som av Vendell uppgives från Finby (Eg. Finland). Det motsvarar kanske fvn. *rêna* avta, no. dial. (Torp) *rên* n. kort ophold mellem byger, *rêna* begynde at surne (melk), kjølne (om mat), avta, stilles (f. e. om rus). Germ. grundform osäker. Vendell Nyland *lärft*

(allmänt). Vendell *väḷindi, völändä* etc. Vendell *tjetuks* talgoxe Ö. Nyland, *tje(t)sparv* bofink M. Vasa, *hamptjetar* kärrmes M. Vasa, *korvteta* stjärtmes S. Vasa, *tsärrtsetar* kärrmes N. Vasa etc.; i vissa dialekter övergår *tj* i uddljud till *ts*, varom se Hagfors § 183. Pret. *gret, let* (allmänt). Vendell Nyland *gräit* Pyttis, *läit* V. Nyland, *låta* M. Nyland. Karsten *gräit, läit*. Om de nyländska diftongformerna se Hesselman Pret. 107 f.; på Kökar är *äi* den regelbundna motsvarigheten till samn. *ē* (Hultman Östsv. dial. s. 258). Enligt Vendell förekommer *her* flerestädes i Ålands hd, *herom* härförbi Åland.

Estland. — Vendell Runö *knä, trä, lä* i lä, *hiskap* hjonelag, hushåll (se ovan s. 17). Freudenthal—Vendell *knä* Ormsö, Nuckö, *trä* (allmänt), *le* Ormsö, Nuckö, Wichterpal *hiskap(er)* m. eller n. äkta folk, alla till ett hushåll hörande Dagö, Gammalsv.by, *lärft* Nuckö, Ormsö. Danell *trä, kne*. Freudenthal—Vendell *lit* lät Nuckö, *läit* Dagö, Gammalsv.by, Rågöarna, Wichterpal, *grit* Ormsö, *gret* Nuckö, *gräit* Dagö, Rågöarna, Gammalsv.by, *gråta* grät Wichterpal; adv. *här* Ormsö, Nuckö (även Danell), *her* Dagö, Gammalsv.by; pron. *vɐ, ve* vi, *nɐ, ne* I (allmänt), på Nuckö även *vi*. Dessa pron.-former äro knappast att betrakta såsom sydliga utlöpare av de västnordiska pronomina, utan böra snarare förstås såsom gutn. *er, ner* I, där det följande *r* öppnat vokalen (Noreen Fårö, § 99).

* * *

Sammanfatta vi resultatet av den nyss gjorda överblicken, visar det sig, att i denna dialektgrupp subst. *fä, knä, trä, lä* såsom i rikssprâket hava vokalen *ä*, medan pret. *gret, let, bḷes* m. fl. hava *e*-vokal. Vidare märkas *teta, heḷa* l. *hiḷa*. Genomgående *ä* l. *a* ha *läret, väḷane*, liksom i föregående dialektgrupp. Adv. *här* visar i regel *ä*, men på sina ställen (Stockholm, Åland) förekommer *her*.

Frågan blir nu, var förklaringen ligger till denna fördelning. Är fördelningen ljudlagsenlig eller har *ä*-vokalismen inträngt först genom rikssprâket och genom påverkan från de sydligare dialekterna? Diskussionen av dessa två möjligheter uppskjutes till behandlingen av *ē* före *tt* (s. 100 ff.).

Exkurs: Samnordiskt ǣ i de moderna dialekterna.

För att rätt bedöma frågan om utvecklingen av det samn. långa *e*-ljudet är det nödvändigt att söka uppdraga gränsen för det område, inom vilket samn. *ǣ* övergått till *ē*-ljud eller ekvivalent.

Den senaste framställningen härom torde vara Noreens översikt i Vårt språk III, 305 ff. I det följande vill jag med utgångspunkt från N:s framställning samt med ledning av den tryckta dialektlitteraturen och LArks typordlistor ge en förnyad kort översikt över vederbörande dialektområden.

I s. Bohuslän märkes på flera håll »en allmän framflyttning av det långa *ä*-ljudet till ett långt *e*-ljud». Rent *e* är antecknat från Hisingen, Inlands Södre och Jörlanda i Inlands Nordre (Lindroth i Skr. utg. av Inst. f. ortn. och dial. forskn. 2, 36). Härmed sammanhänger troligtvis en förträngning till *i* l. dyl. av det långa *e*-ljudet på till god del samma område (ib., s. 33).

En partiell övergång — efter *j-*, *sje-* och *tje*-ljud — förmärkes i s. Halland och nv. Skåne (S. Luggude); jfr Noreen, a. a., s. 306.

De sydskånska målen känna däremot en allmän övergång *ǣ* > *ē* (utom före *r*; jfr även några andra inskränkningar i regelns giltighet, framställda av Wigforss 155—170); jfr Tuneld hos Wigforss 154 ff. De nordskånska målen — med en del undantag, såsom S. Luggude och Åsbo — hava gått vidare från *ē* till diftong (Tuneld). Jfr ovan s. 14.

Att även åtminstone v. Blekinge följt med i den skånska utvecklingen är sannolikt men kan på grund av bristande material icke avgöras.

Dialekter i ö. Småland, såsom S. Möre, visa diftong i ord, som återgå på samn. *æ*, t. ex. *læjte* läte, *væjta* väta, Linder s. 6. Diftongen, som även uppträder i ord reflekterande samn. *ē*, skiljer sig från den diftong som representerar samn. *æi*. Rent *ē* förekommer enligt LArk. typordl. utmed kusten på gränsen till Östergötland, såsom N. Tjust (*lete* läte) samt Sevede hd.

Större delen av Öland har bevarat *æ*. Se Bodorff, vars uppteckningar gälla Åkerbo hd på n. Öland. Lindroth säger i Ölandsmålens ställning och indelning (Sv. Lm. 1916, h. 4) s. 40 f.: »*ä*-ljudet är utom i vissa ställningar icke blott som kort utan även som långt ganska 'slutet' på n. delen av ön, i Alböke t. o. m. nästan *e*».

Gottland uppvisar *e* — redan från fsv. tid — såsom framgår av Noreen Fårö *hēil* häl, *nēitur* nätter och Klintberg *netar* nätter.

I Östergötland uppträder *e* sporadiskt, motsvarande rikspråkets långa *ä*. Så i Motalatrakten och i Gryts sn, Hammarkinds hd. enl. medd. av lic. Tydén.

Med avseende på Södermanlands *ä*-ljud säger T. Ericsson 105 ff., att normalt *ä* »skulle möjligen få anses karakterisera det inre, särskilt sydöstligt . . . samt kanske vissa delar av väster-norra Sdm». Och vidare: »*ä*-färg kännetecknar f. ö. de flesta periferiskt belägna trakterna i Sdm . . . Tydligast är *ä* österut, i synnerhet i Sdt. och östligaste Sdm. (Södertälje, Trosa), där det ofta blir ganska spetsigt, inte sällan återgivet som *e* (107)». Jfr vad samme förf. säger ibid. om slutet uttal i öster och sydost i ord som återgå på äldre *ē*. I forts. heter det: »alldeles oavgjort blir tillsvidare, om ungefär samma trakter kunna anses ha spår av särskilt slutnare uttal också i den viktiga typ, där *ä* går tillbaka på *æ*, t. ex. *läsa* med lås, *läka* bota etc. (108)». — För Stockholms stad är jag på grund av egna iakttagelser böjd att antaga rent *e*.

Den linje vi uppdragit fortsättes i Uppland. Här hänvisas till Hesselman, Pret. 116, som lokaliserar övergången till åtminstone n. Uppland men håller för troligt, att den i äldre tid varit mera utbredd, åtminstone förekommit även i östra Uppland (s. 118), varför skulle tala bl. a. de relativt talrika fallen i bröllopsskrifterna och hos grammatici (s. 117). Angående

åldern av ög. anser Noreen, Aschw. Gr. § 105 anm. och Hesselman Om *e*- och *ä*-ljuden i uppl. s. 55, att den sannolikt bör förläggas till fsv. tid; märk Upl : A.

De exempel på ög. som H. anför i Pret. hänföra sig alla till n. Uppland (t. ex. Vätö, Häverö, Singö, Börstil, Tierp, Ö. Lövsta, Hållnäs). Att företeelsen hör hemma väsentligen i n. delen av landskapet, härför tala även Tiselius' belägg. Han skriver *kl̨ader* kläder och *äl̨* (före *r* och kakuminal ög. *a* > *ä*). Grip Ljudl. har *kl̨ada* kläda, *skr̨ma* skrämma samt i Sv. Lm. 18, 4, s. 8 *hæv*.[1] Det är t. o. m. ovisst, om ens Vätömålet i full utsträckning känner övergången. Visserligen har Schagerström, Upplysn. s. 19 och 80 exemplen *l̨aka* läka sår, *sn̨aver* snäv (ovisst exempel; se Hesselman, Pret. 116), men det är att märka, att i förbindelse med *k, j, tj* o. a. palatala kons. slutet uttal gärna inställer sig i vissa uppländska dialekter, utan att därför *ä* blir *e* i andra ställningar.[2] Märk dock *el̨* häl. Möjligen står Vätömålet på gränsen mellan n. och det övriga Uppland i denna fråga. Om upplandsmålen i allmänhet säger Kruse, 537 f., att rspr. *ä* motsvaras i de flesta ställningar av öppet *e* (*a*), t. ex. *veg, sete, hest* och av ett mycket brett *ä*-ljud före *r* och *r*-förbindelser samt kakuminal. — Vid min genomgång av LArk. typordl. för landskapet konstaterade jag, att parallellism rådde mellan ord med urspr. *ē* och *æ*. Där orden *knä, trä* uppvisade annan vokal än *a* följde såsom regel de andra orden med. I Åsunda hd förekom sålunda skrivningen *veta* väta, i Örbyhus *vaita* (Tierp).[3]

Det torde vara nödvändigt att i detta sammanhang även beröra ä. nsv. belägg på *e*-uttal, ehuru det strängt taget icke faller inom ramen för denna exkurs. Hesselman anför för den äldre uppländskan exempel ur bröllopsskrifter och från Schroderus och Aurivillius (115 f.). Schroderus Jan. lingv. *heef* con-

[1] Jfr dock att Erdmann i ant. 1874 skriver *hever (e = ie)* högmodig; se Hesselman, Pret. 115. Äro anteckningarna å bägge sidor exakta, torde det yngre Skuttungemålet ha rönt inverkan från sydligare dial.

[2] Se Hesselman, Pret. 116. Om samma tendens i Södermanland se T. Ericsson 107.

[3] Ordet *häl* förekom dock stundom i formen *hal̨*. På Singö förekom å ena sidan *iel̨*, å andra sidan *ngæ* knä.

spicuus, *skreekja* vociferari (fvn. *skrækja*), Aurivillius Gr. suec. *heef, hefware,* Cogit. *snesa* snäsa (även Schr.) m. fl. — Schr. har talat en tydlig uppländska »närmare bestämt central uppl. (Uppsala län . . .). Möjligen var han född i själva Uppsala». Se Hesselman, Uppl. skr. spr. 513. Man vill härav draga den slutsatsen, att den centrala uppländskan vid pass 1640 hade *e* för ursprungligt *æ*. Slutsatsen är måhända riktig, men man blir onekligen betänksam, då ett så dialektalt ord som *tä* ingärdad väg, som i nordlig uppl. heter *tie,* hos Schr. skrives *tää* (Grip, Schroderus s. 29). Härvidlag kan icke inflytande från en fixerad skriftspråksform göras gällande. Det sannolika är, att Schr. talat en dialekt, som stått på gränsen mellan *e*- och *ä*-mål. Om Aurivillius' dialekt se ovan s. 31. Av bröllopsskrifterna hänför sig flertalet till n. Uppland, en är troligen från Uppsalatrakten (*hiefwär* 1740) och en annan troligen från Stockholmstrakten (*Jen öfwerhievan Kar* 1692). — Med avseende på Bureus' språk säger sig Lindroth, Bureus s. 153 icke finna något stöd för satsen, att B:s språk haft sammanfall av *æ* och *æi*. Att Hesselman's sats i och för sig är riktig betvivlar Lindroth icke, »men den bör begränsas på något sätt. Kanske så, att det (mer bildade) uppländska stadsspråket i centrum och söder hållit sig fritt därifrån». S. 154, not 1 säger L.: »Att även det genuina språket (mer i söder?) delvis varit fritt därifrån, göres troligt t. ex. av ordet *tä* (utan tvivel folkligt), som t. ex. i Blidö sn heter *tä* (åtminstone öppnare än *ɛ*; Svartlöga) eller *tɛ* (Röllöga)».

In summa: Hittills framdragna exempel på en övergång samn. *æ* > *ē* från moderna och ä. nsv. dialekter giva icke vid handen, att denna övergång gäller hela Uppland. Ådagalagt synes vara, att företeelsen är förefintlig (resp. var på 1600-talet) i n. Uppland ned mot Uppsala (åtm. Skuttunge) samt i ö. Uppland utmed kusten åtminstone till Fasterna. Däremot är den icke säkert känd från v. och s. Uppland.

I intimt samband med n. Uppland står Gästrikland. Men ej hela landskapet känner övergången. Hesselman anför en del exempel, men alla hänföra sig till södra halvan av landskapet (söder om linjen Järbo—Gävle). Dessa äro Torsåker, Järbo *ētjin* kådig; jfr Vb. *êk,* no. *åka,* gtl. *aka* smuts i ull (Lindgren), Högbo *hevḷi(n)* duktig, Hedesunda *hɛaḷ* häl, *gåṭe* tä, och utan

närmare lokalisering de mera osäkra exemplen *strev* sträv, *dest* däst (och *ɻlepa* släpa).[1] — Från Torsåker känner jag genom Lindkvist följande ex. med bevarat *ä, näver, väta, säte, heḷ* häl. Inom n. Gästrikland synes samn. *ǣ* bevaras, åtminstone är detta fallet i Hamrånge sn (Lindkvist) med ex. *näver, väta, läkara* läkare, *säte, kḷän* ḳläder, *läsa* (med lås). Märk dock *heḷ, heṇ* häl(en).

Om Hälsingland säger Hesselman, a. a., s. 111, att »såvitt jag kan döma av mig tillgängliga källor» upprätthåller detta landskap (Delsbo) skillnaden mellan *ē* och *ǣ*. Delsbo *häf* duglig, *quäe* bränd, tuggad näver, *jäta* valla. LArk. typordl. visa bevarat *ä* i Arbrå, Ljusdal, Norr- och Söderala. Wennberg anför även såsom för hela landskapet gällande *fåhäf* oduglig, *trä* träda jorden, *kḷäväf* grövre lärftsväv, *qväe* ett slags kitt. Det enda ord som hos W. eventuellt tyder på sammanfall (dialektiskt) är *te* o. *tä* bygata, smal väg mellan gärdesgårdar. Lénström anför även ordet *quäda hop* tyga ihop en sak med bränd näver. — I det stora hela synes sålunda Hälsingland upprätthålla det samn. *ǣ*-ljudet.

Detsamma gäller Medelpad. Stenbom, s. 66, skriver *bäse* tjudra i bås. Enligt muntl. medd. av Vestlund torde ljudet bevaras över hela landskapet.

I Ångermanland råder icke enhetlighet. Sidenbladh uppger för n. delen *hev* högmodig, *kve* sammansätta sönderslaget porslin med ett kitt av bränt näver, *ner* nära, *vete* vätska men *näver*. LArk. typordl. för s. Ångermanland visa *ä*-vokal. Nora, Ullånger, Nordingrå (2 st.) *väte, läte, näver, nära, häḷ* etc.

I likhet med n. Ångermanland råder i Väster- och Norrbotten *e*. Se Lindgren, Åström, Unander.

Härjedalen synes däremot bevara *ǣ*. Jfr Hälsingland och Medelpad. Jessen anför från Lillherrdal *wäse*[2] väsa, *träde, läre* lära, *bläs* blåser, Sveg *wäse*, Hede *läre*.

En del av Jämtland synes bevara *ǣ*. Jessen anför från

[1] Det sistnämnda ordet kan knappast räknas hit, då det är antecknat från trakter där *ǣ* bevarats, såsom från Romfartuna (Thorfors) och Skinnskatteberg (LArk. typordl.) i Västmanland, på bägge ställena i formen *slepa*. Hesselman betraktar det såsom lånord.

[2] Jessen skriver *è*, varmed avses ett ljud, som varierar mellan *e* och *ä*.

Föllinge *läger* lägre, *lägst* lägst, Ström *tä* tår, pl. av tå men *te* täckt gång mellan fähus och höbod. Ävenledes synes vokalen vara bevarad i Oviken att döma av Österberg Gr. *bäse,* fvn. *bæsa*, *jäte*, fvn. *gæta, näver*, fvn. *næfr*. Däremot råder *e* i Lidmålet i nordligaste Jämtland, såsom framgår av Waltman *ler* lär, *skrem os* skrämma oss; märk dock *fa* pres. får; vidare i Hammerdal och Hackås och Näs hd (LArk. typordl.) samt Lids-Rödöns tingslag, Näskotts sn (Faxén muntl.) *se* säd, *sĕt* säte men *näver*. Jfr att Tröndelagen i Norge i stor utsträckning har samma övergång (Ross).

Vi fortsätta till andra sidan Bottenhavet. Hultman betecknar i De östsvenska dialekterna 139 f. såsom ett samöstsvenskt drag övergång av långt *ä,* vare sig ursprungligt eller uppkommet av *a, e* l. *ä,* till *e,* men han tillägger: »Ett sannolikt på högsvenskt inflytande beroende *ä* har i alla östsvenska mål, ehuru i högst olika utsträckning, inkräktat på det i enlighet härmed uppkomna *e*-ljudets område. Längst hava härutinnan målen i den östligare delen av Eg. Finland, v. Nyland och n. Österbotten gått, i vilka endast enstaka exempel på ett sådant *e* (eller dess motsvarighet) kunna uppvisas (t. ex. Nagu, Pargas *kēldå,* Finby *sied* säd, Gamlakarleby-Nedervetil (n. Vasa) *šētt* sjätte, *tsēn* tjäna); i andra — mellersta Österbotten, ö. Nyland m. fl. — har åter *ä*-ljudet vunnit så gott som intet insteg. Sålunda n. Österbotten, Satakunda, ö. Eg. Finland, v. Nyland, Nargö, Rågö, Wichterpal *nätär, nätär* o. d.; Finby, v. Nyland *tjäldå, tjäldå*; Satakunda, Finby, Dagö *tiän* o. d.»

Utan tvivel är Hultmans uppfattning av läget i Finland i det hela riktig. Emellertid synes uttrycket »högsvenskt» inflytande något oegentligt. Att det högre sv. rspr. haft så omfattande verkan på de rena allmogemålen är a priori mindre sannolikt. Inverkan kan icke hava skett genom skriften — i varje fall endast i ringa mån och mest i senaste tid genom pressen o. s. v. — utan genom talet. Men finnes det ett rikssvenskt talspråk? I själva verket torde man få tänka sig, att en eventuell påverkan från fastlandssvenskan har utgått från de dialekter, vilka geografiskt äga beröring med de finländska målen. Det synes mig också, att man kan iakttaga en viss

parallellism mellan förhållandena i de finländska och de upp- och nordsvenska målen.

Mot n. Uppland—s. Gästrikland svarar Ålandsarkipelagen (Karsten *klejde* kläde, *lejtjare* läkare) och v. Eg. Finland. Ö. Eg. Finland och v. Nyland synas bilda ett sammanhängande område, där vokalen *e* endast påträffas i enstaka ord. Hultman nämner *keldå* (Nagu, Pargas), *sied* (Finby). Svarar det mot s. Uppland? Mot n. Gästrikland och Hälsingland svarar till största delen finskspråkigt område (Satakunda). Märk dock Hvittisbofjärd i Satakunda, som har *häv* duktig, *lär* lära, *mäl* mäta men *ner* nära, *kves* väsa. — Svenska språket sätter åter in med Sideby i s. Österbotten. På andra sidan Bottenhavet ligga Medelpad och s. Ångermanland. Här väntas sålunda *ä*. Pörtom, Petalax, bägge i s. Vasa län, ha också *vät* sås, mjölk till gröten. Mot n. Ångermanland och Västerbotten svara på finsk sida m. och n. Österbotten. Här går dock endast m. Österbotten med motsvarande svenska dialekt; sålunda Vörå *kle* kläde, *never*, *vetu*, *skrek* skrika. N. Österbotten har *ä* (Hagfors *häl*, *klä* kläda, *läger* lägre, *vätå*, Vendell Ped.-Purmo *lægd* däld, fvn. *lægð*, *skræm*, fvn. *skræma* etc.; undantag utgöra Gamlakarleby —Nedervetil *šētt*, *tsēn*, varav dock det senare exemplet innehåller *tj*-ljud före vokalen, i vilken ställning *ä* har benägenhet till slutnare uttal i många dialekter, där samma vokal i andra ställningar blir intakt; jfr s. 36 med not 2. — M. och ö. Nyland hava mera regelbundet *e*. — Förhållandena i de estländska dialekterna äro däremot mycket oregelbundna. Danell har *e* utom före *r* och *l* samt supradental, men de övriga dialekterna följa icke alla denna regel.

Såsom resultat av denna överblick framgår, att det samn. *æ* representeras av rent *e* i en hel del *svenska dialekter*, *som bilda en krans runtom Bottniska viken och delvis Östersjön*, nämligen i s. Bohuslän, i vissa ställningar i s. Halland, Skåne, delar av Smålands kust, Gottland, sporadiskt i Östergötland, sannolikt i Södertörn och östra Södermanland, n. Uppland, s. Gästrikland, n. Ångermanland, Västerbotten, Norrbotten, del av Jämtland, delar av Finland och Estland.

B. Medelsvenska dialekter.

Då vi förflytta oss ned till de medeltida dialekterna, befinna vi oss på en betydligt osäkrare mark. Handskrifterna, som äro våra källor, tillkommo i klostren, och här gjorde sig en strävan till koine gällande, som ofta paralyserade de rena dialektformerna. Därtill kommer, att man endast i några lyckliga undantagsfall känner handskrifternas skrivare och tiden för nedskriften, såsom i fråga om codex Vikstad, vilken på följande sätt bestämmes både till tid och rum:

> Thenne book böriadhis manedaghin ept'r dominicam judica oc lyktadhis pa sancti iohannis dagh ante portam latinam Anno domini MCDLIX per manus olaui scriptoris natus jn parochia wixstedhe j norundhahäradhe.[1]

Om denna handskrifts ställning i fråga om samn. ē, se s. 43.

De handskrifter, vilka här äro viktigast, äro de som kunna lokaliseras till dialektområden norr om Mälaren och Vänern, och av ordformerna tilldraga sig pret. *gret, let* etc. det största intresset.

1. Typen pret. *gret, let.*

a) ä-vokal.

Holm. A 4. Översatt av okänd person men utskriven i slutet av 1400-talet av Vadstenanunnorna Kadhrin Jöns Gummundssons dotter och Christin Hanssa dotter Braska. Berg-

[1] Se Beckman 114.

ström SSFS 18: VI. T. ex. *grät* Su[1] 196, 219, *förlät* 193, 411, *wpläto* 196.

Linc. XXXIX Kyl. Innehåller bl. a. Själens kloster (LfK 27—136), som är översatt från ett latinskt original av Jöns Budde år 1480 i Nådendals kloster. Vår handskrift är en avskrift av denna översättning, ombesörjd av abbedissan i Vadstena kloster Margit Clausadotter. Dahlgren SSFS 20, förordet och Stephens ibidem 7, 2 : 1333.[2] T. ex. *lästz* LfK 94.

MB I. Klemming SSFS 9, 1 : 588 säger, att enligt språkets och stilens samstämmiga vittnesbörd är denna avskrift gjord på 1430-talet, kanske 1430—1450 och sannolikt i Vadstena, såsom synes bevisas därav att vid inbindningen blivit inhäftad en klostret vidkommande pergamentsurkund. Originalet till MB I anses av Hesselman *i* och *y*, s. 236 ha varit sydvästsvenskt. T. ex. *läko* lekte 314, *gräto* 1, *räädh* 203, *rädh* 279 (men *redho* 26).

Bonaventura Codex A. »Utan tvivel» skriven i Vadstena kloster i början av 1400-talet. Klemming SSFS 15: VI. T. ex. *rädh* Bo 59, *hät* 81, 198, 207, *häät* 59, *grät* 165 (3), 166 (3), 210, 211, 212, *gräto* 198, 202, 206, *gräte* 165, *forläst* 212.

Holm A 33. Innehåller bl. a. en levnadsteckning över den Hel. Birgitta. Codex, som skrivits i början av 1400-talet, har fordom tillhört Vadstena kloster. Lindström SSFS 4: I, noten och Klemming ibidem 14, 5: 145 f. T. ex. *grät* VKR XIII, *gräto* XV, *grätz* IX, *läk* VI, *forlät* X.

Holm. A 27. Utan tvivel skriven i Vadstena kloster under senare hälften av 1400-talet. Å frampermen står secundus in ordine. Två helt samtidiga stilar: 1 handen t. o. m. s. 29 i Klemmings edition av MP II, 2 handen därifrån och till slutet. Klemming SSFS 23, 2: 303 och Wieselgren ibidem 16: XII. T. ex. *gräte* MP II 196, *grät* 196, 197 (4), 198 (3) etc., *wplät* 112.

Siälinna Tröst. Skriven omkring 1430 med en stil som är »alltigenom densamma, prydlig och säker». Klemming SSFS 19: VII. Beckman 77 säger, att denna handskrift uppvisar »flera

[1] Förkortningarna i enlighet med Söderwall.

[2] Om handskriftens dialekt jämför även Palmér i Arkiv 36, 67 f. P. påvisar överensstämmelsen med Vadstena klosterspråk i behandlingen av *y* framför *rd*.

specifikt uppsvenska drag an någon annan hittills undersökt svensk text, med undantag av Jöns Buddes bok» och anser sig kunna fastslå, att ST:s dialekt befinner sig inom en cirkel med 5 till 7 mils radie och med sin mittpunkt, där Upplands, Gästriklands och Västmanlands gränser sammanstöta (s. 65). Uppsala och Västerås ligga då i periferien. Mot denna lokalisering synas tala pret. *grät* 23[1], *gräth* 30, 36, 38, 40, 88, *gräto* 43, 44, 48, 60, *forläto* 10 (*lät* hj. v. 16 ggr, *läth* hj. v. 35 ggr, *läto* hj. v. 4 ggr), *forrädh* 86. Om man antager, att handskriften vore skriven i Arboga, bleve formerna de väntade. Härvid bör ihågkommas, att just Arboga Lagbok (St:L) härrör från samma skrivarhand som Siälinna Tröst; se Beckman 56.

b) e-vokal.

Codex Vikstad (= Holm. f. d. von Engeström); se ovan, s. 41. Viksta socken ligger nordväst om Uppsala. Enligt Beckman 114 får man räkna med, att avskrivningsarbetet verkställts i Finland och att förlägget är sörmländskt. Ex. *leeth* hj. v. 44 recto[2] (= MEL 106).

Holm. A 58. Helt och hållet skriven med Jöns Buddes egen hand åren 1487—1491. Se Hultman Budde, som betraktar Buddes språk såsom finländsk svenska. Ex. *leeth,* hj. v. 202, 210, 225[3], *leet* hj. v. 222, *vpleet* 197, *leth* hj. v. 198, 199, 202, 204, 212 (2), 216, 217, *letho . . . aff* 204. Märk *gritu* gräto 224, om vilken form se ovan s. 17; den förutsätter en sing. *greet.*

Pärmbrev 1482 (Orig.). Häradshövdingen i Snävringe härad i Västmanland, väpnaren Olaf Jönsson, utfärdar fastebrev å jord i Tible i Bergs socken, som Olaf i Åsby försålt till Anders och Sigbrand Ingevalssöner. Karlsson 90. Ex. *ffastade och opleetho.*

Följande handskrifter äro ännu mindre säkert lokaliserade:

[1] De 100 första sidorna i Klemmings edition äro av mig genomgångna. Skillnaden mellan långt *ä* och *e* upprätthålles strängt i ortografien.

[2] Stället kontrollerat i hs.

[3] Citaten efter Hultmans edition, varav jag genomgått Hel. Karinlegenden.

Schürer von Waldheim 104. Av okänd skrivare från 1530—1540. Stephens SSFS 7, 3: IV. Innehåller bl. a. Om Christi pina (= Leg. 3: 69—107), som här genomgåtts. Ex. *greet* 98, *greth* 98, *greeth* 87 — däremot *gräth* 80, 81, 91, 93. Märk *gritw* 79, 87, 96, 97, 103, *grytw* 79, 91, 95, 100, 101, 106, *lithu* 81, *litw* 88, *lytw* 80 (2), *forlytho* 103, vilka senare former förutsätta pret. sing. *leet*. Denna är likväl icke belagd utan i st. *loot* hj. v. 74, *looth* hällde (vattnet) 74 etc.

I följande 5 handskrifter av Stadslagen förekommer pret. *leet* hj. v. StL 38:

Linc. J 88 (= StL:D), som av Beckman lokaliseras till Södermanland och är skriven av samma hand som Ups.B 6; se Beckman 150.

Holm. B 5 b (= StL:E), som av Beckman 154 f. ävenledes hänföres till Södermanland.

Ups. 50 (= StL:G), som av Beckman 241 anses tillhöra texttyp Söderköping.

Parisinus 7830 (= StL:R), som av Beckman 21 anses genom sin kyrkobalk visa sig härröra från Södermanland.

Holm. f. d. Söderköpings rådhusarkiv (= StL:B). Denna handskrift dateras av skrivaren på följande sätt: »... Completus est liber iste sub manu konradi scriptoris Anno ab incarnatione domini M. CCC. LXXX septimo circa michaelis». Beckman 194 ff. hänför dialekten till Östergötland, en lokalisering, som likväl blir något osäker, sedan Neuman 63 f. fäst uppmärksamheten på en del uppsvenska drag i lagbokens språk. Kanske att det i handskriften finnes två dialekter, en östgötsk, som är Konrads egen(?), och en uppsvensk, som är arketypens. Med hänsyn till arketypen må jämföras vad Beckman 195 säger, nämligen, att det exemplar, från vilket Cod. Söderköping (= B:s beteckning av vår handskrift) troligen på rätt nära håll härstammar, närmast varit avsett för Stockholm. Utom pret. *leet* förekomma även andra *e*-skrivningar, vilka Schlyter s. V särskilt framhållit, t. ex. *fee* få, *kere, neer, reet*. Dessa mera ovanliga skrivformer tyda väl snarast på en allmän övergång av långa *a* till *e* och äro i så fall snarast ett indicium på uppsvensk

(uppländsk?) dialekt. Se rörande utbredningen av denna övergång i moderna dialekter exkursen.[1]

Holm. D 5. Av okänd skrivare från början av 1500-talet. Messenius, som en gång ägt handskriften, har på försättsbladet gjort följande anteckning: »Quidam Laurentius Arosiensis hunc scripsit librum anno 1481 vt liquet ex pag. 492. Ex isto conpilauit libello Ericus vpsalensis suum chronicon postea». Å sid. 492, vers 2465 uppges, att Sten Sture d. ä. »då regerat i 11 år». Klemming påvisar likväl omöjligheten av att boken skrivits detta år (SSFS 17, 3: 263 f. och 300). Även om Messenius' uppgift om avfattningstiden icke är riktig, så föreligger från vår synpunkt intet hinder att godtaga uppgiften, att författaren (och skrivaren!) varit Arosiensis. Ex. *leeth* hj. v. 56 ggr[2], *leetz* hj. v. 3660, *leetha*[3] hj. v. 284, 1562, 3100, *letho* hj. v. 697, *leethe* 510, 2265, 2415, *lethe* 1738, 3716 men *läthe* pret.? 926, *gretha*[4] 646, *greetha*[5] 3882.

Holm. D 6. Originalhandskrift från 1452 av okända skrivare (icke mindre än 9 olika handstilar). Se Klemming SSFS 17, 3: 254. Författaren till RK 2, som utgör handskriftens innehåll, har väl talat en dialekt från trakter norr om Mälaren att döma av rimmen *twika* tveka : *vika, twika* : *forlika,* varom se förf. Arkiv 37, 163. Pret. *redh,* i hs. förkortat *r̄dh* föreligger RK 2: 3848. Enligt Tamm Et. Ordb. skulle pret. *bles* med analogiskt tillagt *-te* föreligga i *bleste* blåste 4268, 7338, 7350, *blesten* 7348, *blestet* 2256. Det är väl dock mera troligt, att här föreligger infinitivens vokal. Av inf. *bläsa* bildades pret. *bläste* liksom av *blåsa, blåste.*[6] *Bläste* är belagd 7346. De talrika *e*-skrivningarna tyda kanske på, att i författarens (uppländska?) språk långa *ä* uttalades såsom *e.*

---

[1] Det torde icke vara något hinder att antaga, att denna övergång är av gammalt datum. I varje fall är den gammal i gottländskan och med största sannolikhet i delar av Uppland (märk Uppl: A med dess omvända skrivningar).

[2] Jag har genomgått RK 3: s. 1—144. Siffrorna ange vers.

[3] Av utgivaren ändrat till *leetho.*

[4] Av utgivaren ändrat till *gretho.*

[5] Av utgivaren ändrat till *greetho.*

[6] I typordlista från Ö. Våla (Uppland) uppgives *blęsa, blęste* blåsa, blåste.

c) ä- och e-vokal promiscue.

Holm. A 9. Är enligt Wieselgren SSFS 16: IX skriven i Vadstena omkring 1480—1500(?). T. ex. *grät* Ber 35 (2), *gräto* 35, *grästz* 190 men *gret* 35, *gretum* 35, *letom* lämnade 36, *forläst* 7.

Hafn. Magnussen 787. Med full säkerhet svenskt original, sannolikt skrivet i Vadstena vid slutet av 1300-talet eller början av 1400-talet. Vem som verkställt arbetet är likväl okänt. Klemming SSFS 23, 1: 364 ff. Ex. *leth* hj. v. MP I 13, 65[1], *lest* hj. v. 116, *forlet* 53, 57, *forleth* 82, *vpletho* 44, *forleto* 68 (2), *lät* hj. v. 262, 265, *vplät* 269, *vplätos* 262, 268, *forläto* 212, 249, *gret* 247 (2), 248 (2), *greth* 247 (2), 248 (2), *grethe* 246, *grät* 248 (3), 249. Handskriften visar icke spår av sammanfall av *ä* och *e*. Möjligen föreligger här dialektblandning.

Skokloster 115, 116 m 1, m 2, en handskrift från början av 1500-talet, företer med säkerhet dialektblandning. Neuman gör sannolikt, att de bägge skrivarna böra ha varit uppsvenskar, medan förlagan torde ha varit sydsvensk (s. 74). Från m 1 kan anföras *grätt* Di 174, *gret* 79. Om m 2 säger Neuman, att »ursprungligt ē tycks i skrivarens dialekt ej ha övergått till ä. Därpå tyda skrivningar som *greth* 288: 11, *her* här 319: 27, *tree* trä 332: 5, *thre* 361: 25» (s. 68). Sannolikt har skrivarens dialekt låtit långa *ä* övergå till *e*.

Bildstenianus. Nedskrevs troligen omkring 1400—1420 eller törhända något senare. Två stilar. Okända skrivare. Stephens SSFS 2: XVII ff. T. ex. *gret* Bil 311, *gretu* 275, *grätu* 236, *leth* hj. v. 234, *lät* hj. v. 160, 234, 236, 275, 311, 860, *läst* hj. v. 116, 612, *lätz* låtsade 597, *lätu* hj. v. 236, 271 etc., *läthu* gåvo ljud ifrån sig 275, *hät* 880, *läk* 473, *lek* 270, *redh* 835, *rädh* 859, *rädhu* 311. Sammanfall av *ä* och *e* torde icke kunna konstateras för handskriften. Även här råder nog dialektblandning.[2]

---

[1] Jag har genomgått de 85 första sidorna i MP I och forts. passim.

[2] Rörande dialekten kan förtjäna påpekas, att formen *mädher* förekommer Pa 9, 10. Denna betraktas av Neuman såsom specifikt uppländsk (Neuman, s. 66).

Holm. D 2. Handskriften, som även kallas Spegelbergs bok, är skriven av okänd hand 1470—1480. Klemming SSFS 17, 3: 243 ff. Ex. från Pipping Erikskr. *grät* 4395, *rädh* 281, *leek* 710. Om *heet,* som omväxlar med *heyt* i handskriften, se nedan och Pipping, Erikskr., s. 75 ff.

Holm. D 4. Avskrift, gjord av okänd skrivare, sannolikt på 1430-talet. Liffman-Stephens SSFS 5: LXXII ff. T. ex. *räde* pret. konj. MD 99, *rädh* Iv 3108, *räädh* 505, *leet* hj. v. 671 (eljes *loot, lot*).

Skokloster 3 (Brahes samling). Av okänd skrivare från mitten eller senare hälften av 1400-talet. Klemming SSFS 9, 2: 432 och Stephens SSFS 7, 2: 1329. Ex. från Nichodemi evangelium, som av mig genomgåtts, *let* hj. v. MB II 373, 386, *leet* hj. v. 383, 411, *lät* hj. v. 374, *lätin op* 391.[1]

* * *

Vad vi av denna översikt kunna konstatera är, att motsättningen *grät : gret,* som vi funno i de moderna målen, även föreligger i medelsvensk tid. Att följa den gräns för ljudskridningen samn. *ē* > *æ,* som i de moderna målen jämförelsevis lätt kunde uppdragas, blir likväl svårare, då de enskilda handskrifterna ännu icke i tillräcklig utsträckning äro monografiskt behandlade. Det synes emellertid som om den medeltida västmanländskan (pärmbrev), uppländskan (Cod. Vikstad) och den finländska svenskan(?) (Jöns Budde) haft kvarstående samn. *e* i typen *gret.*

Anm. Pret. *het* hette.

I många msv. handskrifter, som eljes i de reduplicerande preterita uppvisa *ä*-vokal, möter *het* med vokalen *e.* Av de ovan citerade handskrifterna gäller det bl. a. Linc. XXXIX Kyl. *heet* Lg 3: 592, 609, *heth* 592 (2), 593; Siä-

[1] Handskriften röjer, så vitt jag kunnat se (= Nichodemi evangelium), icke något sammanfall mellan långt *ä* och *e.*

linna Tröst *heth* 27 ggr (på de 100 första sidorna), *heeth* 7 ggr, *het* 55.[1]

Även i de moderna målen kan detta förhållande iakttagas. Sålunda är *het* brukligt s. om Mälaren i Södermanland (T. Ericsson, s. 170), på Öland (Bodorff, s. 38), i Västergötland, åtminstone i Boråstrakten (Neuman muntl.) samt i Östergötland (Tydén muntl.). Under sådana förhållanden kan detta verb icke likställas med *grät, lät, blås* etc. Då pret. *het* uppträder s. om Mälaren, återgår det fastmera på samn. *æi̯*. Åsbomålet i Skåne har enligt Billing s. 39 pret. *hed*. Denna form visar också direkt tillbaka på samn. *æi̯*, ty i detta mål kan den regeln iakttagas, att fvn. *ei* motsvaras av diftong utom i impf. sing. av starka verb, som böjas såsom *bita* (s. 38), där det motsvaras av långt slutet *e*.

Den samn. grundformen **hæi̯t* är lika litet som *lωt* i s. Sverige en direkt fortsättning av got. *haihait (lailot)* utan en nybildning med vokalen lånad från inf. och pres., och den är såsom sådan att jämföra med pret. *grät, lät,* varom se ovan s. 11. Andra exempel, där vokalisationen i presens blivit den för hela verbet eller en mängd former gällande, anföras av Kock, Arkiv 9, 80.

I dialekterna n. om Mälaren, där *het* är den normala pret.-formen, återgår den förmodligen på samn. *ē*, ehuru givetvis även där en likadan nybildning kunnat äga rum.

I de flesta landskaps mål förekommer även eller uteslutande svag böjning av verbet (1 eller 2 sv. konj.). Även i msv. är svag böjning belagd. Det tidigaste exemplet, jag hittat därpå, är i Holm. A 49 (1450) *än tha the komo til stadh som häte valerostici* Gr 355.

2. Typen subst. *fä, knä, trä.*

I samtliga ovan uppräknade handskrifter med undantag av Skokloster 115, 116 och Holm. f. d. Söderköpings rådhus-

[1] Vokalen *ä* hade följande av mig genomgångna handskrifter: Bonaventura Cod. A, Holm A 49 (se s. 51). Bildstenianus (delvis) samt den lagsv. Bureanus.

arkiv skrivas nämnda subst. med *ä*-vokal. Tilläggas kunna följande handskrifter, som synas böra lokaliseras till dialekt norr om Mälaren.

Ups. C 20. Innehåller ett latinskt-svenskt glossarium och torde enligt meddelande av doc. Neuman vara skriven mellan 1450—1480 och dess dialekt falla inom Västmanland-Dalarnas område. Ex. *fä* 9 ggr,[1] *fää* 6 ggr, *trä* 16 ggr, *tra* 2 ggr, *trää* 1 g, *thrä* 4 ggr.

Holm. B 24 (= ChrL: Q). Enligt meddelande av doc. Neuman daterar den sig eventuellt från slutet av 1400-talet och visar en dialekt från samma område som föregående. Jfr även Neuman 60, där den förlägges till Västerås stad. Ex. *fä* 54 ggr[2], *fää* 48 ggr, *fänadher* 1 g, *fänader* 1 g, *fä(ä)-* 4 ggr, *trä* 18 ggr, *thrä* 1 g, *trä-* 5 ggr.

Holm. B 47 (= StL: M). Från 1450 (Schlyter). Dialekten enligt Beckman 43 ff. hemma i Finland, troligen Viborg, den stad, där handskriften varit i bruk vid mitten av 1500-talet. T. ex. *fä* 49 v. (5), *trä* 105 r. (2), *trägarde* 104 v., 105 v.[3]

Det är i överensstämmelse med de moderna målen som vi överallt påträffa *ä*-vokalism, även där pret.formerna äro *gret, let.*

* * *

Följande ord äro så till vida jämförliga med subst. *fä* etc., som de likaledes innehålla slutljudande samn. *ē*.

Läbin i Walö, personnamn från Västmanland, upptaget av Lundgren efter SDNS III, 58 (1415). Samma namn föreligger i *Läbistum* SDNS I, 650 (1407), som är nuvarande Läbbesta i Fällingsbro, Västmanland.[4] Med avseende på bortfallet av *n* i ortnamnet, se Noreen, Arkiv 6, 338. I personnamnet ingår enligt Lundgren såsom första led urn. **hleu̯a.*

Pref. *twā-, twē-, twī-.* I Arkiv 37, 160 ff. har jag visat, att den förstnämnda formen hör hemma söder om Mälaren och

[1] Jag har genomgått den i SSFS h. 153 tryckta första delen.
[2] Jag har genomgått hela handskriften i orig.
[3] Jag har genomgått Kgbalken och forts. passim.
[4] Fällingsbro ligger ett par mil västnordväst om Arboga.

i moderna dialekter är hänvisad till södra och västra Sverge. Den sistnämnda formen är återigen den normala för norra Sverige ned till Södertörn. Mellanformen *twē-* slutligen uppträder icke inom något geografiskt enhetligt område och synes väsentligen vara en formal anslutning till kardinaltalet. — Väsentligen likartat synes förhållandet vara med pref. *þrä-, þrē-, þrī-*.

Pref. *sä-, sē-, (svē-), sī- (sÿ-)* med betydelsen 'miss-, van-' i t. ex. *sävyrdha* missakta, fvn. *sví-*, synes vara utdött i nsv.[1] Möjligen är nsv. *sidvördnad* med folketymologiskt tillagt *d* en fortsättning av den fsv. biformen *sī-*. Man antager allmänt, att det fsv. prefixet motsvarar det fvn. Någon svårighet vållar därvidlag den fsv. frånvaron av *v*. Kock Ljh. I § 174 antager dubbelbetoning av prefixet och anser, att *v* fallit vid semifortis (se även Kock, Arkiv 9, 145 f.). Vid semifortis uppkommer även enligt Kock vokalen *ē*, medan den ursprungliga vokalen *ī* kvarstår i starkton. Specialförklaringar fordra med detta betraktelsesätt å ena sidan fgutn. *svéverþa* med sitt bevarade och å andra sidan fsv. *sivirdha* med sitt förlorade *v*. Då prefixet i fsv. endast är känt i sammansättning med *virdha* och dess avledningar, kunde man tänka på dissimilatoriskt bortfall av *v* i *svē-, svī-* i tidig fsv. Huruvida vi för att förstå de svenska *e-* och *ä*-formerna av pref. med Kock måste räkna med att det ursprungligen starktoniga *svī-* fått halvstark betoning och därmed blivit *svē-* men att det sedan återfått helstark ton, varigenom det kunnat följa med i utvecklingen av samn. *ē* till *ǟ*, är ovisst. I vilket fall som helst ha vi att utgå från ett mycket tidigt fsv. *s(v)ē-*, som övergått till *s(v)ǟ-*. Möjligen förefanns redan en samn. växelform med *ē*.[2]

Det vill synas som om de olika pref.-formerna påträffades inom geografiskt skilda områden.

sǟ-. **MB I** *säwyrdh* 89. — **Oxenstiernianus.** Skriven omkring 1385. Ursprungligen hemma i Vadstena. Handskriftens 300 första sidor utgöra en del för sig, skriven av en för övrigt okänd Jordanus. Klemming SSFS 22: 436 f. *säwyrdhe*

[1] Märk dock Rietz *sivör(d)a* visa sidovördnad *(sivörna)*. Sm.

[2] I fvn. fanns även växelformen *svei-*, som fortsatts i no. dial. *svêvŷra* Dalane (i Rogaland), Jæderen; se Torp s. v. *svivyrda*.

KL 124, *säwyrdha* 104. — **Hafn. Magnussen 787** *säwyrdo* MP I 126, *säwirdning* 201. — **Holm. A 9** *säwyrdhe* Ber 200, *säfwyrdher* 223, *säwyrdh* 114, *säwyrning* 109. — Dessutom förekommer formen omväxlande med *sī-* och *sē-* i **Holm. A 27** *säwärdha* Ber 256, *siwördha* 261, *sewerdhe* Su 411, *sewerdhningen* 415. Pref. *sē-* möter dessutom i **Bonaventura Cod. A** *sewyrdhom* Bo 30.

sī-. **Holm. A 58** (Budde) *sywördhoghom* 208 (Hultmans ed.), *sywördes* 214. — **MB II.** Vadstenacodex från 1526. Se Klemming SSFS 9, 1: 595. *sywordha* 180. Stället återfinnes i Esthers bok, som överflyttades till svenska år 1484 av J. Budde. — **Holm. A 49.** De i denna handskrift ingående uppsatserna äro nedskrivna i eller för Nådendals kloster, vilket synes av några i densamma befintliga anteckningar. Den är skriven av 14 olika händer, alla från senare hälften av 1400-talet. Se Klemming SSFS 15: XXVI. *siwördha* Lg 3: 231, *siwordhum* 218. — **Skokloster 3** (Brahes samling) *siwirdhir* Lg 1025. — **Bildstenianus** *siuirning* Bil 119, *siwirdher* 800. — **Holm. A 4** *sywördher* Su 37.

På grund av handskrifternas bristfälliga lokalisering kunna icke bindande slutsatser dragas. Det förefaller dock möjligt, att *sī-* är den nordsvenska formen av prefixet och *sä-* den sydsvenska (söder om Mälaren). Huru *sē-* i **Holm. A 27** och **Bo Cod. A** skall uppfattas, vet jag ej.[1]

Annat ursprung har prefixet fsv. *sǟ-*, *sī-*, fvn. *sí-*, som ingår i fsv. *sīval* alldeles rund, *sävinter* långvarig, sträng vinter och *sävin(na)* stor omsorg. Urn. grundform är **sĭn-;* jfr fht. *sinawël* rund; se Kock, a. a., § 176.

Huruvida även i fråga om detta prefix ovan antydda geografiska fördelning förefinnes är f. n. omöjligt att avgöra. Jag ordnar emellertid beläggen med hänsyn till vokalen.

sǟ-. **Holm. A 8.** Innehåller Speculum virginum, som översatts till svenska i Vadstena av klosterbrodern Mathias Laurentii från Jönköping. Säkerligen skriven i slutet av 1400-talet eller början av 1500-talet av Christina Hansdotter Brasck, intagen i Vadstena kloster 1459, död därstädes 1520. Se Klem-

[1] För så vitt vi icke ha att räkna med en grundform **svæi̯-* (såsom i no.) vid sidan av *svī-*, *svē-*.

ming SSFS 31: XXIII ff.[1] *säffwin* SV 23, 97, 172, *säfwin* 144, *säwin* 130, 179, 248, *säfwinnen* 242. — **Holm. Huss.** Av okänd skrivare från början av 1500-talet. Se SSFS 26: 144. *säwinthir* LB 3: 141. Märk dock *sihwalff* strax nedan!

sī-. **Holm. A 58** *syhwalfwa* 213. — **Holm. D 4** *sihwalfua* Fr 13, 19, 1234, 1795, *sihwalfft* 438. — **Holm. A 44.** Av okänd skrivare från 1400-talets första hälft. Se Klemming SSFS 14, 4: 524. *siwalom* Bir IV: 386, *siualom* 387. — **Holm. A 29.** Av okänd skrivare sannolikt från mitten av 1400-talet. Lindström SSFS 4: XLIX. *sijhwalft* VKR 70. — **Holm. A 33** *syhwalhet(in)* Bir I: 146 (2). — **Ups. 19 Benz.** Av okänd skrivare från omkring 1450. Se SSFS 26: 180. *sihwalfwan* LB 5: 180. — **Ups. C 601.** Av okänd skrivare från senare hälften av 1400-talet. Se SSFS 26: 49. *sihwalff* LB 2: 18 (2), *sihwalffua* ibidem. — **Linc. M 5.** Av okänd skrivare från början av 1500-talet. Se SSFS 26: 395. *syhwalff* LB 7: 282, *syhwalffwa* 282, 368. — **Holm. Huss** *sihwalff* LB 3: 135. — Såsom synes är adj. *sivalęr* enda exempel på pref. *sī-;* också är detta adj. endast belagt med pref. *sī-*.

3. Övriga fall.

Här adv. hic.

På grund av den inkonsekventa stavningen är det oftast omöjligt att bilda sig en uppfattning om uttalet av detta ord. Så skriver **Holm. A 4** ibland ut hela ordet, t. ex. *här* Su 212, 217, men ibland förkortas det *hr̄* Su 214. Samma är förhållandet med **Holm. D 5**, som skriver *hęr* t. ex. RK 3: 118, 359, 856, 1072 men *här* t. ex. 603, 3380. Klemming, som utgivit texten, har icke angivit några förkortningar. Formen *hęr* kan därför vara den av K. upplösta förkortningen *hr̄*. Förkortning är regel i **Holm. A 3** (= Bo. Cod. B, som är en avskrift av Bo. Cod. A och skriven i Vadstena kloster 1502 genom syster sångföreståndersken Elseby Gjordzdotters försorg), **Linc. XXXIX Kyl.** (dock utskrivet *här* Lg 3: 585, 607), **Siälinna Tröst** (ut-

[1] Rörande dialekten, se Palmér i Arkiv 36, 67.

skrivet *her* 3 ggr på de 100 första sidorna), **Holm. B 23** (utskrivet *her* 47 v.), **Skokloster 115, 116, m 1** (utskrivet *her* Di 177), **Holm. A 58.**

Codex Vikstad skriver *här* 34 v., 58 v., vilket stämmer med de moderna uppländska dialekterna. — Då **MB I** skriver *här* 1, 176, 179 etc. förlikar det sig också väl med antagandet av götisk dialekt i handskriften. — **Skokloster 3** tycks konsekvent skriva *här,* t. ex. MB II: 374 (2), 379, 385, 389, 390. — **Holm. D 2** stavar omväxlande *här* och *her;* se Pipping, Erikskr. — **Hafn. Magnussen 787** skriver *här* 12 ggr på de 101 första sidorna i MP I (förkortning förekommer icke).

Dat. av pronomina.

2 pers. pron. *thr̄* föreligger **MB I**: 350.

Refl. pron. *sär* **MB I** (Cod. B): 535, *seer* **Skokloster 115, 116 m 1** Di 90 och såsom adv. *säär* **Holm. D 2** RK I: 1003. Härav avlett adv. *särlica* etc. (även *särdelis*) **Hafn. Magnussen 787, Cod. Vikstad,** *serlika* etc. **Holm. B 23, Holm. B 24** (även *särlika* 2 ggr, *sarleka* 1 g), **Hafn. 1209** (= ChrL: A) samt *särdeles* etc. **Holm. B 47, Skokloster 3,** *serdeles* **Holm. A 58** (äver förkortat *sr̄deles*).

Det gäller här detsamma som yttrades om adv. *här,* att det inkonsekventa beteckningssättet försvårar uppfattningen av det verkliga uttalet. Skrivningar med *ä* äro nog fonetiska (om hs. eljes skiljer mellan *e* och *ä*). Däremot äro skrivningarna *-er-* och *-r̄-* dubbeltydiga: man måste räkna med att dessa beteckningar även kunna avse ett uttal med *ä,* en ortografi som har anor från de latinska handskrifterna.

Lärft.

I överensstämmelse med de moderna målen påträffas endast *ä*-former av detta ord. **Holm. A 8** *lärofteno* SV 127, **Holm. f. d. Arboga Rådhusarkiv** (= St: L), skriven av samma hand som **Siälinna Tröst** *lärofft* 54 v., **Cod. Vikstad** *lärifft* 43 r., **Holm. B 24** *lärifth* 106, **Holm. B 47** *lärifft* 68 r., *läreffl*

68 v. (2) m. fl. handskrifter. Se Söderwall, som även anför en skrivning med vokalen *e*. Denna återfinnes emellertid i en daniserande handskrift från 1483 *(lerit)*.

Omwäla f. omsorg, v. syssla med m. m.

Subst. är belagt i **MB** I: 251 *omwälo*. Verbet har två betydelser: 1) syssla med, **MB** I: 214 *wälto . . . om*, **Bil** 538 *wäla wm*, **Skokloster** 3 *weela om* Lg 1025[1]; 2) överlägga, **Holm. D 2** *vm wält* RK I: 947 — Verbet, som motsvarar fvn. *véla um e-t* vara sysselsatt med något (lit. *veikalas* sysselsättning, arbete, germ. grundform **u̯ihaliˌan*, Falk-Torp 1406), förekommer ännu i dialekterna; se Småland *veˌle* arbeta träget (s. 13).

Wäl f. konstrikt arbete(?).

Ordet är enligt Söderwall endast belagt en gång, och stället lyder *then mästare . . . som gör wäl oc kostelika gärning* **MB** I: 75. **Cod. B** har på samma ställe . . . *wäl konstoga . . .* (adv.). Söderwall antar tvekande ett fem. subst. motsvarande fvn. *vél* list, knep, konst, maskin. I no. dial. betyder *vēl* redskaper f. e. til fiske; se Torp 856. Man sammanställer ordet med lit. *vỹlius* list, bedrägeri.

Wäli m. stjärt.

wälin **Bil.** 306. Fvn. *véli*. Se om härledningen av ordet s. 21, not 1.

Äl n. storm.

bade i lugne ok swa i äle RK I: 477 (**Holm. D 2**). Fvn. *él*. Ordet synes i moderna dialekter överallt ha *i*-vokal *(il-ing)*.

[1] Se om *e*-vokalen nedan s. 63, 102.

C. Fornsvenska dialekter.

Av den fornsvenska tiden tages här hänsyn endast till landskapslagarnas period eller, såsom den efter von Friesen vanligen kallas, den lagsvenska tiden (1225—1375). Utom laghandskrifter behandlas i denna avdelning även Cod. Bureanus och ett pärmbrev från Västmanland.

Även i lagspråket synas vissa tecken till koine förefinnas, åtminstone finnas vissa götiska drag i svealagarna.[1] I Arkiv 37, 165 har jag påpekat, att den götiska formen av prefixet *twe-* inträngt i svealagarna. Då i Dalalagen pret. *räþ* och *lät* förete *ä*-vokal, är det möjligen också att uppfatta såsom götadrag[2] liksom det regelbundna uppträdandet av *ä*-vokal i subst. *fä, trä* i samtliga svealagar. Men mera därom längre ned.

1. Typen pret. *gret, let.*

a) ä-vokal.

Holm. B. 59 m 1 (= Vg: I). Från 1281—1290. Dialekten är efter senaste undersökningar nordvästra Västergötlands.[3] Ex. *räþ* 54, *räd* 12.

Holm. B 50 (= Ög: A). Från omkring 1350. Ex. *räþ* 135, *lät* hj. v. 159.

Holm. A 34 (= Bureanus). Torde vara skriven mellan 1350 och 1370. Skrivaren är okänd. Att språket i handskriften är östgötska antages emellertid av Noreen Aschw. Gr. § 8, h och Ottelin I: 3. Hultman Hälsingelagen 342 anser Bureanus företräda en avart av östgötskan. Ex. efter Ottelin: *grät (grat* 1 g*), gräto, lät, läto, räþ, räþo, hät* hette, *läk* lekte.

Ups. B 12 (= Upl: A). Sannolikt skriven omkring 1300. Representerar enligt allmän mening uppländskt språk. Ex. *räþ*

[1] Att däremot svealagarnas innehåll, själva rättsbuden, är fullt självständigt gentemot götalagarna göres med styrka gällande av Holmbäck Ätten och arvet 108 ff.

[2] Se dock nedan s. 57.

[3] Se Götlinds nedan s. 59 citerade arbete.

117, *lät* hj. v. (obetonat) 7, *lät* hj. v. (betonat) 2 ggr.[1] Beträffande återgivandet av *e*- och *ä* ljud i handskriften se s. 62.

Holm. B 54 m 1 (= Dal.). Skriven omkring 1350. Ex. *räþ* 26 (3), *lätt* hj. v. 38, *lät* perdidit 51, *lätt* perdidit 43.

Holm. B 56 m 1 (= Vm: C). Dateras till början av 1300-talet. Lokaliseringen måste — säger Beckman 94 — ställas på framtiden. Han för emellertid språket till norra Mälarbäckenet och framhåller den nära frändskapen med huvudhandskriften Vm: B.[2] Anmärkningsvärt är, att handskriften även innehåller Vg: I av annan yngre hand. Ex. *räþ* 172 (3).

Holm. Schildener (= Upl: B). Skriven omkring 1350. Ex. *räþ* 117, *lät* hj. v. (obetonat) 7[3].

Holm. B 52 (= Upl: C). Omkring 1350. Utgör avskrift av föregående. Ex. *räþ* 117, *lät* hj. v. 7, 270 (2)[3].

b) e-vokal.

Holm. 78 (= St: A). Skriven efter 1347, kanske kort efter 1357, då lagen — av vilken vår handskrift är avskriven — enligt kungligt brev förelåg slutredigerad. Se Beckman 122 f., som i språket vill se stockholmsdialekt med inblandat arbogamål. Lokaliseringen måste dock betraktas som oviss. Ex. *at han leet han bort fara* 38.

Pergbrev 1371. Häradshövdingen i Norrbo hd, Holmbo, utfärdar fastebrev å jord i Djupnäs i Wåla socken, som Lafrens Birgersson försålt till Jon Läresmidh. Se Karlsson 88. Ex. *reedh* ägde.[4]

c) ä- och e-vokal promiscue.

Holm. B 57 m 1 (= Vm: B). Från omkring 1300. Angående dialekten måste man uttala sig med stor försiktighet.

[1] *latär man seä witni . ok will gangä mäþ aþrum . än han seä lät* 270, *nu sighär länsman mäþ aþrum witnum sworit hawä . ok annur han seä lät* 270.

[2] Bägge handskrifterna förete den egendomliga skrivningen *rw* för *wr*, t. ex. i Vm: C *rwärkär, rwango,* varom se Beckman 39, 96.

[3] Ställena kontrollerade i hs.

[4] Det ser emellertid ut som om *ä*-ljudet stundom kunde tecknas med *e*, t. ex. i *neer* nära, *nerwaro* s. 88.

Spår av västmanländska eller dalmål torde vara oförnekliga. Noreen Aschw. Gr. § 8, b anför handskriften såsom huvudsaklig företrädare av Västmanlands språk. Vissa svårigheter vid en dylik lokalisering beröras av Hesselman *i* och *y* s. 222 och Beckman 95 ff. Ex. *räþ* 172 (2), *reþ* 172.

Holm. B 53 m 1 (= Sdm: A). Skriven strax efter 1327. Anses av Noreen a. a. företräda Södermanlands språk. Hultman Hälsingelagen 339 säger, att med hänsyn till genomförandet av *a*-omljudet uppvisar Sdm: A två dialekter, en som överensstämmer med huvuddialekten i Upl: A och en annan som överensstämmer med en av dialekterna i Ög: A. Ex. *räð* 66, 67, *let* hj. v. (obetonat) 170[1], *let* hj. v. (betonat) 141[2].

Hafn. 2237 (= Sdm: B). Skriven förmodligen strax efter 1335 (Schlyter Corpus IV: VI). Beckman synes vilja lokalisera dialekten till Södermanland. Efter att ha bestämt **Holm. B 4** (= Arvid Trolles lagbok) till Nyköping säger han nämligen: »Lokaliseringen stödes av handskriftens (näml. B 4) egendomliga skrivsed, ty den är jämte Sdm: B den enda mer omfattande fsv. handskrift vi äga, som har typen *ð* i regelbundet bruk». (S. 160). Ex. *let* hj. v. (obetonat) 170, *lät* hj. v. (betonat) 141.

Mot förväntan möta sålunda *räþ* och *lät(t)* i Upl: ABC och Dal. samt *räþ* i Vm: C och delvis B. Vad *lät* angår är det hjälpverb på samtliga tre ställen i Upl. — därav dock 2 ggr betonat — och 1 g i Dal. (38). Nu synes ju hjälpverbet i pret. kunna ha *ä*-vokal i de moderna målen, även i dialekter norr om Mälaren (se t. ex. Landgren). De anförda exemplen kunna därför förlika sig med de moderna dialekterna. På de två återstående ställena i Dal. (43, 51) ha vi däremot icke att göra med hjälpverbet, *lät(t)* betyder här 'perdidit'. Dubbelskrivningen av *t* s. 43 är tvivelsutan av enbart grafisk natur. Jfr *drapp, köpp, mall* m. fl., i vilka etymologiskt kort kons. dubbelskrives. Se Brate 74. Pret. *räþ* och *lät* i Dal. strida mot de moderna dala-dialekterna och större delen av den moderna västmanländskan. Med sydvästra Västmanlands dialekter äro de däremot förenliga (t. ex. Arboga). Vad beträffar de växlande skrivningarna *räþ*

---

[1] *böte þen. III. marker huus let brytä.*

[2] *warþin oc ei flere gilð än þry af þem han synä let.*

och *reþ* i Vm: B bör man erinra sig, vad Schlyter säger Corpus V: XXV, att *ä* stundom förekommer 'pro' *e* t. ex. *bräf, bäþäs, bänbrutin, landä, mannä, wät.* Även Vm: C sammanblandar icke sällan *e* och *ä,* som Beckman 101 påpekar. Han sluter därav, att den »mycket väl (kan) tänkas representera en dialekt, som i vissa fall behållit urnordiskt *ē,* och som därför icke stämde med den fsv. normalortografien. Dylika dialekter finna vi på olika håll från Västmanland räknat, t. ex. Vadsbo *(hēr),* Värmland *(fē)* och framför allt Uppland.»

Påfallande är även Sdm: AB *let.* Larsson s. 20 tänker sig, att en kortvokalisk form blivit införd, uppkommen genom ordets användning i syntaktiskt obetonad ställning, varvid kort *ä* tecknats med *e.* En liten hake med detta förslag är likväl, att kort *ä* — såväl urn. *ĕ* som *i*-omljutt *ä* — i den senare delen av handskriften A (efter s. 100 à 110) nära nog konsekvent betecknas med *ä;* se Larsson 12 ff. Möjligen avse skrivningarna ett verkligt uttal *let.* En sådan möjlighet är icke utesluten därför att pret. *räð* har *ä*-vokal. Här kan arketypens vokal ha bevarats, vilket så mycket lättare kunnat ske, då det starka pret. av verbet *radha* kanske inte längre varit levande. Jfr att det i de moderna dialekterna är så gott som utdött och ersatt av *rådde,* en process som kan iakttagas även i msv. handskrifter. Är *let* en verklig uttalsform, så medför det vissa konsekvenser med hänsyn till lokaliseringen av Sdm: A. Hultmans ovan citerade ord om överensstämmelse med Upl: A måste tilläggas större vikt.

2. Typen subst. *fä, knä, trä.*

Samtliga hittills anförda lagsv. handskrifter skriva de tre ovannämnda subst. med *ä*-vokal. Även Upl: A, som eljest företer *e*-skrivningar för historiskt berättigat *ä,* skriver ordet *fä* 104 ggr och i ssg 20 ggr. Tilläggas kan Holm. B 58 (= Biä) med *fä(t)* 11 ggr, *knä* 4 ggr. Biä är skriven efter 1345 och utgör avskrift av ett original, avsett för Stockholm. I samma handskrift ingår den enda någorlunda fullständiga handskriften

av Vg: II. Språket i Biä anses av Noreen Aschw. Gr. § 8, representera dels Västergötland, dels Södermanland.[1]

Några undantagsformer finnas dock.

I Ög: A förekomma skrivningarna *fa, kna, tra* några gånger. Om dessa har åtskilligt blivit skrivet. Tamm i Uppsalastudier 32 säger, att i *kna* möjligen ett annat avljudsstadium föreligger. Tanken förkastas av Kock i Arkiv 12, 91, som i st. vill förklara *a*-vokalismen såsom utgående från en efter *fēa(r)* analogiskt ombildad gen. *knea,* där *e* fallit efter två kons. Denna hypotes förkastas återigen av Olson 17 f., som själv tänker sig, att *ä* dialektiskt övergått till *a* i slutljud, och s. 23 framställer den förmodan, att avskrivarens av Ög: A språk varit påverkad av västgötskan, för vars räkning man möjligen skulle kunna »antaga en sporadisk övergång *ä* > *a* (i vissa ställningar?)». — Ser man statistiskt på saken, visar det sig, att *fä* förekommer omkring 70 ggr + 12 ggr i ssg gentemot *fa* 5 ggr, *knä* 12 ggr mot *kna* 3 ggr samt *trä* 10 ggr mot *tra* 1 g. Säkerligen äro *fa, kna, tra* rena skrivfel. Jfr *hasskaper* s. 60.

I Bur. står 3 ggr *kne.* Se härom under ordet *stägh* s. 66 f. Även i Bur. förekomma såsom felskrivningar *tra* 1 g och *kna* 1 g.

Till denna typ höra ytterligare följande ord:

Häskaper m. familj.

Vg: I *häskäp* 26, 60, *häskap* 66. Ög: A *hasskapär* 58. AM 51 m 1 (= MEL: A), från omkring 1350 och med största sannolikhet tillhörande en sydöstgötsk-småländsk texttyp (Beckman 4, 32, 240) *häskaper* 302.

Om detta ord i de moderna målen se ovan s. 14 med not 1. Ursprunget till fsv. *häskaper* är oklart. Noreen Aschw. Gr. § 163, 1 och Kock Sv. Ljh. I, § 168 ansätta en urnordisk utgångsform **heu̯a-,* som genom *a*-omljud uppstått ur **hiu̯a-,* som återigen står i avljudsförhållande till got. *heiwafrauja* husbonde, ags. *hîw-* familj. I fsv. förekomma även växelformerna *hiskapir*

[1] Jfr även Götlind, Var är äldre Västgötalagen skriven? Språkvetensk. sällsk. i Upps. förhandl. 1919—1921, s. 5, not 1.

MEL: GR etc., varmed bör jämföras fgutn. *hiskepr* (se därom s. 17) och *huskapper* MEL: 31 etc. Om den senare formen såsom en folketymologisk anslutning till *hus* se Kock a. a. § 168. Ög: A *hasskapär* anses av Kock ibidem bero på anslutning till *här,* gen. *hās* årtull, tillika ett av de distrikt, vari kustlandet var indelat, och vilka skulle i krigstid skaffa vart sin roddare. Sannolikare är von Friesens förklaring av formen såsom felskrivning (Nord. spr. hist. s. 16). Jfr i samma handskrift *fa, kna, tra.*

Vedbo härad, Dalsland.

Namnet föreligger första gången i SD, nr 937 (år 1287) i ett diplom, daterat i Gälaqvist, Vg., och skrives då *väboahäred.*[1] I Vg: I, 70 skrives *väboh(häräþ).* I första leden ingår fsv. motsvarigheten till fvn. *vé* helgedom. På ort och ställe uttalas namnet numera *vebω.* Se SOÄ 19, 1. Förklaringen till *ä*-skrivningarna torde vara att författaren (eller skrivaren) riktigt identifierat det dalsl. *ve* med västg. *vä.*

Pref. *twä-.*

Se därom förf. Arkiv 36, 150 ff. Pref. *þrä-* behandlas i stort sett på samma sätt.

3. Övriga fall.

Här adv. 'hic'.

Vg: I *här* 7 ggr, *her* 3 (obetonat). Ög: A *här* passim. Upl: A *här* 10 ggr. Bur. *här* passim, *har* 26. Biä. *her* 133 (betonat).

Då Vg: I skriver *her* 1 g[2], torde man icke böra antaga, att det föreligger en uttalsform utan endast en ortografisk variant till *här.* Jfr skrivningen *her* i msv., ovan s. 52 f. Bur. *har* är

[1] Formens riktighet har benäget kontrollerats av lic. S. Olsson-Nordberg.

[2] Enligt Sjöros Äldre Västgötalagen, Helsingfors 1919, s. 117, äro de två sista bokstäverna i *her* oläsliga i Börtzell-Wieselgrens fotolitografiska avtryck.

säkerligen skrivfel (jfr *tra, kna* ovan). Biä. *her* torde icke böra tillmätas stor betydelse, då beteckningen av *e*- och *ä*-ljuden i denna handskrift icke synes vara fullt stadgad (se nedan s. 66).

Dativ av pers. pron. och refl.

Vg: I *mär* 10 ggr, *määr* 59, *mä* 40, *þär* 8 ggr, *þar* 17, *þer* 12 (obetonat), *sär* 43 ggr, *sä* 44, 59. Upl: A *sär* 168, 169. Biä *ser* 130.

þar i Vg: I är kanske skrivfel. Rörande *þer* jfr *her*. Biä:s skrivning *ser* är liksom *her* otillförlitlig. Därtill kommer, att ordet är obetonat *(Nv skal þän leþa ser fra handum)*.

Avledningar av *sär* äro *särdeles, särleka, särliker* Bur. passim; *särlikum* Upl: A 4; *särlika* St: A 247; *särdelis, särlika* MEL: A passim.

Lärft.

Ög: A *läript* 70. Dal *lärift* 5, *läriipt* 4, *lärez* 5, *läriiz* 61. MEL: A *lärift* 100. St: A *läräpt* 214, *lärept* 216, 217. Jfr att även i msv. och nsv. dialekter vokalen *ä* regelbundet uppträder i detta ord.

Lea v. låna.

Vokalen *e* är belagd endast i partic. pres. *leandi* etc. Se Kock Sv. Ljh. I, § 182. En gång skrives *läände* Sdm: A 129. Om detta icke är enbart en skrivning, föreligger påverkan från pres., impf. och partic.

Pres. *lär* Vg: II 158, Upl: A 160, Vm: B 156 och Sdm: B 119.

Impf. *läþi* Vg: I 40, Vg: II 158, *ut läþe* Ög: A 149.

Partic. pret. *läth* Vg: III 275, *lät, läth, läät* RK I: 2253, 2404, 971, 986.[1]

Inf. är hos Söderwall belagd 1 gång, nämligen Biä 1, och skrives där *lä*. Nu är denna skrivform sannolikt icke alldeles tillförlitlig: det kan föreligga omvänd skrivning (jfr s. 66).

[1] Beläggen från RK I ha behandlats i sammanhang med de övriga, ehuru tillhörande msv. tid.

Eljes kan ju vokalismen härröra från pres. sing., impf. och partic. Även pres. ind. plur. 3 pers. *lä* Sdm: B 144 är misstänkt. Även här är ju *ä* ursprungligt.

Um wäla v. ombesörja.

Upl: A 5 *um welt* tillåter inga slutsatser angående behandlingen av samnord. *ē*, då omvända skrivningar äro vanliga i handskriften.[1] I och för sig kunde det dock mycket väl vara uttalsform. Jfr Skokloster 3 *weela om* (s. 54).

[1] Märk t. ex. följande felskrivningar:

Samno. *ē*: *fäär* 256 (däremot *feär* i BC), *þrä* 3 g (gentemot *þre* 245 g), *þreskiptis* 2 g (gentemot *þräskiptis* BC och *þräskiptis* 12 g), *twebotä* 140 (*twäböte* C, omisit B; *twä-* 10 g), *sätt* 5 (om. BC, *set(t)* sett 4 g).

Samno. *ǣ*: *þrel* 135 (*þräl(s)* etc. 6 g, *þräll* 206(3)), *renä* råna 160 (eljes alltid med *ä*), *hetä* riskera 265 (*häti* 5 g), *ett* ätt 123 (*ät* BC). Eljes äro exemplen med samno. *ǣ* regelbundet skrivna med ä (*qwäþi, läghi, säþ, mäli, träþis, täbundin* (*tä* ingärdad väg), *kläþi, nätär, läkir*). Lånordet *län* förekommer 3 g med *e lenit* 95, *lenum* 203 och *lensmani* 96.

Samno. *æ̨*: *äþär* ed 78 (*eþär* etc. 157 g), *äþi* 43, *äþe* 104 (*eþe* BC), *hwätä* vete 31 (*hwete* BC), *läghu* 2 g (*leghu-* 39 g), *lägho-* 33, *månföre* 217 (*menföre* 3 g), *bräþär* 219 (*breþär* etc. 3 g), *häþit* 43(2) (*heþin* etc. 4 g), *flärä* 43 (*flere* etc. 56 g), *flări* 19, *märä* 3 g (*mere* etc. 133 g), *twäm* 168 (*twem* 48 g), *twä* 73 (*twe* 53 g), *þär* dem. pron. 13 g (*þer* 182 g), *þärä* 4 g (*þera* etc. 122 g), *äghandi* 185 (*eghandi* etc. 93 g), *läghir* 29 (*leghiä* etc. 7), *läght* 33, *wätt* vet 205 (*wet* 13 g), *hämsoknir* 87 (*hemsokn* 6 g), *äghit* 98 (*eghin* 2 g), *näkär* 126, 139 (*nekär* etc. 9 g), *näkä* 171.

Övriga exempel: *hel* ihjäl 26(2) (*häl* 3 g), *weghär* väg 216 (*wäghär* etc. 31 g), *feþär* dat. sg. fader 110 (*fäþär* 5 g), *räþskapär* 27 och *räzkap* 44 (*reþskap* etc. 4 g), *läkmanz* 130 (*lekman* etc. 7 g).

För en del av dessa felskrivningar kan man ge mer eller mindre sannolika specialförklaringar. Så har sup. *sätt* 5 'sett' kanske fått vokalen, därigenom att hela ordet attraherats av det föregående *sammansätt (sammansätt ok iwir sätt)*. *Fäär, twebotä* och *þreskiptis* kunna bero på association med *fä, twe* och *þre*.

För att förstå flertalet av de uppräknade skrivningarna måste man dock enligt min mening förutsätta, att skrivaren varit villrådig, huru han »rätt» skulle stava sina ord. En sådan villrådighet har givetvis lättare inställt sig hos en person, vars dialekt starkt avvek från rikspråket. Kanske skrivaren till Upl: A varit en rospigg eller från nordöstra Uppland, där i de moderna målen en övergång av samno. *ǣ, æ̨* etc. till *e, ie* ägt rum och samno. *ē* kvarstått. Om denna övergång ägt rum redan på 1300-talet, skulle man förstå den förvirrade stavningen i Upplandslagens huvudhandskrift.

Fäl m. fil.

Motsvarar väl fht. *fîhala*, ags. *féola*. En direkt motsvarighet till fvn. *þél* f. fil kan ju icke föreligga på grund av uddljudet. I nysv. *fil* skulle enligt gängse uppfattning föreligga påverkan av mlt. *vīle*. Se t. ex. Kock Sv. Ljh. I, § 170.

senda siuko folke (mold) mz fäle af (stoft med fil avskrapat av) *hans iarnom* Bu 130, *stundom faldar mulden lös vndi fäle* ib., *mz feel* Lg 956 (= Skokloster 3), *fälen biter* ib. — Härtill verbet *fäla: the fäla thz mz feel* Lg 956 (= Skokloster 3).

Den del av Skokloster 3 det här är fråga om utgör en avskrift av det Fornsv. legendariet. Se Klemming SSFS 9, 2: 432. Under sådana förhållanden kunna formerna *fälen, fäla* härröra från arketypen och *feel* kan vara den genuina formen för handskriften (jfr *leet* ovan s. 47 och *weela om* s. 54). Märk *fel* i den moderna ångermanländskan och västerbottniskan.

4. Irrelevanta fall.

sā pres. konj. av 'vara'.

Är belagt med *ä*-vokal MEL : A 33 (Cod. BC etc. ha *see*). Eljes upptager Söderwall *see, sey, si, sïi*, vilket visar, att vi ha att utgå från hiatusformer (2 sg. **sēir*, 3 sg. **sēi*), såsom även Kock, Arkiv 6, 222 f. framhåller. Den enstaka formen *sā* torde få betraktas såsom skrivfel.

þrā(r) n. a. fem. av kard. talet 'tre'.

Belagt i Upl : A 3 ggr gentemot 245 ggr med *ē*. Omvända skrivningar äro vanliga i hs.; jfr s. 62. HälsL har *þrär* 32. Men denna codex (**Ups. B 49**) uppvisar ju ett daniserande språk (Hultman hos Noreen, Aschw. Gr. § 7). Här kan föreligga en dansk skrivning. Jfr i Jyske Lov *thrä* s. 45 vid sidan av *thre* s. 44 enligt von Friesen Ängsö IX. Slutligen erbjuder Vg : I *þräa* 18, tydligen felskrivning. De fem hittills uppvisade

beläggen på *ä* i detta ord äro sålunda icke av den art, att man vågar antaga ett uttal *ä*, såsom blivit gjort med olika motiveringar av Kock, Sv.Lm. 11, 8, s. 22 (och Arkiv 6, 43), Noreen, Aschw. Gr. § 83, 2 b, Hultman, Hälsingel. 19.

swā̆rike Sverge.

Den fsv. normalformen är med vokalen *e*. Belägg på *ä* äro uppvisade endast från Upl : A 89 (däremot *swēriki* 93), MEL : A 4, Peder Månsson[1]. Den första källan är otillförlitlig. MEL : A synes ha känt en ljudlag *ē* > *ā̆* före dentala kons. *(þ, l, n, r, s, t)*, varför här kan föreligga en dialektal utveckling. Se Olson, MEL XVIII. Möjligen föreligger samma förklaring för PM. Hans dialekt är likaledes sydsvensk.[2] Formen *swärike*, vilken förekommer såsom en sparsam variant till *swērike*, torde sålunda icke vara fullt tillförlitlig eller bero på en speciell dialektutveckling.

swā̆r(e) m., *swā̆ra* f. svärson, svärmor.

Att vi för detta ord icke böra utgå från samn. *ē* ådagalägger Hellqvist, Västn. bidr. 241. Ur förbindelsen **-u̯ēh-* har **-u̯ă̆eh-* framgått — om icke *i* följde i nästa stavelse — varefter *h* fallit och *ă̆* förlängts. I fvn. är *svǽra* allenarådande. Söderwall upptager endast *ä*-former av de bägge orden. Jag har likväl anträffat skrivningen *swer* svärson i Sdm : A 66 : 19 (märk likväl *swäru* i följande rad). Se Larsson 13. De moderna dialekterna hava, utom i nordligaste Sverge, *ä*-former.

twäni tvenne, *þräni* trenne.

De bägge formerna äro belagda vardera 1 g i Vg : I (*twäni* 55, *þräni* 39) gentemot *-nn-* respektive 26 och 30 ggr. Dessutom förekommer 1 g *þrani* 66. Här föreligga väl rena skrivfel för *twänni, þränni*. I Vg : II förekommer även 2 ggr *tweni*. Då beläggen icke äro säkrare, vågar man väl inte samman-

[1] Se Smedberg, Peder Månssons landsmansskap. S. känner 8 ex. på skrivningen *swärike*.

[2] PM uppvisas av Smedberg vara från v. Småland.

ställa dessa skrivformer med got. *tweihnai*. Hur *twänni, þränni* som jämte *twinnum, þrinni* torde vara de enda säkert betygade svenska formerna av de distributiva räkneorden, skola bedömas, är svårt att säga. Deras utgångsformer kunna knappast vara samn. **twēner, *þrēner,* ty man förstår inte varför ē förkortats. Torp s. v. *tvinn* anger såsom germansk grundform **twizna-* = idg. **dvisno-* i lat. *bīni* »je zwei».

läkatter lekatt, hermelin.

Förekommer i några lagcodices[1] samt eljes på några ställen i den msv. litteraturen.[2] Eljes är *e* den normala ortografin. På grund av de växlande skrivformerna i fsv. räknar Kock, a. a. § 182 med olika fsv. utgångsformer *lē-katter* och *lēa-katter*. Det moderna dialektmaterialet synes likväl icke förlika sig med antagandet av samn. ē över huvud taget. Märk *lätjätte* jämte *letjätte* i Bohuslän, där samn. ē kvarstår i alla ställningar (utom före *r, l*? Se s. 19) samt att det fullkomligt saknas exempel med *i*-vokal, vilket torde omöjliggöra en fsv. utgångsform *lēa-katter*. Skulle man å andra sidan hava att utgå från fsv. *lē-katter,* borde man vänta att stöta på en form *läkatt* i några svenska dialekter. Jag har emellertid lyckats finna denna endast i Bohuslän, där den ju icke var väntad.[3] E. Noreen, Ärtemark 66, ansätter samn. *æi̯u̯* (av urn. **hlai̯u̯a* , got. *hlaiw* gravhög; jfr no. dial. *røysekatt* Aas., fvn. *hreysikǫttr, urþarkǫttr*). Men även vid en dylik etymologi erbjuda de vg. och hall. orden svårigheter, i det de visa en nordsvensk vokalism. Kanske att lån från nordligare svenska dialekter föreligger (Dls, Norrl.) förmedlat genom ? pälsvaruhandlande. Det halländska ordet måste vara lån, då samn. ē i dial. blivit *ä* och annat äldre *e* diftongerats. Se Wigforss, Sö. Hall. 110, 82.

---

[1] MES : *läkattaskin* 186, MEL : A *läkat* 158, CD *läkatte* ibid., R *läcattom* ib., MP *läkatta* ib. (däremot *lekat* EF).

[2] Söderwall: *läkatta skin* Al 7787, PK 221.

[3] Belägg äro Vg *lekatt* (Kåkind, Vilske), S. Hall. *lekatt* lodjur(!), Dls *lekatt*, Vrm *lekatt*, Vm *lekatt* (Romfartuna), Hls *lɛθkatt* (Delsbo), Vb *jekatt* (Burträsk).

stägh pret. 'steg'.

I Bur. och Biä. I den förstnämnda handskriften förekommer formen endast å s. 12, varemot *stegh* förekommer 6 ggr, och det är att märka, att formen finnes i del I, där skrivningar med *ä* för *e* enligt Ottelin II, 39 äro vanliga. Han anför *upräst, än, änsamet, lätha, lät* s. led, färd, *läta, mär, mära, vräþan, slät* pret. slet. Möjligen ha vi här att spåra en dialektisk ljudlag *ē* > *ā̈* före dental, varom Kock i Tidskr. f. Filol. NR VIII, 297 ff.

För ordet *stägh* ansluter sig Ottelin till Tamm i Arkiv 2, 345, som vill förklara Biä. *stäg(h)* 117 (2) (gentemot *stegh* 117 (2)) ur fsv. pret. **stā̈* = isl. *sté* + *gh*, som på analogisk väg införts.

Låt oss först granska Biä.-beläggen. Jag tror knappast, att man vågar bygga något på dessa exempel, ty beteckningssättet för de långa *e*- och *ä*-ljuden är i handskriften alltför labilt. Samn. *æ* tecknas ju i regeln *ä*, men märk *melti* sade och *nesta* nästa. Samn. *æi̯* tecknas vidare i regeln *e*, men även *ä*-skrivningar förekomma. Exempel äro i regel med efterföljande dental (*wräþer, wrä(þ)z, lät* ptc. av *leþa*), men även andra fall finnas, *hämilik hus, mära, saldi a lägh* (väl till vbt *leghia* och sbst *legha*). Dessutom finnas naturligtvis fall med ljudlagsenlig övergång *æi̯* > *ä* före kons. grupp, i enlighet med Noreen, Aschw. Gr., § 80, II, 2. Beträffande samn. *ē* må erinras om de växlande formerna *här* och *her* här samt *ser* pron sig. Vidare inf. *lä* låna (i st. f. *le*), som enligt Söderwall och Schlyter endast är belagd här (jfr s. 61). Det inkonsekventa beteckningssättet för långt *ä* och *e* kan ge vid handen att Biä's språk låtit långa *ä* övergå till *e*, varigenom skrivaren stundom kom att göra sig skyldig till omvända skrivningar. Såsom sådana vill jag uppfatta åtminstone *stägh* och (?) *lä*. Orden *wräþer, hämilik* etc. äro däremot tvetydiga. De kunna antingen — och väl sannolikast — vara omvända skrivningar, eller kunna de, åtminstone delvis, ange ett uttal med *ä*-ljud.

Men även det i Bur. I en gång belagda *stägh* är i hög grad tvivelaktigt. Till de många oväntade skrivningarna *ä* för *e* sällar sig nämligen även ordet *kne* knä 3 g, likaledes i I. Samtliga dessa skrivformer bli förklarliga om samma antagande

göres som vid Biä, att i Bur I:s dialekt en allmän övergång *æ* > *ē* inträtt, varigenom skrivaren blivit osäker i beteckningen.

Jag tror sålunda icke, att vi i de fsv. formerna *stäg(h)* ha att med Tamm återfinna det fvn. *sté* med analogiskt tillagt *gh*, utan bedömer dem såsom dialektiska beteckningar för det normala fsv. *stegh*.[1]

ā̈ pres. äger.

Biform till *ā*, *āgher*, *āgher*, *ēgher*. Belägg Biä 124 *(þen sum fät ä)*, SmåL 110 *(nw kan grafua a ätä högh annars . tha kan hin till koma som är.)*, Vg : III: 260 *aer*. Exemplen äro alltför svaga för att man skulle vara berättigad att här se en uttalsform med *ä*, vilken skulle ha uppkommit ur samn. *ē* < urn. **aiʒ*, biform till det normala **aih* med analogice infört ʒ. Det sistnämnda belägget anses av Kock, a. a. § 169 med rätta såsom skrivfel för *agher*. Det förstnämnda belägget anser Zetterberg säkrast böra uppfattas såsom dittografi efter det föregående *fät*.[2] Återstår därför såsom enda säkert exempel SmåL *är*. Men man får lov att medge, att en dylik form med *r* analogice tillagt verkar misstänkt. Av biformen *ā* finnes i fsv. icke någon variant med *r* analogice tillagt. Kanske föreligger här helt enkelt pres. av verbet 'vara' och har *iorthäghande* l. dyl. av skrivaren utelämnats framför *är*. — Men skulle härmed pres. *ä* äger icke finnas belagt i fsv., så torde man icke längre kunna räkna med att *ä* i inf. *ägha*, pres. *ägher*, pres. ptc. *äghande* etc. inträngt just från denna numera hypotetiska form, såsom först blivit framställt av Läffler i Arkiv 4, 191. Tamms teori i Arkiv 2, 346 och Brates i Ä. Västmannal. 29, att *ä* utgått från pres. konj. (pret. konj.), där det uppstått genom *i*-omljud av *ā*, inkommet från pres. ind., har ju återigen det emot sig, som Läffler, a. a., framhåller, att i »en och samma urkund, t. ex. i Ä. Väst-

[1] Är ovan gjorda antagande av en övergång *æ* > *ē* i de bägge handskrifternas dialekter riktigt, medför det den konsekvensen, att dialekterna måste sökas inom det område som i exkursen blivit närmare angivet. Beträffande Biä måste man helt säkert även räkna med västgötsk dialekt. Jfr ovan s. 59.

[2] Observera nämligen, att pres. av verbet äga eljes i regel har formen *a*. Så 9 ggr (*aa* 1 g, *aghär* 2 ggr). Se Zetterberg 105.

mannalagen *ä* uteslutande finnes i pres. ind. och pres part., där det icke är ursprungligt, men däremot alldeles saknas i pret. konj., där det just skulle hava uppstått, något som Brate också medger 'måste sägas vara en egendomlig analogibildningens nyck'».

Såsom prof. Hesselman framhållit för mig, kunde man möjligen tänka sig, att *ā* uppstått i pres. ind. Man utginge då från en generaliserad form *āgha, āgher*. Och i analogi med *i*-omljudspresentia kan *ā* tänkas infört: liksom man har pres. *blās* till inf. *blāsa* bildades *āgher* till *āgha*. Sedermera infördes *ā* även inf. och pres. ptc.

frādagh fredag.

Normalform är i fsv. *frēadagher* etc. Se Söderwall. Formen med *ä* är känd endast från Bur 17: 15 *(langa frädaz sorgh)* alltså från del I, där skrivningar med *ä* för *e* även eljes voro vanliga. Se ovan s. 66.

sät(t) sup. 'sett'.

Belägg Upl: A *sammansätt ok iwir sätt* 1 g (gentemot *set(t)* 4 ggr, Hafn. Magnussen 787 *säth* MP I, 96 (men *seth* 97). I bägge handskrifterna ἅπαξ λεγόμενα. I bägge fallen föreligger nog rent skrivfel.[1] — Rent ljudlagsenligt hade man väntat att finna formen *sāt* i delar av Sverge, men associationen med inf. och pres. har bevarat *ē*.

fäm kard. 'fem'.

Det är en omstridd fråga huru *ä* i detta ord skall förklaras. I varje fall är det ovisst om här föreligger ett ljudlagsenligt uppkommet *ā* < samn. *ē*. Noreen, a. a. § 83, 2 b räknar med följande process: **fimf* > **fēf*. Detta senare lånar *m* från **fimpte*, som sedan i sin tur blir *fämpte* efter *fäm* (samn. **fēm*). Kock, a. a. § 172 däremot: **fimfte* > **fīfte* men i obl. kasus i mask., nom. fem. och hela ntr. **fimfta* > **fēfta* > fsv. **fāfta*. — **fimf* > *fimm* (så i isl.), och efter kard. talet har ordningstalet *fim(m)ti* bildats. Från **fäfta* har nu *ā* införts i fsv. *fim, fimti,* varefter *ā* förkortades till *ă*.

[1] Beträffande Upl: A *sätt* se s. 62, not 1.

KAP. II.

Samnordiskt ē framför *tt*.

Behandlingen av förbindelsen samnordiskt *ē* + *tt* kräver sitt särskilda kapitel. Vad som särskilt intresserar oss är den kvalitativa behandlingen av vokalen. Men denna sammanhänger intimt med den kvantitativa. Jag börjar därför med en undersökning av utvecklingen av fonemet *ētt* i kvantitativt hänseende. Härvid synes det vara lämpligt att utvidga framställningen till att omfatta lång vokal + *tt* i allmänhet.

A. Den kvantitativa utvecklingen av lång vokal + tt.

Här liksom så ofta, när det gäller frågor i svensk ljudhistoria, är det i de moderna folkmålen, som svaret framför allt är att hämta. De medeltida handskrifterna äro i detta fall så mycket mera svårtolkade, som beteckningen av den överlånga kvantiteten är särskilt bristfällig.

1. Västra Sverge.

En blick på dialektlitteraturen övertygar oss om att i västra Sverge den långa vokalen regelbundet förkortats framför *tt*. Samma förkortning gäller för norskt språkområde[1] och i allmänhet även danskt.[2] Till området med allmän vokalförkort-

[1] I Oust- och Vestegdemål har likväl den överlånga kvantiteten bevarats, t. ex. *åtta*, *nōutt* natt, *slētt* slåt, *spådde* spådde Vestegdemål, *rēitt* rät Sætesdalen. Se Ross XIV, 64, XIII, 38.

[2] Se dock nedan s. 93.

ning — här för korthetens skull kallat västra Sverige — räknar jag följande landskap: Blekinge(?), Skåne (flera undantag i de skånska slättmålen, liksom även på Bornholm, varom mera nedan), Halland, inre och västliga delarna av Småland (förkortad vokal i N. och S. Vedbo, Mo, Östbo och sannolikt även Västbo hd enligt Smedberg s. 26 f.), Västergötland, av Östergötland dialekterna från Vättern vid Omberg och söder därom framåt Sommen, dvs. ungefär Lysings, Göstrings och Ydre hd (enligt Ålander hos Smedberg s. 26), Bohuslän, Dalsland, Värmland (utom på gränsen till Närke och ?Västmanland), Västerdalarna, Härjedalen, norra Hälsingland[1], Medelpad[1] och Jämtland.

Inom detta område har vokalförkortningen inträtt alldeles oberoende av om vokal följde på geminatan eller ej. Hultmans uppfattning i Östsv. dial. s. 176, noten, att i »hsv. ljudlagsenlig förkortning av lång vokal inträdde överallt där lång konsonant följde», äger därför giltighet för detta område, som visserligen är den större delen av det svenska språkområdet. För östra Sverges dialekter är däremot Hultmans karakteristik icke träffande.

2. Östra Sverge.

Östra Sverges dialekter — häri inbegripas även de finländska och estsvenska — ha att uppvisa en oregelbundnare behandling av den gamla förbindelsen lång vokal + *tt*.

Det blir därför nödvändigt att studera varje enskilt ord för sig. I den följande materialsamlingen hava även för jämförelsens skull belägg medtagits från angränsande dialekter inom det västsvenska området. Ordsamlingen avser icke att vara fullständig — hela frågan kräver en självständig behandling; här har den tagits upp för att ställa behandlingen av *ētt* mot den riktiga bakgrunden — men torde vara tillräcklig för att giva en orienterande översikt.

Dotter f.

dăωder Ö. Kalix Pihl. *dωter* Lindgren, Österberg, Bogren, Schagerström Ordl., Tiselius, Grip Ljudl., Svärdsjö Envall, Ransäter (Vrm.) enl. egna ant., Dalsland enl. egna ant., Östergöt-

[1] Flera undantag. Se exempelsamlingen nedan.

land enl. Törnqvist, Leander, Linder, Bodorff. *dɯtre* Lillherrdal Jessen. *dɯtär* Magnevill. *dūeter* Älvd., *ḍɯter* Mora Noreen Dalmålet. *doterr* Hof. *dåutar* Klintberg. *dɯtär* etc. Vendell Ordbok.

dɯtter Orsa Noreen Dalmålet. *dötter, dutter* Wigforss. *dåttår* Billing.

Jfr no. dial. *dåtter* Iversen Senjen 36, Reitan Aalen 13. *dɯtter* Larsen Selbu. *dåtte, dötte* Hallingdal o Valdres Ross IV, 23, *dåhttr* Gudbrandsdalen Ross V, 46. *døtter* Larsen Solør 140.

Droten n. propr.

S. Drotens kyrka i Visby och *Drothems* socken i Östergötland (Hammarkinds hd). Se Noreen Vårt Språk III, 84. Drothem skrives under msv. tid *sancti Drottins kyrkio* SDNS, 1233 (1410), *Drottins sokn* ibidem, *Drottens kyrkyo sokn* SDNS, 1440 (1440). Enligt Ridderstad, Östergötlands beskrivning 2:537 skulle namnet under 1300-talet även ha skrivits *Drotand,* en uppgift, som jag icke lyckats bekräfta. Skrivningen *Drothem* skulle enligt samma källa uppkommit under 1700 talet. Styffe, Skandinavien under unionstiden s. 262 anför en skrivning *Drotens* (1457).

Drätt, drått s. skaklar o. d.

drät anträffas här och där i Södermanland enl. T. Ericsson 74 (t. ex. Trosa; se LArk. sedés). Samma form hos Bodorff. Formen även känd i Östergötland (Kvarsebo, Ö. Ny, Häradshammar); en enstaka gång är *drøt(!)* tistelstång antecknat (Skedevi, Finspånga läns hd) Törnqvist muntl. *drēit* börda Noreen Fårö. *drått* tistelstång m. m. Estland, Nyland, Ö. Eg. Finland, *drïeht* Finby, *dräitt* Eg. Finland Vendell Ordb.

vididratt en börda vidjor Råneå Widmark. *drätte, drette* n. draglina Vb. Rietz. *dratt* skaklar Schagerström Ordl. *drätt* skakel (*enbetsdrätt, pardrätt*) Blumenberg Korstamål, skaklar till kälke Upl., Sdm. Rietz, parskaklar G. Ericsson, draginrättning, skaklar med tillbehör (även *drätta*) Djurklou, skaklar Himmeta (nära Köping, Västmanland) Västm.-Dala lm. för. saml., draginrättning på körredskap Magnusson, dragstång Dls., Vg., Kl.,

Hl., Sk., ett stycke väg som man kör Sm., oskodd släde Bl., drag, dragning Sk., Hl. Rietz, släda Öllers. *drått,* pl. *drätter* skaklar Sundén, Göteve Götlind, skakel på en vagn Leander, dragstång Wigforss. *drätt* flera bet. Ålands hd, Nagu, *dräht* Ålands hd Vendell Ordb.

Jfr no. dial. *draatt* dragning, især om fiskeri med snøre, Tr, nødfôr til kreatur, No, redskap til at trække med, Østl. *drætte* dragen, kort slæde, skokler osv. (Torp).

Flåt m. Ixodes.

fl̨åt Schagerström Ordl. *fl̨åått* Schroderus Lex. 62. *får-fl̨åte* insekt på får G. Ericsson. *fl̨åt en liten madk som biter sich in j hudena på fäädh och henger ther widh til tess han dör* Var. rer. voc. Q 2 b. *du stinnar å äter just som en fl̨åt* Sdm. (Ornö) Rietz. *fl̨åt* Jonsberg (Vikbolandet); eljes synes *fl̨ått* el. *fl̨åtte* vara normalform för Östergötland (märk dock *fl̨øtt* Godegård) Törnqvist muntl. *fl̨åte* Linder.

fl̨ått Magnusson, Ransäter egna ant., Leander, Möller. *fl̨øtt* E. Noreen. *fl̨åtte* LArk. saml. från Barnum, Vg. *fl̨ått* m., *fl̨åtta* f., det senare från Bankekind Kalén hskr

Jfr no. dial. *flaatt* Ixodes BSt Tel Ma Ryf, *flatt* Nhl, *floott* Dram (Torp); bornh. *flatt,* da. *flaat,* dial. *flaate.*

Fläta s. och v.

fl̨äid s. och v. Ö. Kalix Pihl. *fl̨êit* Åström Ljudl. *fl̨êit* Lindgren. *fl̨ete* Nordingrå 1915 (*fl̨äte* ibidem 1910), Ullånger (eventuellt *ä*), Ångermanland Typordl. *fl̨eta* Arbrå, Alfta, Norrala, Söderala (Hälsingland), Hogbo, Årsunda (Gästrikland), Grangärde, Gagnef, Sundborn, By (Bergslagsdalarna) Typordl., Mora, Sollentuna, Boda (Övre dalmålet) Levander muntl, Norberg (Västmanland) Brate muntl. *fl̨etu* s. Sundborn Typordl., Magnevill. *fl̨ita* s. Orsa Levander muntl. *fl̨åt* Hallens sn (Jämtland) Typordl. *fl̨ata* Schagerström Ordl. *fl̨äta* Hille (Gästrikland), Söderbärke (Bergslagsdalarna), Linde, Hed, Vikar (Västmanland), Södermanland (aven *ä*), Skollersta, Skagershult (Närke), Typordl., Romfartuna Thorfors. *fl̨äte* Karlskoga hd (Värmland)

Typordl. *fl̥äte, fl̥äta* (även *ä*) Östergötland Typordl. *fl̥etä* Aska hd (Östergötland) Typordl. *flēita* Noreen Fårö. *fl̥et* Estland Vendell Ordb.

fl̥ätte Selånger, Haverö, Borgsjö (Medelpad), Hackås (Jämtland) Typordl., vb Bogren. *fl̥atte* Hammerdal (Jämtland) Typordl. *fl̥etta* Forssa (Hälsingland) Typordl. *fl̥ietta* s. och v. Bjuråker, Delsbo Säve. *fl̥ette* (l. *-ä-*) Lillherrdal (Härjedalen) Typordl. *fl̥ätta* v. Ljusdal Säve, s. Transtrand, Lima, Malung, Nås (Västerdalarna) Typordl., Mölltorp (Vadsbo hd, Västergötland). *fl̥ått* v. Hackås Typordl. *fl̥ätta* best. form Näskott (Jämtland) Faxén. *flått* Fryksdals, Färnebo, Älvdals hd (Värmland) Typordl. *fl̥ätte* Gillbergs, Grums, Jösse, Karlstads, Nordmarks, Nyeds, Näs, Visnums (även *fl̥äte*), Ölme hd (Värmland) Typordl. *flæjtta* v. Linder.

Fritta v. ivrigt fråga.

Rörande vokalen *i,* som ursprungligen torde härröra från presens, se Kock Sv. Ljh. I, § 171.

freta utmana, egga till slagsmål Ö. Kalix Rietz.

frîtt fråga enträget Näskott (Jämtland) Faxén muntl., Jtl. Rietz. *fritta* Hülphers. *frittä* ofta o. onödigtvis fråga Gottl. Rietz. *fretta* höra, få veta, utfråga Möller. Märk *han haar sig många åhr i Hammons tempel visat och hvem som frittade* (= begärde orakelsvar) *med listig lögn bespisat* Spegel Guds verk 45.

Jfr no. dial. *frêtta* fritte, Ryf Jæ, faa vite, BSt Tr No (Torp), da. *fritte.*

Fätt m. ulltapp.

Utgör en *ti*-avledning till germ. **fahaz,* sv. *får,* gr. πόκος m. avskuren ull. Olson Appellativa subst. 328.

fät, ullfät Kl. Rietz. *(ull)fät (vi har haft en sådden fät å domm)* är antecknat av Linder från Öland LArk. saml. *fet* Gottl., Finl. Rietz.[1]

[1] Vendell ordb. anför *fäta, fäta* (Eg. Finl.) och *fät* (i tvåstaviga former kortstavigt) Wichterpal, svaga mask. med betydelsen 'liten bunt skrubbad ull'. Här föreligger ett helt annat ord. Jfr Bohusläns *ullefäde* mindre hög av hoplindad ull Nilén, *fäde* hög av varpat garn Lindberg och se Rietz s. v. *fjäte.*

fätte, ullefätte Sv. enn hopvikkad ulltapp ällerr tått Hof. *fätte* ullpälsen, sådan den avklippes fåret och hoprullas Sk., Hl., Vg., Ög. Rietz. *ullafätt* ulltapp Wigforss.

Gåt f. dörrpost m. m.

gåt Nb., Vb., Åm., Mp., Hs., Dl. Rietz, Åström Ljudl., Unander, Sidenbladh, Lénström, Vendell Ordb. (ö. och v. Nyland, Österbotten, Eg. Finland). *gat* Lindgren. *döragåt* Vb. Rietz, Sidenbladh. *dörgåt* Mp. Rietz, Svärdsjö (Dalarna) Envall, Lind Ordb. *dörrgåt* Delsbo Rietz. *dœragad* Ö. Kalix Pihl. *döregåten* Schroderus Albert 2: 165. *dørgåt* Magnevill. *gœt* Boëthius Orsa (*œ* < nasal. *ā* enl. Boëth. 68). *gåte* n. trångt mellanrum mellan tvenne hus Sdm. Rietz. *guåt* Pyttis, *guåt* Finby, *gåtå, guåtå, gåtan, gåte* m. fl. former Vendell Ordb.

däragøtt m. dörrpost Bogren. *döragått* Näskott Faxén.

Jfr no. dial. *gaatt* f. fals, indskaaren fuge i en ramme eller karm, i Ha Va masc., *gaatta* f. gjænge for en slaa, Shl, fotfæste i en fjeldside, Nhl (Torp).

Hackspett m.

Etymon omstritt. De västsvenska formerna av ordet äro att sammanhålla med no. *spett, spetta, hakkspætt*, ä. da. *hakkespætt*, nyda. *spette*, fvn. *spætr* (Sn Edda)[1], fht. *speht*[2]. De östsvenska formerna med *i* och *é* synas däremot återgå på äldre **spī-t-*, **spĭ-t-*, **spī-k-*. Om formen **spī-k*, som i dialekterna uppträder omväxlande med *spīt*, är gammal kan man jämföra elsass. *grünspeich* f. Det är dock även möjligt, att formen är folketymologiskt ombildad av **spī-t*. Den germ. roten *spi-* har betyd. 'spetsig' och föreligger utvidgad med *t, k, l* etc. (no. dial. *spita* f. pinne, tunn kil, *spīt* m. spets, tunn vattenstråle, fvn. *spíkr* m. spik, no. dial. *spīl* f. lång, tunn, flat pinne, mht. *spīl* m. spets; månne sv. *spil-kråka* hör hit?).

Formen *spīt* föreligger i *hakkspäid* Ö. Kalix Pihl. *hakkspit* Åström Ljudl., Vb. Rietz, Grip Ljudl., Gagnef (Dalarna) Gagnér

[1] Angående *ǽ* för väntat *é* se Noreen Aisl. Gr$_3$, § 105.

[2] Om utomgermanska släktingar se förf. Indog. Forsch. 1920 lat. *pīca pīcus*.

muntl., Estland Vendell Ordbok. *hakspit* Bureus Sumlen 201. *akkspit* Schagerström Ordl., Tiselius, Mora Vm.-Dala lm. för. saml. I. *akkspɨt* Älvd. Levander muntl. *hugg-spejt* P. A. Säve Gotländska Fogelnamn. Ups. R 633.

Formen *spɨk* föreligger i *hakkspik* Vb. Rietz, Norrby (Uppland) Isaacsson muntl., Magnevill, Svärdsjö Envall muntl., Skagershult (Närke) Typordl., Västmanland, Södermanland, Öland (allmänt) LArk. saml., G. Ericsson (jfr *hampspik* bofink Sdm. LArk. saml., G. Ericsson), Vendell Runö, Ped. Purmo. *akkspik* Rättvik Vm.-Dala lmför. saml. I. *haggespik* gröngöling Godtl. Dial. Lex. Visby 1799. Ups. R 633.

Formen *spɨt* torde föreligga i *hakkespett* m. Närke, Södermanland LArk. saml., Skagershult (Närke) Typordl., Romfartuna Thorfors muntl. *hakkspett* n.(l), även Sitta europæa, s. Närke LArk. saml. *hakkspætt* Toresund (Selebo hd, Södermanland) Typordl. *hakkspet* Regna (Österg.) LArk. sedés. *hakkspeet* f. Öland, *hakspeta* f. ö. Småland LArk. saml. *hakkenspeta* f. Linder. *hackespett* Lex. Linc. Märk även *hackespeta* J. Olsson En ny Wijsa om foglars art. Westerås 1623. Dialekten? — Kock Sv. Ljh. I, § 352 tänker sig, att ett äldre fsv. **hakspætt, *hakspætt* under inflytande av *spit* 'spett' ombildats till ä. nsv. *hackspijt, hackespett,* nu *hackspett.* Även Tamm, Et. ordb. ser i de två sist anförda formerna fsv. *spit,* nsv. *spett.* Om här föreligger en sen anslutning till sistnämnda ord eller om det redan existerade en samnord. växelform med kort *i* kan väl icke avgöras. Det neutrala *hakkspett* från Närke är i varje fall en senare anslutning.

På *ɛ̈(ä̈) + tt* torde återgå *kakkspätt* Näskott (Jämtland) Faxén muntl. (jfr no. dial. *kakkspætt* till *kakka* banke, hamre NGbd, Torp Et. ordb.). *spätt* Noreen Fryksd. Ordb. *hakkespett* (obs. *e*) Lindberg. *hakkespätt* Nilén, E. Noreen, Hof (även *spätt*). *hakkspᵉtt* Delsbo Säve. Med långt *e hakkspɛ̈ɵtan* pl. Hälsingland Hesselman Pret. s. 111.

Hått m. anlag, beskaffenhet.

Germ. **hahtu-*, verbalsubst. till verbet msv. *hagha,* fvn. *haga* ordne, indrette; være tjenlig (Torp).

hått, kärahått Sidenbladh. *hått* (god) beskaffenhet Föllinge (Jämtland) Jessen, obetydlighet, mån: *ömsä den der staken en liten hått* G. Ericsson.

Jfr no. dial. *haatt* m. manerer, væsen, Tr No, art, beskaffenhet, Ma Gul, maate, maner, skik, Ha, lune, humør, Ma (Torp).

Hätta v. upphöra m. m.

häjta draga i betänkande Kl., våga Hl., hålla upp (om vädret) Sk. (Gärdserum) Rietz. *hēita* upphöra (om regn) Noreen Fårö. *hätä* f. nöd, fara, brådska Fl. (GK, Kronoby) Rietz.

hæjtta hejda, saktas m. m. Linder. *hätta, hättna* hålla upp (om vädret) Bl. (Bräkne), *hätti(g)t* adj. ntr. upphörande med regn Sm., *hätta sig* hejda sig Kl. (Madesjö), Sk. (Harjagers hd) Rietz. *hätta* upphöra Wigforss. Märk *the sitt lif frimodigt skola hätta* Spegel G. verk 280.

Jfr no. dial. *hætta* v. vaage, risikere, Inh, *hætta* s. fare, Hel (Torp).

Lätt adj. m. m.

lätane av intet värde Wennberg. *lätan* n. kvarnlätta Wennberg. *läät* n. änddubb (fisketerm) Bodorff. *let* adj. Klintberg. *letan* adj., *lēt* adj. ntr. Vendell Runö. *leät(är)* Pyttis, *lēt-* l. *let-* Estland, Nyland, *lät-* Nyland, Eg. Finland, Österbotten, *lätisdåkkå* svarvad docka, som tillsammans med ett bräde utgör flöte Nagu, *lätå* lättnad Nagu, *lätä* l. *lättä* flöte etc. m. och v. Nyland, Ålands hd m. fl. Vendell Ordb. *lät* adj. Hagfors.

lett adj. Ö. Kalix Pihl muntl. *jett* Ume Unander (även *ljett*), Lindgren, Lillherrdal (Härjedalen) Typordl. *jatt* Rödö (Jämtland) Typordl. *lätt* Bogren, Magnevill, Y. Malung LArk. saml., E. Noreen, *kvarlätta* kvarnlätta Ljusdal Säve. *lättonga, lättunge* lättbörda Wennberg. *latte* ntr. best. form lättstång Rödö (Jämtland) Typordl. *latter* Schagerström Ordl. *ļætt* Älvd., Mora, *lätt* Orsa Noreen Dalmålet. *ļætta* lättstång Älvd. Levander muntl. *i lätte* utan börda G. Ericsson. *lättna* klarna Gadd. *læjtta* vänstra handen, *læjttbläster* medgörlig Linder. *lättbrɯ*

kilar över l. under årderstången, som tjäna att höja l. sänka årdret Bodorff. *lätt-* i ssg (allmänt) Vendell Ordb.

Måtte impf., *mått* sup.

måtte måste Levander. *måtta* måste Schagerström Ordl., Svärdsjö Envall muntl. *mått* impf., måtte, *mått* sup. mått Kallstenius Forml. *måtte* måtte, *mått* mått Belfrage s. 40. *måtte* måtte, måste Wigforss. *mått(a)* sv. v. måste, nödgas Ålands hd etc., *mått* pres. måste ö. och m. Nyland, Eg. Finland, *möta* oböjl. hj. v. må Dagö Vendell Ordb. *matti* Noreen Fårö. *mattä* i nygutn. enl. Säve (se Söderberg 33).

Natt s. natt.

nad Ö. Kalix Pihl muntl. *nat-* i ssg (eljes *natt*) Grip Ljudl., St. Tuna (Bergslagsdalarna) Envall muntl. *nåt* Älvd. (jämte *natt*), Mora, *nɯt* Orsa Noreen Dalmålet. *nåtwärd* kvällsmat, *nåt-skjåna* och *nåt-skråma* kattuggla Dl. Rietz. *nåtvaļ* kvällsvard T. Ericsson s. 74, G. Ericsson. *nåtsfɯr* nattfoder Sdm. Rietz. *nåtvåļ* kvällsmåltid men *nåttfɯr, nåttkappe* Jonsberg (Östkinds hd, Ög.) LArk. sedés. *nåtvar* (jämte *nattvår*) kvällsmat Gadd. *nåtvar, nåtvaļ, natɯr, natɯļ* Sm. Rietz. *nɵtɯļ* kvällsvard Redvägs och Kinds hd Sandström s. 76. *nat* Klintberg, Noreen Fårö. *nuat, näting* nattgammal is Vendell Runö. *Näting* även antecknat från Jonsberg (Östergötland) LArk. sedés.

nått Ö. Kalix Rietz, Nysätra Widmark. *natt* Lindgren, Åström Ljudl., Österberg, Schagerström Ordl. (även *nattvaļ*), Grip Ljudl., Tiselius, Svärdsjö Envall muntl., i ssg (allmänt) Vendell Ordb. *nattskatte* fladermus Sidenbladh. *nattskjɯra* fladermus Linder. *hökanatt* längsta natten i året, 23 dec. Sm. Rietz.

Jfr no. dial. *natt* och *nott, natta* overnatte, *notta* dets. Tel, i Gbd *netta seg* om fugl : sætte sig for natten (Torp).

Otta s.

åutå Klintberg. *ɯta* i de skånska slättmålen Wigforss 536 (jfr Bornholm *ɯta*). *åutsångg* ottesång Pargas (Eg. Finland),

ɯ̄ttsteɳa ottstjärna Estland Vendell Ordb. Märk *Hvad? är thet nu så dagz? Jag hörer tuppen ropa . . . är thet nu outemåål?* Spegel Guds verk 212.

ɯtta best. form Ö. Kalix Pihl muntl., Schagerström Ordl., Magnevill, Svärdsjö Envall muntl., tiden mellan 3 och 6 f. m. Hofberg V. Närke (även *i ɯtte* tidigt), Leander. *ɯtte* Österberg. *ɯtt-trösk* det som tröskas om ottan Ul., *ɯtt(e)val* måltid vid uppvaknandet Ög., Vg., Sdm., Nk., *hanɯtta* den tidiga morgonstunden Sk (Färs hd), *ɯttaträlig* morgongirig Bl. Rietz. *ottensång*, Sv. *ottsång* Hof. *ɯtteföjel* som stiger tidigt upp Rääf. *ɯfta* l. *-e, svinɯtta* tiden före kl. 4 på morgonen Linder.

Jfr no. dial. *ôtta* tidligste morgentid. *oofta* Inh, *ooft* Stjør, *okta* Nam, *uutta* Jæ (Torp).

Rät adj. m. m.

räte adj. pl. Nordingrå (Ångermanland), *räta* Norr- och Söderala (Hälsingland) Typordl. *rätsönnes* med solen Wennberg. *reta* resa upp Bjuråker, Ljusdal, Söderala, Hambo Säve. *rät* Hamrånge, Torsåker, *rat* Järbo (Gästrikland) Typordl. *rater* adj., *rata åpp* resa upp Schagerström Ordl. *räta* resa upp Ockelbo Säve. *räta* adj. pl. Söderbärke, Grangärde, By (Bergsl. dalarna), Västmanland (allmänt), Skagershult (Narke), Södermanland (allmänt; även *e*) Typordl. *räta* (jämte *rätta, rätt*) vb göra rät Magnevill. *rätä* fyllas med mjölk i spenarna (om kor) G. Ericsson. *räte* adj. pl. Östergötland Typordl. *ræjter* adj. (s. 6), *lia-ræjta* f., *lia-ræjtara* m. träkloss med inskärning uti, som användes att göra liar, som kroknat, raka Linder. *räät* fyllas med mjölk i spenarna Bodorff. *rēitur* Noreen Fårö. *ret* adj. ntr., *inrete* inrätta Klintberg. *rätan* adj. mask., *rätt* ntr. Vendell Runö. *rät-* (allmänt), *rät* uppresa mot vägg Estland, *rät(a)* uppfyllas med mjölk i spenarna Estland, Nyland, Ålands hd, Eg. Finland m. fl., *ret(a)* dets. Ålands hd, s. Vasa, *rätsus* rättsols n. Vasa Vendell Ordb.

rett adj. och vb Ö. Kalix Pihl muntl., adj. Åström Ljudl. *ratte* adj. pl. Ullånger (Ångermanland), *rätta* Forssa, Alfta (Hälsingland), *rätte* Lillherrdal (Härjedalen), Värmland (även *rått* enligt samma fördelning som beträffande *flätte, flått*) Typordl.

ratt adj., *ratte* vb räta Bogren. *rât̂t* adj. pl. Hallen, *râtt* vb räta Hackås (Jämtland) Typordl. *rätt* adj. Magnevill (men *räta*, vb. göra rät), Y. Malung (även *rätta* resa upp) LArk. saml., Kallstenius Ljudl., E. Noreen, Lindberg. *ratt* Älvd., Mora, Orsa Noreen Dalmålet. *rätta seg* åter upprätta sig Hofberg V. Närke. *rättsyls* med solen Rääf, Gadd. *ræjttläjss* rättsols Linder.

Med *i*-vokal föreligger verbet *rita* resa upp. Kanske har *i*-vokalen utgått från pres. sg. **rihtir* i enlighet med Kock, Sv. Ljh. I, § 171. Märk den typiska utbredningen av verbet i dialekterna.

räid Ö. Kalix Pihl muntl. *rît* Lindgren. *rit (ii)* Unander. *ritä* resa upp mot, stå sysslolös Sidenbladh. *rite* s. Ångermanland LArk. sedés. *rita* (jämte *reta*) Bjuråker, Ljusdal Säve. *raita* Orsa, Älvd. Noreen Dalmålet. *rit(a)* (allmänt) Vendell Ordb. — Märk från ä. nsv. tid *och är then stadh ... inthet beuäpnadt uthan medh rithe staffrar om kringh* H. S. H. 39: 114 (1590). Dialekten?

Sjätte ordn. tal.

sētt Ormsö, *sjātt* Nuckö Vendell Ordb. *siätt* Vendell Runö. *siētt, stsētt* etc. Vendell Ped. Purmo Ordb.

ſêtt Lindgren. *ſette* Sidenbladh. *setta* Landgren. *sättä, ſättä* Uppström Ovansjö. *satte, sjatte, ſatte* Schagerström Ordl. *siättn* den sjätte Älvd. Noreen Dalmålet. *sättä* Magnevill. *sätte* Svärdsjö Envall muntl. (även *ſätte*), Västmanland (allmänt) Leffler, E. Noreen. *sette, setting* ett slags mått Upmark. *ſätte* Linder. *ſatte* Klintberg.

Slåtter subst. m. m.

ɔ̈låta f. äng Grip Ljudl. *slåter* slåtter, mark, där slåtter verkställes (även ssgar med *slåtra-*) Linder. *slēit* n. slag Noreen Fårö. *sletkal* slåtterkarl Klintberg. *slet* n. slag, *mannaslet* n. så mycket ängmark en slåtterkarl kan slå av på en dag n. Gottland, *slet* f. mark som slås, *håislet* f. höslåtter Gottland Rietz. *slåttå* f. slaget gräs Nyland, ö. Eg. Finland, *sluått* av-

slaget gräs på ängen Finby, *slät* slåtter Ålands hd, *ɭlātt* avmejad del av äng n. Vasa Vendell Ordb.

slatt Lindgren. *s̩ɭått* Åström Ljudl. *slåttar* slåtterkarl Vb., *slåtta* f. slåtter Ul., Ög., Sm. Rietz. *slått* m. slåtteräng Näskott Faxén. *slåtta* f. slåtter, *slåttare* slåtterkarl, *slåttanda* f. best. form slåttertiden Schagerström Qrdl. *slåtta* Rääf. *ɭløtt* m. E. Noreen. *s̩ɭøtt* Kallstenius Ljudl. *sløtt* Lindberg, Nilén. *s̩ɭøtta* slåttern Sundén s. 9. *s̩ɭåtta* f. slåtter Leander. *s̩ɭøtt(er)* Sandström. *slötterkar* slåtterkarl, *slättajille* slåttergille Wigforss. *slätt* slåtter Nagu Vendell Ordb.

Jfr no. dial. *slaatt* m. 1. høislaat, høislaatstiden, *slaatt-øl* slaattegilde, Østl., *slaatta* f. høislaat, søndenfj., mark hvor man slaar, *slaatt* m. 2. musikstykke, enkelt dans efter musik (Torp).

Slät adj. m. m.

ɭlet Nordingrå (1915), *sleta* (kanske *e*) adj. pl. Ullånger (Ångermanland) Typordl. *slejt* Viberg Valö. *ɭlēet* Älvd., *ɭlet* Mora Noreen Dalmålet. *ɭlēeta* f. slätt Älvd. Levander muntl. *sletar* adj. mask., *slet* ntr. Klintberg. *slēitur* Noreen Fårö. *ɭletan* adj. mask., *ɭlētt* ntr., *ɭlet* n. slätt, *ɭlet* vb släta, smeka Vendell Runö. *slet(är), sleät(är)* m. och ö. Nyland Vendell Ordb. *slīēt* adj. och s. slätt, vb släta Pyttis Vendell Nyland. *s̩ɭäte* adj. pl. Nordingrå (1910) Typordl. (fara över med) *ɭläthanna* släta över Bogren s. 25 (eljes *-tt-*). *dra slätkäpp* en lek, varvid användes en slät, lång käpp Bjuräker Säve. *ɭläta* adj. pl. Norr- och Söderala (Hälsingland), Bergslagsdalarna, *släta* Årsunda (Gästrikland), Västmanland, Södermanland (även *e*), Sköllersta (Närke), *slätc* etc. Östergötland, *sletä* Aska hd (Östergötland) Typordl. *sleter* adj., *slet* s. slätt Schagerström Ordl. *håsɭeta* n. propr. Hårslätta Grip Ljudl. *ɭlät* Gagnef Gagnér muntl. *släter* falsk karl G. Ericsson. *slæjtas* släta sig in, vara inställsam Linder. I ett interfolierat exemplar av Linders avhandling om S. Möre har förf. även anfört formen *slæjt* f. slätt. LArk. saml.

slett adj. och s. Ö. Kalix Pihl muntl. *s̩ɭett* Åström Ljudl. *sljett* (även *slett*) Lindgren. *ɭlette* adj. pl. Lillherrdal (Härjedalen) Typordl. *ɭlätte* vb släta Bogren. *slätte* adj. pl. Selånger, Haverö (Medelpad), *ɭlätta* vb, *ɭlätte* adj. pl. Forssa (Hälsing-

land), *ɹlɛtte* adj. pl. Hammerdal (Jämtland), *ṣḷâtt* vb släta Hackås (Jämtland), *ṣḷätta* adj. pl. Mölltorp (Vadsbo hd, Västergötland) Typordl. *slätt* adj., *slätt ut* vb släta ut Magnevill. *ɹlätt ut* vb släta ut Gagnef Gagnér muntl. *slätt* Kallstenius Ljudl., Lindberg. *ɹlätt* E. Noreen.

Sot f. sjukdom.

sā̆ωd Ö. Kalix Pihl muntl. *sωt* Lindgren, Åström Ljudl. *vöttusωt* vattensot Vb. Rietz. *rösωt* rödsot Bogren. *vattsωt* Schagerström Ordl. *sωtsänj* sotsäng (men *sωtta* best. form kosjukdom) Magnevill. *lungsωt* Svärdsjö Envall muntl. *blɵsωti* best. form (blötsoten) rödsot Orsa, *bḷūetsūet* rödsot Älvd., *sωt* Mora Noreen Dalmålet. *sūätt* Älvd. Levander muntl. *arfsωt* ärvd, medfödd sjukdom Hofberg V. Närke. *lωngesωt* Leander. *rösωt, utsωt* etc. Jonsberg (Östergötland) LArk. sedés. *sωd* Wigforss. *tåsωt* sjukdom i tårna Bl. (Gemshög) Rietz. *insωt* magplåga Öllers, Bl. (Östra hd) Rietz. *sā̆ut* Noreen Fårö. *häitsωt* feber, tyfus Vendell Runö. *öngensωt* ögonsjukdom s. Vasa Vendell Ordb.

gωlsωtta best. form gulsot Hs. (Tuna), *resωtta* best. form messling Hs., *rösutt* rödsot Jtl. Rietz. *sŭett* Älvd. Noreen Dalmålet. *sωtta* best. form kosjukdom Magnevill, rödsot Magnusson. *Boskaps-Sott* Dahlstierna s. 54. *rössω̆t* rödsot E. Noreen. *wassott (= ω)* Hof s. 39. *vassωtt* Nilén.

Jfr no. *sôtt* f. sygdom, i Ød *sutt* (Torp).

Stätta f. klivstätta.

kḷyvstet Ockelbo (Gästrikland) Hesselman Pret. 115. *stɛta* Schagerström Ordl. (även *stita*), Grip Ljudl. *kḷyvstɛta* Tiselius. *kḷyvstäta* Norrby (Uppland) Isaacsson muntl. *stetu* Harbo (Västmanland) Säve Helsingemålet. *stäta* Västerljung (Södermanland) LArk. sedés, Åkerbo hd (Ibidem) A. Ericsson muntl. *stɛtä* Toresund (Selebo hd, Södermanland) Typordl. *stätä* G. Ericsson. *kḷivstötå* Fasta Åland Vendell Ordb.

stette träspjäla i grind Sidenbladh. *klöfstätta* stege över gärdesgård Blumenberg (Västmanland). *stätta* Skagershult Typordl., Rääf, Gadd. *stâtt* Ransäter enl. egna ant., *stätt* E. Noreen,

Leander, Hof. *klyvstæjtta, löftstæjtta, skyttlastæjtta* Linder, *skyttlastätta* Blekinge enl. Linder. *stättå* Vendell Nyland.

Med vokalen *i* föreligger ordet i några Östersjödialekter. Vokalen härrör sannolikt från oblikva kasus: 1) **stihtu-* > **stīttu* (Kock, Sv. Ljh. I, § 171; jfr *rita*) eller 2) **stēttu* > *stīttu* (Hesselman, Pret. 115. H. anser bägge förklaringarna vara tänkbara; däremot är konstruktionen urg. **stihtiōn* hos Lindgren s. 105 obehövlig).

(klyv)stita Schagerström Ordl. *klyvstittu* Gräsö (Uppland) Hesselman, Pret. 115, not 5. *stäjtå* Klintberg. *stitä, stäjtå* Gottland Rietz. *stit* sv. f. Estland Vendell Ordb.

Jfr no. dial. *stett* f. *(-ee-)* liten trappe el. trin til at stige paa, Tel Nu, trappe, Li Rbg, stigetrin, Tel, = skutellid, Va, liten avsats at stige paa, Shl, flat sten til at træ paa i kirkegaardsporten, Li Ma Ned, kirkegaardsport, Li; støtte f. e. under en bjelke, Gbd (Torp).

Träta vb och s. m. m.

trât, trêt Åström Ljudl. *ejnträten, ajnträten* hårdnackad Vb. Rietz. *treta* Schagerström Ordl. *trätmål* träta Wennberg. *träta* Svärdsjö Envall muntl., *träta* Älvd. Levander muntl. *enträten* egensinnig, envis (mindre vanligt ord) Djurklou, Nk., Ög., Sm. (även *enträtten*) Rietz. *äjnträjten* enträgen Linder. *tretede* impf. Klintberg. *trätas* träta Estland Vendell Ordb.

trett vb Ö. Kalix Pihl muntl. *trêtt* vb Lindgren. *trâtt* vb Näskott (Jämtland) Faxén muntl. *trätta* Orsa Noreen Dalmålet. *trätta,* Sv. *träta* Hof. *trätta* vb och s. Leander. *trätten* envis, efterhängsen, *enträtten* Sm. Rietz.

Jfr no. *trætta* trætte, kives (Torp).

Tvätt s. och *tvätta* vb.

tsväät vb Vb. (Burträsk) Rietz. *tvātt-vatn* tvättvatten, *kvētt* vb, *kvētt-vatn* tvättvatten Pyttis Vendell Nyland (eljes i hela Finland med kort vokal; Hultman, Östsv. dial. s. 178). *tväte* 1 sv. konj. (föråldrat) Jonsberg (Östergötland) LArk. sedés.[1]

[1] Lic. Tydén har benäget meddelat mig, att han genom egen iakttagelse kunnat bekräfta riktigheten av denna uppteckning.

twætt vb Ö. Kalix Pihl muntl. *schwätt, schwöött* vb Vb. (Burträsk), *tvøtt* m. Hs. (Delsbo), *tvätta, tjwätta* Bl. (Östra hd), *kvätta* Bl. Rietz. *tjwött* vb Lindgren. *tvött* m. *tvötta* vb Schagerström Ordl. *tvätt* m. *tvätta* vb Magnevill. *tvättatsärngg* tvättkäring n. Vasa, *tvättan-* l. *kvättanvatten* v. Nyland Vendell Ordb.

Jfr no. *tvætta, tvaatta* (Torp).

Tåt m. snöre, rep m. m.

Fvn. *þáttr* m. den enkelte traad i rep, avsnit i bok osv. (Torp). Att skilja från sv. dial. *tott, tutt* (Rietz 747) kavle på spinnrocken; så mycket lin, hampa, blånor, ull, som på en gång viras kring kavlen. Sandström 83 f. sammanhåller dessa senare ord med no. dial. *tutt* top, spids och *tutta upp* stikke op som en 'tutt' (Ross Ordbog 846), fvn. *tuttr* person af dvergagtig skikkelse (Fritzner Ordbog III, 732), sv. dial. *tutte* liten gosse och *tutta* liten flicka samt det av von Friesen Mediagem. 96 antagna fvn. **tuttr, *tutti* hårtofs. »Grundbetydelsen skulle vara den av Ross anförda: spets, topp, använt om kaveln, varpå linet etc. viras, även om kaveln + linet, sedermera om det å kaveln virade linet och slutligen för att beteckna en obestämd mängd lin, ull etc.» Med en sådan förklaring slipper man, såsom Sandström framhåller, laborera med en hypotetisk utvecklingsgång *þǫ́ttr* > *tutt,* varjämte betydelseskillnaden mellan *tåt* och *tott* får sin förklaring. »Växlingen *tott* ~ *tutt* kan osökt förklaras genom hänvisning till den av Hultman påpekade växlingen *ŏ* ~ *ŭ* före tenuisgeminata (Hultman Hälsingelagen 251).»

tåt en bestämd liten knippa lin Unander, part i ett rep Lénström, snöre Svärdsjö Envall muntl., sträng, snöre, håg, böjelse G. Ericsson, tågstump Kalén Östg. dial., smalt rep etc. (i ssg även för att angiva benägenhet för gråt och gnäll, *gnälltåt*) Linder, Bodorff, lust Ålands hd, agg s. Vasa Vendell Ordb., rätta tankegången eller vägen Ul., Ög. Rietz. *tåta* säga ett halvt ord till ngn, glunka Åm., *tretåtig* tredubbel, om rep som är sammansatt av tre tåtar Hs., *lietåt, liatåt* band eller vidja, varmed lien bindes fast vid skaftet Ög. (Ydre), Kalmar län (Madesjö) Rietz. *tåtar* plantor Comenius Tung. 382, övers. av Schro-

derus. *ļaitât* lintât Mora Noreen Dalmålet. *biktat* becktât Klintberg. *tritetat* tretâtig Nuckö, *tâtingg* tât Nagu Vendell Ordb. *thet är god tât i honom* (= gott gry) Lind. Märk ä. nsv. *han hade ingen godh tåât till the Lybeske* L. Petri Kr. 122 och *fick hvar och en en ondan tåât, at kungens son baar sigh så åt* Olfson Christiern 8. (Dahlgren). *tâtǝļ* tâtel Tiselius. *tâtil* gräs Magnevill. *lintâtel* Lolium arvense Sm. Rietz. *tâtl* Apera spica venti Klintberg. *'tååtel, ängstååtel (åå = å),* sällan begagnade i Hammarland (Åland) av något mera bildade personer. Vanliga äro *tårttor, tâttel, tâttor, tâttår* Aira cæspitosa' Liro. *tâtel* Danell Nuckö 131, not 1. Enl. Danell ha hela Finland och Estland *å* former (*tuatuļ* Vendell Runö).

tått (jämte *tât*) en bestämd liten knippa lin Unander.[1] *tǝtt* tât Lindberg. *tâtt*[2] lintott Nilén. *tått, tâtte* liten knippa lin, tråd l. snöre Möller. *tǝtt*[3] tott, tât Magnevill. *tutt*[3] tât Vendell Runö.

Jfr no. dial. *taatt* m. 1 pl. *tætter* traad i en snor; trevl, tave, straale i dusk, *tatt, tôtt* Smaa, litet knippe lin, Smaa Follo; overført: vist karakterdrag (som den enkelte traad i snoren), BSt o. fl. *taatt* m. 2 litet utfiret stykke av et rep, Hel. Til *taatta* dra med gjentagne rykk, slite, Ndm Hel Fo. *tatt* m. slags fiskesnøre, Smaa, *tatte* fiske med slikt. »Er = *taatt* men kanske laan fra da.: jy. *tatte* slags fiskesnøre til aal, vb *tatte*» (Torp). Jfr Bornholm *tât.*

Tät adj. m. m.

tete m. löpe, *tetmjâhlk* mjölk som löpnat Sidenbladh. *tät* adj. Norr- och Söderala (Hälsingland), Årsunda, Högbo (Gästrikland), Söderbärke, Sundborn, By (Bergslagsdalarna), Västmanland, Sköllersta (Närke), Södermanland (även *ä*) Typordl. *tätgräs* Wennberg. *tæter* adj. Schagerström Ordl. *.tǝt* (även *tǝtt*) Älvd. Noreen Dalmålet. *tit* Mora Levander muntl. *täte* n. ämne,

[1] Lindgren upptar ett *tatt* såsom motsvarighet till fvn. *þǫttr* och Åström Ljudl. *tått* men angiva icke betydelsen. Möjligen föreligger äldre *tǝtt.* Jfr Lindgren § 46, 1—2, där ett flertal exempel på *a* < *ǒ* anföras.

[2] Till formen val = fsv. *þättr.*

[3] Till formen = sv., no. dial. *tott tutt* med urspr. kort vok.

varmed den löpnande mjölken beredes till tätmjölk Hofberg V. Närke. *tæjter* adj., *tæjtläjk* täthet Linder. *tet* adj. ntr. Klintberg. *tēitur* adj. Noreen Fårö. *tätan* adj. mask., *tā̄tt* ntr. Vendell Runö. *tēt-* Estland, ö. Nyland, *tā̄ttbω̄dd* trångbodd n. Vasa, *tätnωt* notens mittersta del (med små maskor) Eg. Finland Vendell Ordb.

tett adj. Ö. Kalix Pihl muntl. *tjett* adj. Åström Ljudl. (även *tjett* löpe), Lindgren. *tèt* l. *tätt* löpe Unander. *tjett* adj Sidenbladh. *tjett* adj. Rödön (l. *tjätt*), Hallen, *tjätt* Hackås (Jämtland) Typordl. *tjâtt* täte Näskott (Jämtland) Faxén muntl. *tätt* adj. Bogren, Selånger, Haverö (Medelpad), Forssa (Hälsingland), Värmland (utom i trakterna av Närke och ?Västmanland) Typordl., Magnevill, Gagnef Gagnér muntl., E. Noreen. *tätta* tätmjölk, *tätte* tätmjölksämne Bjuråker Säve. *tätte* tätmjölk Hackås (Jämtland) Typordl. *tett* adj. Lillherrdal Typordl. *titt* Älvd. (jämte *tɪt*), *tɪtt* Mora, *titt* Orsa Noreen Dalmålet. *tätter* Leander. *tett* adj., *tette* f. tätmedel för filmjölk Lindberg.

Viter, vitter etc. f. andeväsen.

Ordet synes förekomma med *i*-vokal endast i nordsvenska mål. (Jfr *rita, stita*). Eljes är vokalen *ä, e*. Formklyvningen förklaras av Kock, Sv. Ljh. I § 171 ur en äldre böjning nom. **wihtʀ* vätt, ack. **wiht*: nom. ack. pl. **wihtiʀ*, dat. pl. **wihtum*. Detta paradigm gav upphov åt dels fvn. *véttr*, fsv. *vā̄tter, lītit vā̄tta* dels fvn. *víttr*, fsv. *hwatvitna*, nsv. dial. *viter, vittra*, Skånemålets *lidet vitta*. Jfr även Hesselmans förklaring av *stita*. — I samtliga nordiska språk har ordet engagerats i förbindelse med pronomen eller adverb, t. ex. i fvn. *eyvet, eyfet, -ar, -o* icke (Noreen Aisl. Gr. § 466, 3), *huatvetna, -vitna* etc. vad helst som (ibidem § 467, 1), *ekki vettanna* Didr. 299, 32, i msv. *thz är länge sidhan the mik saghe äller nakath vätta til mik fragho* Fr 1238, *os vardher ther änkte vätta fat* Fr 1262, *thz löste almogen . . . enkte wetta* RK 2: 780 m. fl. (Söderwall). Även i de moderna dial. föreligga dylika förbindelser, t. ex. *intvätt* ingenting (jfr fvn. *eyvet*) Unander, Sidenbladh; *ge me lite vätte* Sidenbladh; *littvettans* något litet Lénström; *vättans, vättane(s), lite vättans* mycket litet Wennberg; *wättans, lite wättana, wätta,*

Sv. lite grann Hof; *litä vätta* v. Nyland, *liti vättandis* Gammalsv.-by, *litä vättandist, litä vättas(t)* Nyland Vendell Ordb. Även i nyno. dial. *ikkje vetta, lite vetta* (Torp). Man torde i dessa förbindelser böra räkna med att den långa vokalen förkortats i svagton, åtminstone i typen *intvätt*. Motsättningen *intvätt*: *viter* i samma dialekt, t. ex. Västerbotten, förklaras enligt Kock o. a. s. Att i typen *intvätt, litä vätta* etc. icke uppträder *i* (märk dock Skånemålets *lidet vitta*) är förklarligt, då vi för denna typ uppenbarligen ha att utgå från gen. pl. av subst. *vēttr* ~ *vättr*. Strängt taget hade man kanske väntat vokalen *e* i de nordsvenska målen (jfr *lett, tett*). Emellertid företer detta ord även i fvn. en biform med *ä, vættr*, som enligt Noreen Aisl. Gr., § 105 t. o. m. är vanligare än *vættr*. Sannolikt ha vi att med Hellqvist Västn. bidr. 241 räkna med utvecklingen urn. **u̯ĕh-* > **u̯čh-* — utom då *i* följde i nästa stavelse — > **u̯æ-* (jfr fsv. *svära* s. 64).

viter Lindgren, Åström Ljudl., rå, ande Sidenbladh (även *vitervärk* värk som 'vitra' åstadkommer). *viter* Resele (Ångermanland) LArk. sedés. *vitare* vättar, bergstroll, *vitareväg* avväg, på vilken det gått en illa Lénström. *veträn* pl. best. form småtroll, som dia barnen s. Vasa Vendell Ordb. *jo̯lviter* n. Uppland Hesselman Sv. Turistför. årsskrift 1900, s. 271.

vittr ande, rå Unander. *vittra* (akut aks.) pl. best. form? vättarna s. Ångermanland LArk. sedés. *vitterväg* den väg som vittrorna eller älvorna sägas hava i gräset Landgren. *vitter* n. skadligt väsen Delsbo, *vitter* f. elakt småtroll Bjuråker, *vittra* troll, älva Norrbo (Hälsingland) Säve. *vätt* en ödla, andeväsen (endast i best. form), sjukdom Leander. *vätter, vetter* m. jordtroll, de underjordiske Sm., Vg., Bl. Rietz. *væjtter* pl. Brukas mig veterligen endast vid jämförelser för att beteckna, att något slags levande varelser förekommer i stor mängd. *Dä va så tjockt somm væjtter uta rotttor* (råttor), *væjtta-sme* Cerambyx Linder.

Jfr no. dial. *vett* n. ting, tingest, So. *vett* f. kvindelig vette, Jæ Ma Rbg, nog. st. *vetter* (Jæ), *vitt* Ma, i No *godvetra*; en underjordisk, VAgd. (Torp).

Vrätt f. åkerteg m. m.

Etymon ovisst. Antingen och sannolikt *ti*- avledning till vb. fvn. *reka* driva osv. eller motsvarighet till mlt. *wrechte, wruchte* gjærde, ingjærdning av en germ. rot **u̯renk*- (find. *vrajá* fålla), såsom Torp s. v. *rett* föreslår. Med den förstnämnda etymologien förlika sig bäst beläggen från Linder och Rääf. Rietz' belägg från Sm. med betydelsen 'det av människor och vargar inringade området vid ett vargskall', liksom Vg: I *scalla-wrät* vargskall kan däremot anföras som stöd för bägge härledningarna. Ordet synes på sina håll ha sammanblandats med *vret* m. litet enstaka inhägnat åkerland, trång gång mellan hus (Rietz 819).

vrætjt l. *vräjt* slag, varv med plog l. harv tvärs över en åker Linder. *ökvrät* [*Vi tar dä här stökket i 3 vräter (⏑ ⏑) for dä blir för långt i två* (20 till 30 famnar)] är upptecknat av Linder från Öland LArk. saml.

vrätten, ökavrätten så lång fåra man kör i åkern utan att vända eller vila Rääf. *vrätt* avskiftad jordrymd Sm., avlång, rätvinklig åker, plogland Hl. (Skällinge, Frillesås), det av människor och vargar inringade området vid ett vargskall Sm. Rietz.

Åtta kard. tal.

åte Klintberg. *åtta* i Nyland enl. Freudenthal (se Vendell Östsv. dial. 178, som eljes uppger, att *åtta* är allmänt över hela Finland). *åta, åtene* åttonde, *åtati* åttio i de skånska slättmålen enligt Wigforss 536 (jfr Bornholm *åta*).

add Ö. Kalix Pihl muntl. *ått* Lindgren. *åtta* Åström Ljudl. *åtte* Sidenbladh. *åtta* Schagerström, Noreen Dalmålet, Linder etc. *åttu* Vendell Runö.

Jfr no. *aatte,* da. *otte.*

Åtte impf. ägde, *ått* sup. ägt.

ãute, ãut Vemmenhög (Skåne) enl. Wigforss 536 (jfr Bornholm *åte, åt*).

åtte, ått Sk., Hl., *att* l. *atte* impf. Vb., *åtte, ägde* l. *ågde* impf., *ått* l. *ågt* sup. Sm., Nk., Ög., Vg., Kl., Öl., Bl. Rietz.

Jfr no. dial. *åtte, ått* Hallingdal o Valdres Ross IV, *åhtte, åhtt* Gudbrandsdalen Ross V.

Ätt f.

æjt (mindre brukligt) Linder. *ätt* GKarleby-Nedervet. Hultman Östsv. dial.

ett Åström Ljudl. *ätta* upptaga någon i sin släkt Sm. Rietz.

Anm. Icke hithörande eller osäkra fall äro:

1. *Fattas* v. saknas. Msv. *fattas, fatas,* no. *fattast,* da. *fattes.* Anses av Hellqvist Et. ordb. sannolikt vara bildat av fsv. ntr. *fat* bristande, fvn. *fátt* (se nedan under adj. *fatt*). Han jfr fvn. *fáttask* minska. Belägg från moderna dialekter visa, att verbet *fattas* (åtminstone i stora delar av landet) icke kan förklaras på detta sätt. Ordet har i Åm. och Dl. varit kortstavigt (*fatas* Resele LArk. sedés, *fåtås* Älvd. och *fattɯs* Transtrand Levander muntl., *fåtas,* impf. och *fåtast,* sup. *fåtande* som fattas Estland Freudenthal—Vendell).

2. *Fatt* adj. beskaffad. Belägg från dialekterna äro: *fatter* m., *fatt* f. och n. beskaffad *(Far ä så fatter, att han gjerna tar säj en tår), fållkfatt* skicklig, anständig, *hunnfatt* oförskämd, *hutfatt* utan blygsel (jfr *hutfull* med samma betydelse), *ofatt* vidunderlig, stor Rääf. Enligt Vendell förekommer ordet även i de finländska dialekterna till betydelsen ungefär motsvarande *-aktig,* t ex. *grisfatt, karlafatt, ofatt, skitfatt, skojfatt, snuskfatt, tagfatt* och *träfatt* (i synnerhet i Österbotten). Såsom adv (i frasen *hur är det fatt?*) är adj känt av Lindgren *(fått),* Magnevill, Noreen Frykdals ordb., Nilén, Lindberg, Hof (Sv. *beskaffatt*), Leander.

Tamm i sin Et ordbok anser adv. *fatt* vara identiskt med ntr *fått* och anser frågeuttrycket *huru (vad) är det fatt* egentligen betyda 'huru felas det, vad är det som fattas'. Härvid kunde *fatt* omtydas ss. 'beskaffat' och slutligen uppfattas ss. ntr. till ett adj. *fatt* beskaffad. Vore Tamms uppfattning den rätta, borde man emellertid någonstädes inom östra Sverge finna en form *fått* eller *fåt* av vårt adj. Detta är icke fallet. Däremot möter i finländskan adv. *fått* Nyland, Eg. Finland, Österbotten, *fått* Nyland, Åland etc., *fuatt* l. *fuat, fuått* passim med betydelsen 'felande i ett visst klockslag eller i en viss summa', och här föreligger tvivelsutan adj. ntr. *fått.* Även i msv. och ä. nsv. äro former av adj ntr. uppvisade (*aafaat* bristande Söderwall, *dhe hafue fått deris redheliga betalning öfver och icke fått* Gust. I reg. 7: 65 Dahlgren). — Kock, Från

filol. fören. i Lund 1897, s. 3 f. vänder sig mot Tamm och gör gällande, att adj. *fatt* är ntr. till **fāþer*, ä. nsv. *fådd* (hypotetisk form), no. *faadd*, part. perf. till *få* med samma betydelse som i no. det andra part., *fengen*, av samma verb. Detta betyder enligt Aasen »beskaffen, havende en vis egenskab; omtrent som -agtig». Den ovan framförda invändningen mot Tamm gäller ju även Kocks härledning. — Före både Tamm och Kock uttalade sig emellertid Rydqvist i Sv. språkets lagar 3, 274 f. om ordet. Han avvisar tanken på ursprung ur ntr. *fått*. I st. kunde, menade han, föreligga ett »adj. eller ock part. preter. av ett efter 2 konjug. böjt verb *fata* (ordna, inrätta), om ett sådant förevarit (jfr Isl. *fattr*, Norska *fatt'*, reflexus)». Rydqvist utför icke denna tanke närmare. Men det vore tänkbart, att det av honom anförda isl. *fattr*, vilket liksom nyno. dial. *fatt* betyder 'tilbakebøiet' och är ett germ. **fanta-*, lat. *pandus* krummet (Torp) är närmast släkt med sv. *fatt*. Betydelseövergången böjd : beskaffad har en parallell i ty. *bewandt* beskaffad, fatt [*unter so bewandten* (eigentl. »gewendeten») *Umständen;* se Paul Deutsches Wörterbuch]. I enlighet med grundbetydelsen skulle då *-fatt* i *folkfatt*, *snuskfatt* etc. betyda 'böjd för, benägen för, -aktig'. Med en sådan härledning förklaras vokalkvaliteten i adv. och adj. *fatt*.

3. *Jätte* v. svara ja Bhl. Rietz.[1] Ordet föreligger i fvn. med såväl långt som kort *t (játa, játta)*. Lidén behandlar det i Arkiv 3, 238 ff och sammanställer *játta* med fht. *jihtan* < urg. **jihtion*, bildat på **jihtiz* (fht. *jiht*). Urg. inf. **jihtion* skulle giva urn. **ehta* (*j*-bortfall, synkope och överg. *i* > *e* framför *h*) > **jahta* > isl. *játta*, fsv. *jatta*. Lidén anser, att fvn. *tt* nödvändigt förutsätter *-ht-*. Det är dock möjligt att fatta *-tt-* på annat sätt. Man utgår från *játa* såsom normalform. Denna är en *t*-avledning av *ja*, liksom *neita* är *t*-avledning av *nei*. I impf. och partic. perf. av detta verb måste geminata inträda *(játti, játt)*. Härifrån kan så *-tt-* ha inträngt i inf. och pres. Så torde man även böra förstå fvn. *ntt(t)a* neka. Jfr da. *knytte*, fvn. *knýta* Falk-Torp, Dansk-Norskens Lydhist s. 29. — Med samma inom paradigmet generaliserade långa *t* uppträder även i några svenska dialekter:

4. *Sätta* v. (1 sv. eller 2 sv. konj.) lyda, bry sig om, lita på Nilén, lyda Leander, Möller (jämte *säta*). Ordet är fvn. *sæta (-ir)* lure paa, passe noget op, ogsaa: foraarsage, og: vederfares, komme ut for, være at regne for, ha noget til grund, hænge sammen med, no. dial. *sæta*, avledning till fvn. *sát*. I allmänhet ha de sv. dial. lång vok., även Jtl. (Rietz) och Vrm. (*säät* Noreen Fryksd. Ordb.).

5. *Örngått* n. I dialekterna har ordet i regeln lång vokal. Det enda undantag jag funnit är *öngått* Noreen Fryksd. Ordb. Eljes *öngåt* Schagerström Ordl., *öngat* Lindgren, *önggåtan* n. örn-

[1] Lindberg upptar däremot *jate* svara ja.

gåttsvar, smalt sängförhänge vid huvudgärden, *inggutsvad* n. örngåttsvar, dynvar Freudenthal Vöråmålet. Lind skriver *örn(a)gåt*, Salberg *örnegåt*, Karl XII bibel *örnagåt*. De msv. handskrifterna skriva *örnegat* LfK 76, *örnagath* Bir. 4: 10. VKR 11, 57. BSH 5: 529 (1513). Lg 3: 437, *örnägath* Lg 3: 524, *örnegaat* Lg 3: 445, *örnagad* Bir. 3: 137, *örnagaat* LfK 77, *örnegad* FM 76 (1483, daniserande). Kock ställer i Sv. Lm. 15, 8, 28 ff. ordet till fvn. *gátt* dörrfals, sv. dial. *gåt* dets. Han framhåller, att det utmärkande för örngåttet är, »att det är en *mjuk* kudde, i vilken örat (och kinden) sjunker ned. Liksom no. *dura-gaatt*, isl. *dyra-gætti* betecknar den infattning, vari dörren föres in, så betecknar *örngått* den infattning, vari örat (och kinden) sjunker ned». En viktig invändning mot etymologien är dock att *örngått* undantagslöst är genus ntr., medan det jämförda ordet är fem. Under sådana förhållanden är Noreens förklaring i Sv. etym. s. 73 f. att föredraga. Enligt Noreen föreligger ett neutr. subst. *gāt* till verbet *geta* få, uppfånga, svarande till fvn. *gát* n. hvad man får, især om føde (Egilsson Lex. poet.). Betydelsen av det fsv. *gāt* vore sålunda 'fång' (jfr 'vindfång, laga fång'). Liksom vindfång är lika med det som uppfångar vinden, är *örngåt* det som mottager öronen, 'öronfång'. Rspr. *örngått* har väl förkortat vokalen i svagton. Då betydelsen av den andra ssgsleden för språkkänslan gått förlorad har nämligen ordet betonats såsom simplex, varvid andra ssgsleden mist sin starka biton.

Vid en granskning av materialsamlingen faller det genast i ögonen, att man inom östra Sverge icke kan tala om ett dialektområde.

Se vi till att börja med på de östligast belägna dialekterna inom området — de finländska och estsvenska — så är det tydligt, att den gamla överlånga kvantiteten här bevarats inom ordböjningen (t. ex. neutr. *tett* men mask. *tet* tät Vörå, neutr. *tätt* men mask. *tätan* Runö) samt i ett och annat enstaka ord (t. ex. *drätt* tistelstång Runö). Om Gamlakarlebymålet se nedan. Då Hultman i Östsv. dial. s. 176 såsom en »nära samöstsvensk» företeelse räknar bevarandet av förbindelsen lång vokal + lång konsonant, så innebär detta icke en karakteristik av det nuvarande läget utan en rekonstruktion av ett en gång förefintligt förhållande. Bevararandet av förbindelsen skulle gälla n. och m. Österbotten, ö. Eg. Finland, Nyland och Estland. Hultman tillägger: »De fall, då de ifrågavarande kvantitetsförhållandena icke dess mindre här uppgivits, bero samt och synnerligen på analogibildning eller anslutning till högsv.»

Analogibildning skulle sålunda enligt Hultman föreligga i *rātär* rät, rätt etc., och den hade här skapats efter mönstret av adj. med kort *t* i stamslutljudet, varvid det starka ntr. sing. utgjort anknytningspunkten (*λlētär:* ntr. *λlētt* = *sōtär:* ntr. *sōtt*). Verbet *trāt* träta kunde ha förkortat *t*-ljudet i presensstammen i analogi med de till 2 konjugationen hörande verben med rotslutljudande kort *t*, från vilka det i impf. och sup. i intet avseende skilde sig, t. ex. *trāt:* impf. *trātt* = *vāt* väta: impf. *vātt*. På utjämningar av plur.former, resp. sammansättningsformer bero *dōtär* dotter, *nāt* natt, *sōt* sjukdom och *tāt* tåt. *Åtta* beror på högsv. inflytande.

Att den överlånga stavelsen numera finnes kvar endast såsom ett residuum inom ordböjningen och i några enstaka ord här och där framhålles f. ö. av Hagfors och Danell. Den förre säger rörande den nordligaste svenska dialekten i Finland, Gamlakarlebymålet, att »lång vokal i förbindelse med långt konsonantljud förekommer i regeln numera blott i pret. och ptc. av verb och i ursprungligen neutrala former av adj. (Hagfors s. 20)». Han tillägger, att bland oböjda ord förekommer ljudförbindelsen blott i följande: *lātt* v. lätta, *(häras)rātt* häradsrätt, *tjētt* sjätte, *ātt* ätt. Av dessa kunna de två förstnämnda alltför lätt associeras med motsvarande adv. (*lātt* och *rātt*). I Nuckömålet säger Danell s. 17, att förbindelsen icke finnes (jfr Gottland!), och i not a. s. säges den visserligen höra hemma i Ormsömålet, »men denna utgör ingalunda någon direkt motsvarighet till den gamla förbindelsen av liknande art. Jfr ex. *sētt* adj. n. sött, *kēḍḍ* impf. och sup. körde, kört med följande: *fļet* f. fläta, *trät* v. träta, *nåt* f. natt».

Även om sålunda resterna av det gamla kvantitetsförhållandet numera äro få, visa de dock, att det i de finländska och estsvenska målen hållit sig längre än i andra svenska mål. En parallell på rikssvensk sida finnes likväl i Älvdalen i Dalarna, där den överlånga kvantiteten likaledes bevarats i ordböjningen (pret., sup., ntr. av adj.). Se Levander.

I de fall, där man i de finländska och estsvenska målen uppgivit den överlånga kvantiteten, har det i regel skett på bekostnad av konsonantens längd. Resultatet har i det stora flertalet fall sålunda blivit lång vokal + kort konsonant, och

detta oberoende av om vokal följt på den långa konsonanten eller ej.

I gottländskan är behandlingen mycket konsekvent. I alla ställningar, även i de ovan nämnda fallen inom ordböjningen, har här inträtt förkortning. De undantag jag funnit äro *fætte* sjätte, *frittä* onödigtvis fråga (Rietz) samt *matti* måtte. Av dessa är det förstnämnda undantag även i flertalet övriga dialekter inom ö. Sverge. Det är väl lånord från Västsverge. Räkneorden äro typiska handelsord och ha såsom sådana förutsättningar att spridas. I motsats till 'sjätte' skriver Klintberg 'åtta' med lång vokal, *åte,* vilket torde vara den autoktona gottländska formen, om man bortser från vokalen *å,* som är sekundär (jfr Runö *åttu;* lånord!). Även *frittä* är kanske lån. I ordet *matti,* som under formen *mäta* är antecknat såsom oböjligt hj.vb med betydelsen 'må' även på Dagö, föreligger säkerligen speciell förkortning i svagton.

Det torde vara riktigt att betrakta de finländska och estsvenska samt de gottländska dialekterna såsom exempel på den konsekventaste östsvenska behandlingen av den överlånga kvantiteten. Mest typisk är gottländskan.

Med denna senare såsom bakgrund förstår man också lättare den vid första påseendet rätt oregelbundna utvecklingen i fastlandets östra mål. I dessa bryta sig mot varandra de väst- och östsvenska förkortningstendenserna. De äro numera i sin helhet att betrakta såsom övergångsmål. Det ser likväl ut som även här den autoktona behandlingen resulterat i förkortning av geminatan oberoende av om på denna följt vokal eller icke. Härpå peka följande former, som få anses såsom typiska för hela området: *dωter, fl̥åt, fl̥äta (fl̥eta), gåt, rät (rita), slät, sωt, stäta (stita), träta, tåt, tät.* Andra exempel med mera begränsad spridning äro *Droten, drät, fät, nåt(sfoder), slåter, tväte* tvätta, *viter, vrät, æjt* ätt.

Anm. Av dessa visa *dωter* och *sωt* spridning rätt långt in på västsvenskt område, såsom av beläggen i materialsamlingen framgår. Man har velat specialförklara det korta *t* i dessa bägge ord. Senast har Wigforss s. 536 i anslutning till Kock Arkiv 13, 162 ff. åberopat gammal förkortning av geminatan, som uppkommit genom mindrebetoning i sammansättningsformer. Och man har jämfört de

moderna målens *swt*, *dwter* med de isländska biformerna *sót*, *dótir*. Denna senare jämförelse är dock rätt tvivelaktig, ty rådfråga vi de moderna norska målen, så visa de genomgående *sott*, *dotter* etc. och dessutom skriver handskrift 645, där *sót* med enkelt *t* förekommer, även *got*, ntr. av adj. *goþr*, vilket väl visar, att enkelskrivet *t* kan avse geminata.[1] Även isl. *dótir* torde vara en rent grafisk variant till *dóttir*. Det enda belägg jag funnit hos Larsson härrör även det från hskr. 645.[2] Att räkna med förkortning i andra sammansättningsled är ju också snarast en nödfallsutväg, n. b. när det rör sig om sammansättningsleder, vilka ännu uppfattas såsom självständiga ord.[3] — Det är kanske så, att i *swt* och *dwter* föreligga de östsvenska formerna av orden, som fått spridning även på västsvenskt område.[4]

Vad som för mig varit bestämmande vid bedömandet av fastlandets östra mål är det förhållandet, att vi påträffa allt flera exempel på konsonantförkortning ju närmare vi komma Östersjökusten. Sambandet mellan fastlandssvenskan och dialekterna på andra sidan Östersjön är slående. Märk följande former: *drät* Sdm. (Trosa), Ög. (Kvarsebo, Ö. Ny, Häradshammar), Öl.; *ullfät* Kl., Öl.; *häjta* Kl., Sk. (Gärdserum); *slåter*, *slåtra-*, Sm. (S. Möre), *ɬlåta* Upl. (Skuttunge); *slæjt* (subst.) slätt Sm. (S. Möre), *slæt* id. Upl. (Vätö); *tväte* tvätta Ög. (Jonsberg); *vrät* Öl., *vræjt* Sm. (S. Möre); *æjt* Sm. (S. Möre). Då vi i de skånska slättmålen och på Bornholm finna *åta* åtta, *åte*, *åt* ägde, ägt, *ɯta* otta, så är kanske denna konsonantförkortning att sammanställa med den gottländska. Men även danskan har konsonantförkortning i en del ord, som tillhöra vår grupp. Se ifråga om da. *ætt* Bennike—Kristensen, § 73 och not 8.[5] Anmärkningsvärt är, att även i södra Norge i Vestegdemålet (Ross XIV, 64)

---

[1] Även i hskr. H enkelskrives *t* de 3 gånger det förekommer, men det är då sammansatt (*sótdauþir* etc.). Också H skriver f. ö. ntr. *got* 7: 13. Se Larsson Ordförrådet.

[2] Jag har blivit uppmärksamgjord på tvivelaktigheten av de isl. skrivningarna av prof. von Friesen.

[3] Hesselman, Västnordiska studier 1: 9, not 2.

[4] Halländska *swd* får kanske med Wigforss 534 förklaras såsom en anpassningsform. Vid inlåningen har det sv. *t* substituerats av da. *d*.

[5] I dialekten på Sejerø gäller, att lång vokal är bevarad framför fno. *tt*, *t* i en hel del fall, där riksspr. har förkortning. Se Thorsen, Sprogarten på Sejerø, Kjøbenhavn 1887—1894, § 79. Ett flertal exempel anföres §§ 61, 63, 79, 219.

det längst söderut heter *slet* slät, *åta* åtta, *nō^{u}t* natt, *smæta* 'gera smaa', *spåde* spådde. Här föreligger nog ett sammanhang.

Mot regeln om allmän konsonantförkortning strida inom hela området, med undantag för övre dalmålet, ntr. av adj. *rät, slät, tät* samt adj. *lätt*. Förklaringen härtill torde vara följande. Även i fastlandets östliga dialekter har den överlånga kvantiteten rimligtvis kvardröjt längre i ordböjningen (adj. ntr. *rātt, slātt,* sup. *flātt* flätat etc.), liksom fallet är i det moderna älvdalsmålet och i dialekterna på andra sidan Bottenhavet. Vi ha således även här en gång haft motsättningen adj.mask. *rät(er):* adj.ntr. *rātt*. Men även denna kvardröjande rest av det gamla tillståndet har sedermera upphävts. Att därvid geminatan bevarats och den långa vokalen förkortats i ntr. av adj. *(rätt)* och impf. och sup. av verbet *(flätte, flätt)*, är icke att förklara på ljudlagsenlig väg utan har sin grund i språkets krav på formell åtskillnad mellan genus och tempus.

I adj. *lätt* har den neutrala formen generaliserats inom hela paradigmet. Spår av de icke-neutrala formerna föreligga kanske i Hälsinglands *lätane, lätunge*. Adj. *rät* har generaliserat den neutrala formen i Norrbotten, Västerbotten, Ångermanland och Dalarna. På adv. *rätt,* som är identiskt med adj. ntr., har verbet *rätta* i moralisk mening bildats. Detta har långt *t* i motsättning till *rita* resa upp. Adj. *slät* har generaliserat neutralformen i Norrbotten och Västerbotten samt åtminstone i delar av övre dalmålet och Bergslagsdalarna. Adj. *tät* har likaledes genomfört neutralformen i Norrbotten, Västerbotten, Ångermanland samt delar av övre dalmålet och Bergslagsdalarna.

Såsom simplex förekommer *natt* med lång vokal endast i dalmålet *(nåt, nɯt)*, men i ssg, i synnerhet i *nåtvaḷ* är det spritt över Sdm., Ög. och Sm.; ja även i Vg. är *nɵtɯḷ* belagt. *Nat-* i ssg är känt från Upl. och Bergslagsdl. Det torde böra uppfattas såsom kompromissform av *nåt* (Dl.) och *natt*. Att en långvokalisk form kan beläggas i Vg. manar till försiktighet vid bedömandet av ordet. Sannolikt får en specialförklaring givas för ssgsformen *nåtvaḷ* o. l.: kanske har geminatan undergått tidig förkortning på grund av följande kons. (*v*) enligt Hoffory-Kocks regel i Arkiv 13, 162 (jfr fvn. *slátr* slakt, *hlátr* skratt, *dǿtr* döttrar, *nætr* nätter). — Ordet *slått(er)* är belagt med lång vokal

endast i S. Möre. Vokalförkortningen kan väl i flera dialekter bero på ställningen framför konsonantgrupp *(slåttrin, slåttra-)*. *Slåtta* i Upl.[1] är påfallande. Märk dock *ɔ̈låta* enligt Grip. Kanske är ordet påverkat av *slått(er)*. Men även *drätt* i Upl. strider mot vad man väntat. Förkortning framför konsonantgrupp gäller nog även *vittra* Norrl. (vid sidan av *viter, vitare* etc.).[2] — I samband med gottländskan hava *sjätte* och *åtta* redan berörts. Såsom handelsord kunna de hava följt handelsvägarna och på så sätt spritts vida utöver sitt egentliga område. — Överallt är även *ɷtta* undantag.[3] — Ett i satssammanhanget ofta svagtonigt ord är *måtte* (jfr estsv. *mäta*). Att det icke desto mindre har *å*-vokal kunde bero på kompromiss mellan ett svagtonigt **matte* och ett starktonigt **måte*. Impf. och sup. *åtte, ått* är svårt att belägga från moderna mål. De synas numera i allmänhet vara övergivna för *ägde, ägt* eller *äigde, äigt*. Där de emellertid funnits på östsvenskt område, kunna de ha uppkommit genom vokalförkortning i analogi med typen *tro, trodde, trott*[4], varvid sup. *ått* (jfr *trōtt*) kan ha utgjort anknytningspunkten. En dylik analogi kan även ha medverkat till uppkomsten av *måtte, mått*.

I Nb., Vb. och Åm. finnas rätt många exempel på västsvensk behandling. För flera kunna mer eller mindre sannolika specialförklaringar givas, men det naturliga synes mig vara att antaga dialektblandning med fastlandets inre mål.

Noreen har i sin bekanta uppsats Lång vokal + lång konsonant uppställt såsom regel för det svenska språkområdet, att konsonanten förkortats då vokal följde på geminatan[5], varemot

---

[1] Att Rääf har formen förvånar mindre, då Ydre ligger på gränsen till Västsverge.

[2] Geijer har i LArk. sedés från Resele, Am. påpekat, att best. sing. av detta ord kan heta såväl *vitera* (akut aks.) som *vitra*, pl. såväl *viterer* (grav aks.) som *vitrer*, men Geijer anmärker, att i de synkoperade formerna *i* endast blir halvlångt.

[3] Ordet togs under den katolska tiden i bruk i det religiösa språket *(ottesång, julotta)*. Har det månne redan tidigt antagit den västsvenska formen, då det användes i kyrklig betydelse?

[4] Om uppkomsten av denna typ se Schagerström Arkiv 3, 333.

[5] I Gesch.[3], § 186 är formuleringen den, att kons. förkortning inträder mellan lång huvudtonig och en bitonig (*icke* obetonad) vokal.

vokalen förkortats, då geminatan var slutljudande eller stod framför konsonant. Undantagen från denna regel förklaras genom utjämning i böjningsformer. Att denna regel icke kan vara riktig för västra Sverge har redan framhållits, ej heller har den gällt för finländskan, estsvenskan och gottländskan. Det är ju också givet, att en regel, som framställdes 1880, då de svenska dialekterna ännu voro så föga kända, numera kan behöva modifieras. Man kan diskutera, om den äger giltighet för den återstående delen av de svenska målen. Noreen tänkte sig sannolikt en tidig förkortning, då geminatan var slutljudande, och det kraftigaste stödet för en sådan uppfattning är ordet *natt* (och *fatt*, om det verkligen haft ursprungligen lång vokal). Nen *natt* visar även flerestädes i norskan en speciell behandling: det har förkortats tidigare än andra ord, vilket visas av den bevarade *a*-vokalen. Jfr däremot *flaatt* (undantagsvis *flatt*), *gaatt, haatt, slaatt, sôtt, taatt* (i särskild betydelse *tatt*, som kanske är danskt lån, Torp).

Även om det låter säga sig, att orden *flåt, gåt, rät, slät, swɔt, tåt, tät, drät, fät, nåt, viter, vrät, æjt* hava sin långa vokal från de tvåstaviga formerna inom paradigmet, så är det svårt att ge sannolikhetsbevis för ett sådant påstående.

Det sannolika synes mig i stället vara, att i fastlandets östra mål den långa vokalen bevarats i likhet med gottländskan och de estsvenska och finländska dialekterna (i vilka senare även geminatan i viss utsträckning kvarstår). Gränsen mellan östsvenska och västsvenska mål är flytande. Västsvensk förkortning föreligger i en del ord inom fastlandets östra mål av skäl, som tillsvidare undandraga sig vårt bedömande.

B. Den kvalitativa utvecklingen av lång vokal + *tt*.

Vi ha i mom. A uppdelat de svenska målen i tvenne grupper, en östsvensk och en västsvensk, och funnit, att i den västsvenska gruppen den långa vokalen generellt förkortats, medan i den östsvenska den alltjämt synes ha bibehållit sin längd och geminatan antingen kvarstått eller förkortats. — I de fall, där den ursprungliga vokallängden bevarats, har vokalen

ju också undergått de ljudskridningar, som eljes drabbat långa vokaler. Där vokalen återigen förkortats, blir det av särskilt intresse att tillse, i vad mån den hunnit hemfalla åt ljudskridningen. Här gives sålunda ett medel att bestämma tiden för uppgivandet av den överlånga kvantiteten.

1. Samnordiskt $\bar{a}$, $\bar{o}$, $\bar{o}$.

a) Östra Sverge.

$\bar{a} > \bar{å}$. Ex. *fl̥åt, gåt, nåt, slåter (ɔlåta), tåt.* Med kort vokal *fl̥ått(e), hått, (måtte), nått, slått(er), tått, åtta, (åtte).*

$\bar{o} > \bar{\omega}$. Ex. *dωter, Droten, sωt* Med kort vokal *ωtta.*

Anm. I ordet *natt* har ljudskridningen uteblivit, vilket visar, att i detta ord vokalen förkortats före övergången $\bar{a} > \bar{å}$.

b) Västra Sverge.

$\bar{a} > \bar{å}$. Ex. *drått* (Vg., Hl.), *fl̥ått(e)* (Vrm., Vg., Hl., Ög.), *(måtte), s̥l̥åtta* (Vg.), *tått* (Bhl., Hl.), *döragått* (Jtl.).[1]

$\bar{o} < \bar{\omega}$. Ex. *ωtta, sωtt* (Vrm., Dls., Vg.). Med lång vokal *ωta* (Sk.), *dωter* och *sωt* (allmänt).

$?\bar{o} > \theta$. Ex. *s̥l̥øtt* (Vrm.), *ɔløtt* (Dls., Mp.), *sløtt* (Bhl.), *s̥l̥øtta* och *s̥l̥øtt(er)* (Vg.), *tøtt* (Bhl.), *fl̥øtt* (Dls.), *däragøtt* (Mp.).

Ordet *natt* förekommer i regel över hela området med vokalen *a*. Här föreligger tidig förkortning.[2] Från Sk. märkes *dåttår* dotter, ävenledes med tidig förkortning, före övergången $\bar{o} > \bar{\omega}$.

---

[1] Härtill kan läggas *värått* f. väderlek Ransäter enl. medd. av lic. J. Hedlund, *vɑrått* f. väderlek, särskilt om fult väder Mattmar (Jämtland) LArk. sedés. Jfr nyno. dial. *vedraatta, -aatt, -ætt, -haatt* etc. Sannolikt av ett *átt, ætt.* Jfr fvn. *átt, ætt* f. slegt, himmelegn, nyno. *ætt* f. slegt, kant, himmelegn, vindretning (*nord-* osv.). En sammanblandning med fvn. *háttr* m. beskaffenhet etc. har på sina håll ägt rum. Torp. s. v. *veder* och *ætt.*

[2] I det märkliga undantaget *nøtωl̥* kvällsvard från Redvägs och Kinds härader i Västergötland återgår vok. kanske på $\bar{\varrho}$ men kan även återgå på $\bar{a}$. Sandström anför flera ex., där θ står för äldre $\bar{a}$, t. ex. *θller* ålder, *lθmm* lamm, *grannlθt* grannlåt, *belθten* belåten, *gθva* gåva. Att med Sandström s. 16 förklara dessa ur svagton låter sig knappast göra.

Eljes ger materialet från västra Sverge vid handen, att den överlånga kvantiteten uppgivits först efter övergångarna $\bar{a} > \mathring{a}$, $\bar{o} > \bar{\omega}$.[1] Även i norskan funno vi (s. 96), att förkortningen bör förläggas till tiden efter dessa övergångar. Men även där har *dåtter* etc. synbarligen förkortats tidigare, liksom *natt*. Se t. ex. Larsen Solør 140.

I östra Sverge har ju den överlånga stavelsen ännu i dag icke övergivits i avlägsnare bygder. När konsonanten här börjat förkortas, därom lämna de moderna målen ingen upplysning. En undersökning av de medeltida handskrifterna ur denna synpunkt blir med hänsyn till ortografien ej heller vidare givande. Bakom t. ex. Dalalagens skrivningar subst. *rät* 6 ggr, *räth* 4 g, adj. *rätir* 2 ggr, *rättir* 2 ggr, *rät* 1 g, *rätan* 1 g, *räta* 1 g, *rätum* 4 ggr, verbet *räta* 2 ggr, *räti* 1 g, räkn. *sätte* 1 g, kan alltför väl ligga den bevarade överlånga stavelsen (märk även *naat* 16 ggr, *soot* 1 g), och man erinrar sig Hultmans ord i Östsv. dial. s. 176 noten, att den i fsv. handskrifter förekommande enkelskrivningen av geminata icke betecknar konsonantens korthet, utan den föregående vokalens längd. Jfr även Bureanus' ortografi och Ottelin 1: 136 f.

Följande ord visa, att vokalförkortning icke inträtt på resp. platser och tider. Däremot kunna vi ju icke med säkerhet uttala oss om konsonantens kvantitet. SD V: 373 ff. (Konung Magnus stadga, Uppsala den 6 dec. 1344. Avskrift från slutet av 1600-talet »ex orig.» i Kgl. bibl.) subst. *räät* 376 (2), 377, *räätt* 376, *i manwäät*[2] 374. Här har väl den överlånga stavelsen bevarats. — St : A *boos dräät* 388. — Bir. 5: 132 *twäät*. — **Ups. C 20** adj. *släät* 40. — MEL : A *ät* 2 ggr. — MEL : B *bastfläät* 126. — MB I *säät* förlikning etc. 168, 173, 186, 188 (2), 199, 211, 223, 280, 327, 441, 470, 493 (men *sätta* 354, 393), *ät* 143, 205, 368. — **Holm. D 2** *säät* RK I: 257, 1280, *ät* 70, 264.

[1] För fornda. och fornskå. förlägges övergången $\bar{a} > \mathring{a}$ av Wigforss 669 till 1200-talet, och övergången $\bar{o} > \bar{\omega}$ har, menar W., inträtt i halländskan »inte långt efter 1250» (s. 683). W. anser formen *drått* i Sö. Halland visa, att förkortningen av den långa vokalen inträtt efter 1250. Å andra sidan måste adj. ntr. *fett, hett, lett* etc. visa förkortning av $\bar{e}$ framför *tt* redan före diftongeringen av $\bar{e}$, alltså före 1300 (s. 689).

[2] En *ti*-avledning till verbet *vega* slå. Jfr Noreen Arkiv 3: 25, not 1.

— **Oxenstiernianus** (Jordanus) *säät* KL 41. — **Holm. D 4** *äät* Fl 588, Al 4654. — Den av Beckman 194 ff. till Östergötland lokaliserade **Holm f. d. Söderköpings rådhusarkiv** (= St : B) skriver *ræät, reet* rätt, *ræto, ræter, bööt* pliktat, *säät* förlikt, *naat* natt etc. (Beckman 197). Jfr om handskriftens språk i övrigt ovan s. 44 f. — Även MEL : L från senare hälften av 1300-talet (Schlyter) har skrivningar, som i varje fall häntyda på bevarad vokallängd *(äät, naat)*, kanske även konsonantlängd *(osootto)*. Se Beckman 213 f. — Om några andra handskrifters förhållande i detta hänseende se Beckman 74, 131, 144, 149, 179, 216.

2. Samnordiskt ē.

Övergången av samnordiskt $\bar{e} > \bar{æ}$ är ju förlitterär, kanske mycket tidig.[1] Den hade med säkerhet genomförts, medan ännu överlång stavelse fanns till. I enlighet härmed möta vi även inom dialekterna upptill Vänern och Mälaren *ä*-vokal i förbindelsen *ētt*.

Men även i dialekterna norr om denna gränslinje möter oss i stor utsträckning *ä*-vokal (*a, ä, a*) i samtliga hithörande ord, utom *freta*, som är belagt endast från Nb. Dock äro exempel med *ä*-vokal ytterligt sällsynta i Härjedalen, Jämtland, Norrbotten, Västerbotten och Ångermanland. Undantag utgör adj. *rätt* rät(t), som åtminstone i de bägge förstnämnda och det sistnämnda landskapet har mycket öppen vokal, t. o. m. *a* och *a*[2], och här och där *flätta*.

Beläggen med *e*-vokal äro följande:

flet(t)a[3] Åm., Hls., Hrj., Bergsl. Dl., Övre Dl., Vm., Gästr., Estl., Gtl.

[1] Jfr von Friesen Rök s. 31.

[2] Man lägge märke till, att även i norska mål *ä*-vokal råder i detta ord, ehuru de övriga adj. hava *e, i*. T. ex. Selbu, Aalen *rätt* men *sliˈtˈ, tiˈtˈ* (Larsen 162 f., Reitan 13), Solør *rätt* (och *flätte*) men *lett, tett, slett* (Larsen Solør 139). Larsen säger, att denna skillnad mellan adj. har mycket stor utbredning i landet och menar, att *rätt* har gammal förkortning, *lett* etc. ny, som i synnerhet skulle visa sig i Trondhjems amt på formerna *ljett, tjett*. Har icke snarare det föregående *r* här förorsakat öppningen av vokalen? Jfr Solør *fresk* frisk, *krestn* kristen: *fisk, kvist* (ibidem 142).

[3] De individuella formerna återfinnas i materialsamlingen s. 70 ff.

freta Nb.
hakkspet(t) Bhl.(!), Hls.
let(t) Nb., Finl., Estl., Gtl.
ret(t) Nb., Vb., Hls. *(reta)*, Gtl.
sētt räkn. Estl.
slet(t) Nb., Vb., Åm., Hrj., Övre Dl., Finl., Estl., Gtl.
stet(t)a Åm., Gästr., Vm.
tet(t) Nb., Vb., Åm., Hrj., Bhl.(!)

Som ekvivalenter till *e* uppträda diftongerna *ie, je, (ej), jä, jä* etc. Om dessas förekomst utom ordgruppen *ētt* se ovan s. 24 f.

I orden *lätt, tät* och i mindre utsträckning *slät* förekomma dylika diftonger, såsom av materialsamlingen framgår, i Västerbotten *(ljett, jett, sljett, tjett)*, Jämtland *(jätt, tjätt, tjätt)*, Härjedalen *(jett)*, Dalarna (*ɔlēet* Älvdalen). I Dalarna är eljes *i* normalvokal (*flita, litt, titt* Orsa, *lɨtt, tɨt* Älvdalen, *tit, tɨtt* Mora). Vokalismen i Dalarna har paralleller i Norge, såsom ovan s. 24 påpekats. I nordöstra Uppland och Gästrikland förekomma även exempel på diftong. Från Delsbo i Hälsingland är antecknat *flietta*. Fårömålet (Gottland) har diftongen *ēi*.

Huru skall nu växlingen mellan *e*, resp. diftong, och *ä* inom de nordsvenska dialekterna uppfattas?

* * *

Vi hava i det föregående sett, att nästan samtliga ord, som i samnordisk tid hade vokalen *ē*, inom de nordsvenska dialekterna ända t. o. m. Medelpad numera uppvisa vokalen *ä*. Undantag är praktiskt taget blott preteritigruppen *gret, let* (sonavit). Vid ett ytligt betraktande skulle man därför konstatera, att *ä* är ljudlagsenliga utvecklingen av samn. *ē* i dessa trakter, *gret* och *let* äro undantag. I själva verket måste nog förhållandet antagas vara det rakt motsatta. Kock har velat förklara de krångliga preteritiformerna ur de fvn. biformerna *greit, leit* etc. (senast i Sv. Ljh. I, § 350), men såsom Hesselman uppvisat i Arkiv 27, 351 ff. äro dessa diftongpreterita sällsynta i isländskan, och de utgöra, där de förekomma, endast ortografiska varianter till *grét, lét* etc. I dalmålet och de öst-

svenska dialekterna, där de gamla diftongerna bevarats, äro dessutom våra preterita monoftongiska, eller då diftonger förekomma, återgå de på samn. ē (SoS 5, 110). Det är därför ställt utom varje tvivel, att *gret, let* etc. äro att likställa med fvn. *grét, lét* etc.

Vi ha följaktligen att räkna med ljudlagsenligheten hos nämnda preterita i dialekterna norr om Mälaren och Vänern. Men äro å andra sidan även *ä*-formerna *fä, knä, trä, fläta, rät, slät, tät* etc. ljudlagsenliga? Har samn. ē givit *ä* under vissa betingelser, eller äro de att förklara på icke ljudlagsenligt sätt?

Det är onekligen vanskligt att skönja den regel, som här skulle lösa svårigheterna. Den i och för sig nära till hands liggande tanken, att samn. ē blivit till *ä* endast i slutljud *(fä, knä, trä)*, kan icke vara riktig, ty vi hava just sett, att även i inljud i förbindelsen *-ētt-* vokalen *ä* är ojämförligt vanligast. Ej heller kan man rimligtvis antaga, att övergången begränsats till vokalens ställning i öppen stavelse, ty även här vålla exemplen på förbindelsen *-ētt-* svårigheter: medan ljudskridningen ē > *ä* pågick, måste vokalen ha befunnit sig i sluten stavelse. Först i och med uppgivandet av den överlånga stavelsen — vilket i de trakter det här är fråga om skett relativt sent — har vokalen kommit att stå i öppen stavelse *(slät-tan ; slä-tan)*. Mot ett sådant antagande resa sig även eljes betänkligheter. Man har svårt att förstå de fonetiska förutsättningarna därför, och dessutom är verkningsområdet för den supponerade ljudlagen skäligen litet.

Man synes därför böra uppfatta *ä*-vokalismen — med vissa undantag[1] — såsom en novation, och jag tänker mig saken på följande sätt.

Vi ha ursprungligen att räkna med två stora dialektområden, det ena omfattande ungefärligen Sydsverge och götalandskapen, och det andra omfattande de nordsvenska dialekterna nedtill Mälaren och Vänern, de östsvenska dialekterna och Gottland. I det förra hade samnordiskt ē i hela ordgruppen så småningom antagit kvaliteten *ä*. Inom det andra området har återigen samnordiskt ē kvarstått i överensstämmelse med västnordiskan.

[1] Se s. 25 f. och jfr s. 33.

Men *ä*-uttalet av ord med gammalt långt *ē* har spritt sig. Det har gått upp i Dalsland och Värmland, överhuvud spritt sig omkring Vänerns vattenområde — märk, att även andra götiska novationer trängt upp i Värmland (det frikativa *r*-ljudet och det sydsvenska *sje*-ljudet) — det har vidare gått upp i Västmanland och det därmed sammanhängande Bergslagsdalarna men lämnat övre Dalarnas bergstrakter oberörda. Över Mälaren har vokalismen även kommit till Uppland och de mera befolkade trakterna utmed den norrländska kusten t. o. m. Medelpad. Att framträngandet av den götiska vokalismen kanske ännu icke upphört har ovan på tal om Dahlstierna antytts (s. 27). Men när började denna inverkan av de sydliga dialekterna på de nordligare att göra sig gällande? Svaret på frågan ger preteritigruppen *gret, bles, redh, let* etc. Här har den götiska vokalismen icke lyckats tränga över Mälaren, uppenbarligen på grund av den efter övergången samnordiskt *æi* > fsv. *ē*. uppkomna associationsmöjligheten med preterita av den talrikt företrädda 1 klassens starka verb. Hade det götiska inflytandet på de uppsvenska målen verkat redan före nämnda övergång, hade nämligen intet rimligt skäl förelegat, som betingat en undantagsställning för denna grupp. När inträffade då övergången samnordiskt *æi* > *ē*? Denna fråga är ännu öppen. Enligt Kock Sv. Ljh. II, § 852 torde emellertid diftongen i vissa trakter av Uppland ha varit monoftongerad under förra hälften av 1000-talet, men först omkring år 1200 torde enligt samme forskare (a. a. § 854) kontraktionen hava varit fullt genomförd i de flesta bygder av södra och mellersta Sverge. Även Noreen Aschw. Gr., § 124, 2 anser, att kontraktionen allmänt blivit genomförd kort efter 1200. Denna tidpunkt, 1000—1200, blir därför terminus post quem.

I den medeltida litteraturen från trakter norr om Mälaren är *ä*-vokalismen redan genomförd utom i preterititypen. Möjligen kvarstår *ē* även i *feel* Skokloster 3, *weela om* ib. och *um welt* Upl : A.

Tills dato har den sydsvenska vokalisationen trängt upp till och med landskapen Bohuslän (delvis), Dalsland (delvis), Värmland (delvis), Västmanland, Uppland, Gästrikland, Dalarna (utom övre dalmålet), Hälsingland, Medelpad, Finland och Estland

(passim). Ett och annat stänk märkes även i Jämtland och Ångermanland (mest södra?). Men i samtliga de nu nämnda landskapen äro pret. *gret, let, bl̥es, red, (het)* bevarade. Övriga relikt äro *knibälte* Hls., *hela, hil̥a* Nk., Vm., V. Dl., Bergsl. Dl., Hls., *fl̥eta* Upl., Vm., Bergsl. Dl., Gästr., Hls., *stetu* Vm., *hakkspɛ̄otan* Hls., ssgar med *fe-* Mp., Vrm., Dls.[1], *hakkspett* och *tett* Bhl. samt *her* (Sthm, Sdt.), såvida icke i det sistnämnda föreligger en sekundär övergång av *ä* till *e*. Flera andra exempel med *e* kunna nämnas från dialekter, där numera rikssprākets långa *ä* representeras av *e*, men om dem gäller samma reservation som för adv. *her*. Slutligen är att nämna *teta* f. Parus, småfågel i allmänhet.[2]

---

[1] Kunna i Vrm. och Dls. även tolkas på annat sätt. Se s. 26 och 27 not 3.

[2] Det uppträder med *e*-vokal i Sdm. (Jäder vid Mälaren), Nk. (dock även *tät*), Vm., Upl., Bergsl. Dl., Mp., Hls. (även *täta* Säve!), Finl. Här kan det icke bliva tal om någon inverkan från sydsvenska dialekter redan av det skälet, att ordet icke är känt söder om Södermanland och Närke. I formen *tita (tyta)* förekommer det väl även söderut utmed Östersjön. Då i v. Närke formen *tät* möter, så är denna ljudlagsenlig. Däremot får väl *teta* i Södermanland samt ö. och n. Närke betraktas såsom lånord från norr. Eller har vokalen undgått skridning till *ä* i bägge dessa landskap på grund av association med fågellätet?

Sammanfattning.

Resultatet av undersökningen kan sammanfattas i följande regler.

1) Samnordiskt *ē* har i s. Sverge ända upp till Vänern och Mälaren fått ett öppnare uttal (*ä*) men har i n. Sverge antingen kvarstått såsom *e* eller förträngts ända till *i* (Övre Dl., Jtl., Nb.). Till det n. området höra även dialekterna i Finland, Estland och ?Gottland. Även i Estland och på Gottland har vokalen i vissa ord förträngts till *i*. Ett starkt inflytande från de sydligare målen har gjort, att vokalen *ä* numera påträffas i ett flertal ord inom dialekterna i Dls., Vrm., Vm., Dl., Upl., Gästr., Hls., Mp. och de finländska och estländska dialekterna. — Om samnordiskt *ē* framför vokal se Inledningen.

2) Samnordiskt *ǣ* har förträngts till *e* inom flera dialekter, dels runtomkring Bottniska viken (även i Jtl.) och dels utmed Östersjöns kust i Sdm., Ög., Sm., Bl.(?), Sk., på Gtl. och i Estl. samt i Bhl. (Exkursen).

3) Den samnordiska förbindelsen av lång vokal + *tt* har i de svenska dialekterna uppgivits på olika sätt. I v. Sverige har vokalen förkortats, medan i ö. Sverge vokalen bibehållit sin längd och konsonanten antingen också bibehållit sin längd (Finl., Estl., Älvdalsmålet i Dl.) eller förkortats (Gtl., Öl., ö. Sm., ö. Ög., Sdm., Nk.(?), Vm., Upl., Dl. (utom V. Dl. och Älvd.), Gästr., s. Hls., Åm., Vb., Nb.). Av de sist uppräknade målen visar Gtl. den konsekventaste behandlingen, i de övriga finnas flera undantag med vokalförkortning, men behandlingen blir regelbundnare i den mån man närmar sig kusten. Uppgivandet av den överlånga kvantiteten har inträffat efter övergångarna *ā* > *å̄* och *ō* > *ω̄*.

Starkare förkortningar av angivna källor.

Arkiv — Arkiv för nordisk filologi.
Aurivillius Gr. suec. — Eric Aurivillius Grammaticae suecanae specimen, utg. av G. Stjernström. I: UUÅ 1884.
Belfrage — Om verbet i vestgötamålet jämte ett bihang om subst., adj. och pron. böjning i samma allmogemål. Lund 1871.
Beckman — Studier i outgivna fornsvenska handskrifter. I: SSFS h. 151. Sthlm 1917.
Bennike—Kristensen — Kort over de danske Folkemål med Forklaringer. København 1898—1912.
Bergman — Alundamålets formlära. I: Sv. Lm. 12, 6. 1893.
Billing — Åsbomålets ljudlära. I: Sv. Lm. 10, 2. 1890.
Björk — Allmogemålet i Alsike socken. I: Uppl. fornm.-för. tidskr. B. II, h. 7, s. XXV ff.
Blumenberg — Förteckning öfver egendomliga ord och uttrycksätt i Norbergsmålet. I: Västm. fornm.-för. årsskr. I, s. 46—54. Västerås 1874.
Blumenberg Korsta — Korstamål. I: Uppl. fornm.-för. tidskr. B. I, h. 4, s. 43 ff., h. 5. s. 127 ff.; B. II, avd. 2, s. XLIX f., CXXXVII f.
Bodorff — Bidrag till kännedomen om folkspråket på Öland. Sthlm 1875.
Boëthius — Orsamålet I. Sthlm 1918.
Bogren — Torpmålets ljud- och formlära. Uppsala 1921.
Borgström — Askersmålets ljudlära. I: Sv. Lm. B. 11. 1913.
Brate — Äldre Vestmannalagens ljudlära. I: UUÅ 1887.
Bureus Sumlen — Sv. Lm. Bih. I, 2. Sthlm 1886.
Dahlgren — Glossarium öfver föråldrade eller ovanliga ord och talesätt i svenska språket. Lund 1914—1916.
Danell — Nuckömålet. Inledning och ljudlära. I: Sv. Lm. 1906.
Djurklou — Ur Nerikes folkspråk och folklif. (Ordlista från Askers och Sköllersta härad). Örebro 1860.
E. Noreen — Ärtemarksmålets ljudlära I. Uppsala 1915.
Freudenthal Nyland — Om svenska allmogemålet i Nyland. I: FVS, h. 15. Helsingfors 1870.

Freudenthal och Vendell — Ordbok öfver estländsk-svenska dialekterna. Helsingfors 1886.
von Friesen, Nord. spr.-hist. — Till den nordiska språkhistorien. Bidrag. I: HVS VII, 2. Uppsala 1901.
von Friesen Rök — Rökstenen läst och tydd. Sthlm 1920.
von Friesen Ängsö — Upplandslagen efter Ängsöhandskriften. I: SSFS, h. 122. Uppsala 1902.
Falk—Torp — Norwegisch-dänisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg 1911.
FVS — Finska vetenskapssocietetens bidrag.
Gadd — Om allmogemålet i Östra härad af Jönköpings län. Uppsala 1873.
G. Ericsson — Ordlista ur Åkers och Öster-Rekarne härads folkspråk. I: Bidrag till Södermanl. äldre kulturhist. I—V. Strängnäs 1884.
Grip Ljudl. — Skuttungemålets ljudlära. I: Sv. Lm. 18, 6. 1901.
Grip Schroderus — Drag av Upplandsdialekt hos Ericus Schroderus. I: Sv. Lm. 18, 4. 1900.
Hagfors — Gamlakarlebymålet. Ljud- och formlära samt språkprov. I: Sv. Lm. 12, 2. 1891.
Hellquist Sjönamn — Studier öfver de svenska sjönamnen. Deras härledning och historia. I: Sv. Lm. 20. 1903—1906.
Hellquist Västn. bidrag — Ett par västnordiska bidrag. I: Studier tillegnade Esaias Tegnér den 13 jan. 1918, s. 238—249.
Hesselman Bidrag nsv. rspr. — Kritiskt bidrag till läran om nsv. rikssprået. I: Nordiska studier till A. Noreen. 1904.
Hesselman Columbus — En svensk orde-skötsel. Med anm. och ordlista utg. af B. H. Uppsala 1908.
Hesselman Pret. — Om preteritum af *gråta*, *låta* (sonare) och utvecklingen av samnordiskt *ē*. I: SoS 5, 101—120.
Hesselman Sveamålen — Sveamålen och de svenska dialekternas indelning. Uppsala 1905.
Hesselman Uppl. skr. spr. — Uppländskan som skriftspråk. I: Uppland II.
Hesselman *i* och *y* — De korta vokalerna *i* och *y* i svenskan. I: UUÅ 1909—1910.
Hof — Dialectus Vestrogothica. Sthlm 1772.
Hofberg Närke — Nerikes gamla minnen. Örebro 1868.
Hofberg Läsning — Läsning i hemmet 1881, s. 732—734. Vad mormor omtalade vid spinnrocken. Språkprof från Vikbolandet.
Hofberg V. Närke — Allmogeord i V. Nerikes bygdemål. Sthlm 1861.
Hultman Budde — Jöns Buddes bok. En handskrift från Nådendals kloster, utg. genom O. F. H. Helsingfors 1895.

Hultman Hälsingelagen — Hälsingelagen och Upplandslagens ärfdabalk i Cod. Ups. B. 49. Språkhistoriska undersökningar I. Jämte tvenne exkurser etc. Helsingfors 1908.
Hultman Östsv. dial. — De östsvenska dialekterna. I: Finl. bidr. till sv. spr. och folklivsforskn. Helsingfors 1894.
HVS — Skrifter utg. af K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala.
Hülphers — Samlingar till en beskrifning öfver Norrland I—VI. Västerås 1771 etc.
Jessen — Notitser om Dialecter i Herjedal og Jemtland. I: (Norsk) Historisk Tidskrift 3. Kristiania 1875.
Kalén Östg. dial. — Östgötha dialekten. Uppsala 1846.
Kalén hskr. — Anteckningar rörande landskapsmålet i Östergötland. Handskrift i Landsmålsarkivet i Uppsala.
Kallstenius Forml. — Värmländska bärgslagsmålets formlära. I: Sv. Lm. 1906.
Kallstenius Ljudl. — Värmländska bärgslagsmålets ljudlära. I: Sv. Lm. 21, 1. 1902.
Karlsson — Permbref från Westmanland, utg. af K. H. K. I: Västmanl. fornm.-för. årsskr. III, s. 87—94.
Karsten — Kökarsmålets ljud- och formlära. I: Sv. Lm. 12, 3. 1892.
Klintberg — Laumålets kvantitet och aksent. I: Sv. Lm. 6, 1. 1885.
Kock *i* : *ĕ* — Växlingen *ī* : *ĕ* i fgutn. I: Sv. Lm. 10, 4. 1889.
Kock Sv. Ljh. — Svensk ljudhistoria I, II. Lund 1906.
Kruse — De levande (uppländska) folkmålen. I: Uppland II, s. 537—552.
Landgren — Uppränning till en grammatik för Delsbomålet, utg. af Helsinglands fornminnessällskap. Söderhamn 1862.
Larsen Selbu — Selbygmålets lydlære. I: Norvegia 1902.
Larsen Solør — Lydlæren i den solørske Dialekt. I: Videnskapsselskabets Skrifter II. Hist. filosof. Klasse 1894. No. 4.
LArk. saml. — Under denna beteckning sammanföras diverse ordboksanteckningar, texter m. m., som finnas i Landsmålsarkivet i Uppsala universitetsbibliotek.
LArk. sedés — Landsmålsarkivets antecknar på sedéslappar.
LArk. typordl. — Landsmålsarkivets typordlistor för undersökning av svenska folkmål.
Larsson Ordförrådet — Ordförrådet i de älsta islänska handskrifterna. Lund 1891.
Larsson — Södermannalagens ljudlära. I: Antiqvarisk tidskr. f. Sverige 12, 2.
Leander — Ordlista över Holsjungamålet (i Kinds härad, Västergötland). Göteborg 1910.

Leffler — Anteckningar om Västmanlands folkspråk. I: Sv. fornminnesför. tidskr. II, s. 32—57. Sthlm 1875.
Lénström — Ordbok öfver Helsingdialecten. Supplement till Ihres dialectlexicon, Uppsala 1841.
Levander — Älvdalsmålet. Ordböjning och syntax. I: Sv. Lm. 4, 3. 1909.
Lidén — Studien zur altindischen und vergleichenden Sprachgeschichte. I: HVS. 6, 1. Uppsala 1897.
Lind — Deutsch-schwedisches und schwedisch-deutsches Lexicon etc. Sthlm 1749.
Lindberg — Skeemålets ljudlära. Göteborg 1906.
Linder — Om allmogemålet i S. Möre härad af Kalmar län. Uppsala 1867.
Lindgren — Burträskmålets grammatik 1. I: Sv. Lm. 12. 1. 1890.
Liro — Åländska växtnamn. I: Acta soc. pro fauna et flora fennica 40. Helsingfors 1914—1915.
Lundgren — Personnamn från medeltiden. I: Sv. Lm. 10. 6.
LUÅ — Lunds universitets årsskrift.
Lyttkens — Svenska växtnamn 1—3. Sthlm 1904—1915.
Magnevill — Bjursåsmålets ordförråd, upptecknat av A. M. I: Sv. Lm. Bih. 10. 1913.
Magnusson — Tillägg till Adolf Noreens ordbok öfver fryksdalsmålet. I: Sv. Lm, 2, 2. 1880.
Möller — Ordbok öfver halländska landskapsmålet, samlad af P. M. Lund 1858.
Neuman — Utbredningen av vokalbalansen *a*:*å* i medelsvenskan. Uppsala 1918.
Neuman C 20 — Latinskt-svenskt glossarium efter cod. Ups. C 20. Häftet 1. I: SSFS, h. 153. Uppsala 1918.
Nilén — Ordbok öfver allmogemålet i Sörbygden, samlad och utg. etc. I: Bidrag till kännedomen om Göteborgs och Bohusläns fornm. och hist. Sthlm 1879.
Nilsson — Ord och talesätt från sydöstra Blekings strandbygd och skärgård. Samlade under senare hälften af 1800-talet. I: Blek. museiför. medd. I. Karlskrona 1900.
NoB — Namn och bygd.
Noreen Aschw. Gr. — Altschwedische Grammatik mit Einschluss des Altgutnischen. Halle 1904.
Noreen Dalby — Dalbymålets ljud- och böjningslära. I: Sv. Lm. 1, 3. 1879.
Noreen Dalmålet — Dalmålet I. Inledning till dalmålet. II. Ordlista över dalmålet i Ofvansiljans fögderi efter A. Steffenbergs, Hans Erssons och egna anteckningar. I: Sv. Lm. 4, 1—2. 1881—1882.
Noreen Fryksd. Gr. — Fryksdalsmålets ljudlära. I: UUÅ 1877.

Noreen Fryksd. Ordb. — Ordbok öfver Fryksdalsmålet samt en ordlista från Värmlands Älfdal etc. Uppsala 1878.
Noreen Fårö — Fårömålets ljudlära, med ledning av C. Säves och P. A. Säves ordsamlingar utarbetad. I: Sv. Lm. 1, 8. 1879.
Noreen Gesch$_3$ — Geschichte der nordischen Sprachen besonders in altnordischer Zeit. 3. Aufl. Strassburg 1913.
Noreen Älvdal — Se Noreen Fryksd. Ordb.
Noreen Lång vokal + lång kons. — Om behandlingen af lång vokal i förbindelse med följande lång konsonant i de östnordiska språken. I: UUÅ 1880.
Olséni — Södra Luggudemålets ljudlära. I: Sv. Lm. 6, 4. 1887.
Olson — Östgötalagens ljudlära. Lund 1904.
Olson MEL — Utdrag ur Magnus Erikssons landslag. Lund 1909.
Ottelin — Studier öfver Codex Bureanus 1—2. Uppsala 1900—1905.
Palmér — Studier över de starktoniga vokalerna i 1500-talets svenska. I: LUÅ 1917.
Pipping — Äldre västgötalagens ordskatt, samlad och ordnad. I: Acta soc. scient. fenn. Tom XLII, n:o 4. Helsingfors 1913.
Pipping Erikskr. — Erikskrönikans ljudlära. Åbo 1919.
Reitan Aalen — Aalens maalføre. I: Vidensk.-Selsk. skr. II. 1906. No. 4.
Rietz — Ordbok öfver svenska allmogespråket. Lund 1866.
Ross — Norske bygdemaal. I. Fyrste bolken. 1905. II. Vest-Telemaal. 1906. III. Oust-Telemaal o Numedalsmaal. 1907. IV. Hallingmaal o Valdresmaal. 1907. V. Gudbrandsdalsmaal. 1907. VI. Upplandsmaal. 1907. VII. Foldamaal. 1908. VIII. Oustfjellmaal. 1908. IX. Trøndemaal. 1908. X. Fosnmaal. 1908. XI. Nordlandsmaal. 1908. XII. Fyrdemaal. 1909. XIII. Oustegdemaal. 1909. XIV. Vestegdemaal. 1909. XV. Rygemaal 1909. XVI—XVII Hordemaal. 1909. I: Videnskabsselskabets Skrifter II. Kristiania 1905—1909.
Rääf — Ydremålet eller folkdialekten i Ydre härad af Östergötland. Örebro 1859.
Sandström — Studier över utvecklingen av fsv. *ŏ* och *ŭ* i starktonig ställning inom västgötadialekterna. I: Sv. Lm. Bih. 6. 1910—1912.
Schagerström Ordl. — Ordlista öfver Vätömålet i Roslagen. I: Sv. Lm. 10, 1. 1899.
Schagerström Namn på *-on* — Om bär- och fruktnamn på *-on*. I: Redogörelse f. allm. lärov. i Uppsala 1883—1884.
Schagerström Upplandslagens ordskatt — I: HVS 13, 5. Uppsala 1911.
Schagerström Upplysn. — Upplysningar om Vätömålet i Roslagen. I: Sv. Lm. 2, 4. 1882.

Schlyter — Ordbok till samlingen av Sverges gamla lagar. Lund 1877.
Schlyter Corpus — Corpus juris sveogotorum antiqui I—XII.
Schroderus Jan. lingv. — J. A. Comenii Janua lingvarum reserata aurea sive seminarium lingvarum etc. Sthlm 1641.
SD(NS) — Svenskt diplomatarium (Ny serie från och med år 1401).
Seip Åsdøl — Lydverket i Åsdølmålet. I: Bidrag til nord. filol. av studerende ved Kristiania universitet II. Kristiania 1915.
Sidenbladh — Allmogemålet i norra Ångermanland. Uppsala 1867.
Siljestrand — Ordböjningen i Västmannalagen I—III. Linköping. Uppsala 1891—1893.
SoS — Språk och stil.
SOÄ — Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Älfsborgs län.
SSFS — Svenska fornskriftssällskapets samlingar.
Stenbom — Njurundamålets formlära. I: Sv. Lm. 1915.
Sv. Lm. — Nyare bidrag till kännedomen om de svenska landsmålen och svenskt folkliv.
Sundberg Jemtskan — Ordlista öfwer Jemtskan och dess bemerkelse på Swänska inrättad Åhr 1729 af Erich Sundberg Andersson. Utg. av J. Nordlander. I: Sv. Lm. 1906, s. 57 ff.
Sundén — Allmogelivet i en västgötasocken under 1800-talet. I: Göteborgs K. Vetenskaps- och Vitterhetssamhälles handl. Göteborg 1903.
Syn. lib. — Elaus Petri Helsingius, Synonymorum libellus. Stockholm 1587.
Säve (Hels.-målet) — C. Säve, Helsingemålet, samlat under en resa 1851. Handskrift. Ups. R. 631.
Söderberg — Forngutnisk ljudlära. I: LUÅ. 1879.
Söderwall — Ordbok öfver svenska medeltidsspråket. Lund 1884—1918.
Tamm Stiernh. — Valda skrifter av G. S. Uppsala 1903.
T. Ericsson — Grundlinjer till undersökningen av Södermanlands folkmål. Inledning och historik, ljud- och formlära. I: Sv. Lm. B. 8. 1914.
Thurman — Pargasmålets ljud- och formlära. I: Sv. Lm. 15, 4. 1888—1890.
Tiselius — Ljud- och formlära för Fasternamålet i Roslagen. I: Sv. Lm. 18, 5. 1902—1903.
Tiällman — Grammatica suecana äller en svensk språk- och skrifkonst etc. Sthlm 1696.
Torp — Nynorsk etymologisk ordbok. Kristiania 1919.
Unander — Allmogemålet i södre delen af Vesterbottens län (= huvudsakligen Nordmaling och Umeå). Uppsala 1857.
Upmark — Upplysningar om folkspråket i Södertörn. Sthlm 1869.

Uppström — Allmogemålet i Ofvansjö, profföreläsning den 12 febr. 1859. I: Miscellanea II. Uppsala 1916.
UUÅ — Uppsala universitets årsskrift.
Waltman — Lidmål. Ordspråk och talesätt, smårim, gåtor, äventyr, sägner, seder och tänkesätt, upptecknade i Frostviken. I: Sv. Lm. 13. 1894.
Var. rer. voc. — Variarum rerum vocabula cum sueca interpretatione. Sthlm 1538. Utg. av A. Andersson. I. Täkst. Uppsala 1890.
Vendell (Ordb.) — Ordbok öfver de östsvenska dialekterna. Helsingfors 1904—1907.
Vendell Nyland — Samlingar af ord ur nyländska allmogemålet. I: Nyland, saml. utg. af Nyländska afdeln., 1. häftet. Helsingfors 1884.
Vendell Peder Swart — Språket i P. Swarts krönika framställdt i dess förhållande till äldsta nysvenskan i allmänhet. Gramm. och ordbok. Helsingfors 1905.
Vendell Ped. Purmo Ordb. — Ordbok öfver Pedersöre-Purmo-målet i Österbotten. I: FVS, 56 h. Helsingfors 1895.
Vendell Runö — Runömålet, ljud- och formlära samt ordbok. I: Sv. Lm. 2, 3. 1882—1887.
Wennberg — Ordbok öfver allmogeord i Helsingland, utg. af Helsinglands fornminnessällskap. Hudiksvall 1873.
Viberg Valö — Sägner från Valö. I: Sv. fornm.-för. tidskr. VII, s. 177—191. Sthlm 1888—1890.
Widmark — Bidrag till kännedomen om Vesterbottens landskapsmål (= huvudsakligen Nysätra och Kalix). Sthlm 1863.
Wigforss (Sö. Hall.) — Södra Hallands folkmål. I. Vokalismen. I: Sv. Lm. 1913—1918.
Wigforss NoB — En fornsvensk ljudlag. I: NoB 1918, s. 113 ff.
Västmanl. Dal. landsm. saml. — Ur Västmanlands—Dala landsmålsförenings samlingar till en ordbok öfver landsmålet i Västmanland och Dalarne I. Gefle 1877. II. Uppsala 1880.
Zetterberg — Bjärköarättens ljud- och böjningslära. Uppsala 1893.
Åström Forml. — Degerforsmålets formlära jämte exkurser till ljudläran. I: Sv. Lm. 13, 2. 1893.
Åström Ljudl. — Språkhistoriska studier öfver Degerforsmålets ljudlära. I: Sv. Lm. 6, 6. 1888.
Österberg — Ovikens bygdemål samt En kort ordbok över Ovikens bygdemål. Lund 1914.
Öllers — Beskrifning öfwer Jemshögs Sochn i Blekinge. Wexiö 1800.